

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Angela Saar

**POLITSEIAGENDI KASUTAMISE VÕIMALUS TÕENDITE
KOGUMISEL KRIMINAALMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja: Dmitri Teplõhh, MA

Tallinn 2017

Sisukord

Lühendid.....	3
Sissejuhatus	4
1. Eraelu puutumatus riive jälitustoimingute teostamisel.....	9
1.1 Eraelu puutumatus riive vältimatus jälitustoimingute teostamisel.....	10
2. Tõendite kogumine kriminaalmenetluses jälitustegevuse kaudu	13
2.1 Järelevalve jälitustoimingu lubatavuse üle	17
2.2 Tõendite kogumine jälitustegevuse kaudu.....	25
2.3 Jälitustegevusega saadud teabe kogumise õigusvastatus	30
3. Politseiagent kriminaalmenetluses	35
3.1 Politseiagendi tegevus – kas jälitustoiming või mitte?.....	38
3.2 Politseiagendi kasutamise ulatus ja tegevuse lubatavus	41
3.3 <i>Agent provocateur versus</i> matkija	46
3.4 Politseiagendi kasutamise teavitamise problemaatikast	48
3.5 Andrus Suklese kaasus.....	51
4. Politseiagendi kasutamise menetluspraktika Suurbritannias ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigis	57
4.1 Kriminaalasjade läbi vaatamine ÜK õigusruumis	57
4.2 Regulatsioon	59
4.3 Politseiagendi mõiste ja kasutamise ulatus	63
4.4 Regina v Loosely kaasus.....	68
Kokkuvõte	74
Возможности в использовании полицейского агента в криминальном производстве для сбора доказательств.....	78
Kasutatud allikate loetelu	81

Lühendid

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIKo – Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus

EIÕK – Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse Konventsioon

PS – Põhiseadus

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

RKPJKo – Riigikohtu Põhiseaduslikkuse Järelevalve kolleegiumi otsus

RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus

TlnRnKo – Tallinna ringkonnakohtu otsus

ÜK – Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigi lühend (*United Kingdom of the Great Britain and Northern Ireland*)

Sissejuhatus

Uurimisasutused on kuritegude menetlemisel aastakümneid otsinud erinevaid võimalusi koguda parimaid ja kohtus aktsepteeritavaid tõendendeid. Mida keerulisem ja raskem süütegu, seda problemaatilisem on puudutavaid asjaolusid välja selgitada. Uurimise käigus kogutakse tõendeid nii avalikult kui ka varjatult.

Politsei tegevust võib jaotada kaheks: tavapäraseks ja salajaseks politseitegevuseks. Kui tavapärase politseitegevus on enamjaolt oma protseduuride poolest avalik, siis viimane sisaldab informaatoreid ja salaagentide kasutamist, sidekanalite kaudu edastavate sõnumite pealtkuulamist ja –vaatamist, varjatud jälgimist ning palju muud.¹ Salajast politseitegevust eristatakse tavapärasest eelkõige selle poolest, et kasutavaid meetodeid võib käsitleda pettusena, mis tähendab omakorda seda, et jälgitav pole teadlik politsei eesmärkidest, tema agentide identiteedist või teatud toiminguid teostatakse varjatult. Allutatud isik ei tea, et teda jälitatakse, kuulatakse pealt või loetakse salaja tema sõnumeid.²

Me elame jälitustegevuse ajastul,³ seega kiiresti areneva digitaalse ühiskonna tulemusel avanevad paremad võimalused teostada menetlustoiminguid varjatult. Tänapäeval on võimalus jälgida kõike ja kõiki, kasutades märkamatu või vaevumärgatavaid tehnilisi lahendusi, kogudes hindamatuid tõendeid kuriteo kohta. Jälgimistehnoloogia võimaldab uusi, veel kümneid aastaid tagasi meie jaoks mõeldamatuid võimalusi kuritegude avastamiseks ja ärahoidmiseks.⁴ Salajane pealtkuulamine, privaatsete postisaadetiste varjatud lugemine või -jälgimine, kaardistades seeläbi igapäeva tegevusi, suhtlusringkonda on muutunud lihtsamaks. Lisaks sellele kasutatakse praktikas üha enam muudetud identiteediga isikuid kriminaalmenetluse raames tõendite kogumise eesmärgil.

Jälitustegevusel on lisaks väärtuslikule andmete kogumisele ka negatiivne aspekt. Käesoleva tegevuse läbi piiratakse enamasti allutatud isikute ja nendega vahetult seotud inimeste kodanikuvabadusi.⁵ Põhiseaduse (edaspidi: PS) § 43 sätestab, et igal on õigus tema poolt või

¹ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn, Juura 2014, lk 167

² *Ibid.*

³ Richards, N. M. The dangers of surveillance. Harvard Law Review 2013, vol 126, issue 7, lk 1936.

⁴ Lõhmus, U. Veel kord õigusest sõnumite saladusele ehk kuidas 20. sajandi tehnoloogia mõjutab põhiseaduse tõlgendusi. Juridica III/2016, lk 182.

⁵ Richards (2013), *supra* nota 3, lk 1935.

temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele.⁶ Erandeid võib teha kohtu loal üksnes kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses aset leidvate asjaolude väljaselgitamiseks. Taolise õiguse realiseerimine peab toimima seadusega sätestatud juhtudel ja korras. Suhtlemine ja vaba infovahetus on üks osa indiviidi põhivabadusest, mistõttu on õigusriigis igaühel põhjust eeldada, et tema suhtlusel tagatakse privaatsust ning sõnumite saladuse õigust ei riivata ilma ettenähtud mõjuvate kaalutlusteta, mis tuginevad seadustele.⁷

Põhiõiguste riive peab olema proportsionaalne toime pandud või aset leidva kuritegevusega, selle elluviimisel tuleb lähtuda reaalsest vajadusest ning ei saa toimida seadusevastaselt. Seaduslikkuse põhimõtte tähendab antud kontekstis seda, et kaitsevõimalus võimude meelevaldse sekkumise vastu peab olema tagatud, kuna see puudutab isiku õigusi.⁸ Seetõttu on jälitustegevuse loa andmise kõrvale loodud paralleelselt kohustus toiminguid kontrollida, kuritarvitamise välistamise eesmärgil. Mitmekülgne kontroll on garantiiks, et menetluse lõppstaadiumis on kohtu teele saadetud õige isik.⁹

„Jälitustegevuse valdkonnas leiab aset intensiivne privaatsuse riive.“¹⁰ Seoses sellega lasub julgeoleku asutustel eriline vastutus kasutada prokuratuuri või kohtu poolt antud õigus seaduspäraselt ning toimida austuses allutatud isikute vastu. Valeidentiteedi kasutamisel paneb jälitustoimingut teostav isik teadlikult toime pettuse, mille teoks annab loa riik ise.

Autorile teada olevalt ei ole politseiagendi temaatikat viimase üheksa aasta jooksul lõputööna käsitletud. Tegemist on aktuaalse temaga, kuna 2013.a. muutus Jälitustegevuse seadus (edaspidi: JTS) kehtetuks ning seal sisalduvad normid, mis puudutavad eelpool loetletud uurimistöo objekti, on korrigeeritud kujul üle viidud Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi: KrMS)¹¹ § 126¹⁻¹⁷. Antud tõendite kogumise meetodi kasutamisel on leidnud aset olukorrad, kus meedet ei ole kasutatud seaduspäraselt või tehti olulisi menetlusvigu, mida arutati hilisemalt näiteks Riigikohtu kolleegiumi poolt. Kõige tähelepanuväärsem lahend, mis sundis Eesti

⁶ Eesti Vabariigi Põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.

⁷ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012. PS § 43 p 1. [http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-43/\(28.02.2017\)](http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-43/(28.02.2017)).

⁸ Vallikivi, H. Põhiõiguste ja –vabaduste piiramise seadusliku aluse põhimõttest. *Juridica* V/1997. https://www.juridica.ee/juridica_et.php?document=et/articles/1997/5/23167.PRN.prv.php (22.02.2017)

⁹ Гриненко. А. Руководство по расследованию преступлений. Москва: Норма 2008, lk 5.

¹⁰ Kergandberg, E., Sillaots M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006, lk 309.

¹¹ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

seadusloojat korrigeerima toimingute läbiviimist, oli A. Suklese¹² kaasus. Antud lahend näitab, et kõne all olev jälitustoiming ei ole reguleeritud kujul, mis piiritleks politseiagendi kasutamise lubatavust tõendite kogumisel.

Käesoleva magistritöö uurimisobjektiks on kriminaalmenetluse kaasatud politseiagent. Uurimistöö peamiseks probleemiks on asjaolu, et KrMS § 126⁹ (politseiagendi kasutamine) ei ole 2013-st (muudatuse jõustumisest) aastast piiritletud tõendite kogumise ulatust ja politseiagendi kasutamise võimalusi kriminaalmenetluses. Politseiagendi kasutamist puudutav regulatsioon ei ole selge ning selle kasutamisel võib olla negatiivne tagajärg kriminaalmenetluses (näiteks: toimub tõendite kogumine ebaseaduslikult).

Magistritöö raames uurib autor lähemalt politseiagendi menetlusõiguslikust aspektist. Seoses sellega, et Eestis aset leidev kohtupraktika, mis puudutab uurimisobjekti, on enamjaolt kaetud riigisaladusega ning sellele ligipääs teatud kohtutasanditel on piiratud, toob autor võrdlusesse näiteid teistest Euroopa Inimõiguste kohtulahenditest. Politseiagendi kasutusala laiendamiseks toob autor välja mõned näiteid ka väljaspool Euroopa Liidu liikmesriike.

Lõputöö võrdleva õiguse analüüsi teeb autor peamiselt Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigi (edaspidi: ÜK) menetluskogemuse ning seadusandluse põhjal. Kõne all olev riik valiti põhjusel, et politseiagendi kasutamise praktika tõendite kogumise eesmärgil on laialt kasutatav ning politseiagendi kasutamise kogemus kriminaalmenetluses ulatub autorile teada olevalt 18-sse sajandisse. Autor on veendunud, et Eesti kriminaalmenetluse praktikas on võimalus ÜK kogemusest lähtudes, vältida tulevikus menetlusvigu. Olenemata sellest, et ÜK õigus¹³ tugineb *common law*¹⁴ tavadele, on autor veendunud võimaluses võrrelda kahte riiki menetlusõiguslikust aspektidest vaadatuna. Tulemuslikuma analüüsi eesmärgil toob autor välja Loosely kaasuse, mis on ÜK õigusruumis politseiagendi kasutamise vallas tekitanud kõige enam kõneainet.

Käesolev lõputöö käsitleb politseiagendi kasutamise problemaatikat menetlusõiguses, autor otsib võimalust teiste riikide kohtupraktika analüüsi tulemusel ja aset leidnud menetlusvigade näitel leida parimat praktilist rakendust Eesti seadusandlusele. Magistritöö eesmärk on jõuda järeldusele, millised on politseiagendi kasutamisel kriminaalmenetluses seadusest tulenevad

¹² RKKKo 13.01.2014, 3-1-1-129-13.

¹³ Kaugia, S. Õigusnormide kohast eri kultuuriruumides. Riigikogu toimetised 6. 2002, lk 3.

¹⁴ *Common law* – ingl. keeles tavadest tulenev õigus.

lubatavuse piiri menetlusõiguslikust aspektist. Lisaks eeltoodule soovib autor võrrelda Eesti ja ÜK kohtupraktikat, tuues välja vead, mida kriminaalmenetluse käigus tõendite kogumisel vältida, selgitada välja uurimisobjektide kasutamisel seadusest tulenevaid kitsaskohti ning teha ettepanekuid selle parendamiseks, seaduse muutmiseks või täiendamiseks.

Autor püstitab hüpoteesi: Kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁹ puudutav kehtiv regulatsioon on üldsõnaline ning see ei ava politseiagendi kasutamise ulatust.

Käesolev lõputöö sisaldab nelja peatükki, millest esimeses peatükis selgitab autor üldiselt eraelu puutumatus riive teemat jälitustoimingute teostamisel. Lisaks arutleb autor selle üle, kuidas mõjutab jälitustoimingute teostamine allutatud isikuid inimõiguslikust aspektist vaadatuna. Peatüki eesmärk on analüüsida eraelu puutumatus riive ulatust ja analüüsib selle vältimatust jälitustoimingu teostamisel.

Teises peatükis annab autor ülevaate jälitustegevusest kriminaalmenetluses ning selle raames saadud tõendite ulatust ja lubatavust. Autor kasutab käesolevas peatükis enamjaolt terminit „tegevus“, kuna see on tema arvates laiaulatuslikuma tähendusega kui toiming, vaatamata sellele, et see jäeti seadusandja poolt uues Kriminaalmenetluse seadustikus välja. Peatüki ülesandeks on tuua analüüsi põhjal välja menetluspraktikas aset leidnud vead, mille tulemusel ei ole kohus tõendeid aktsepteerinud või lubatud jälitustoimingutega on alusetult riivatud allutatud isikute põhiõigusi. Enamus teemades on autor käsitlenud kaasuseid, mille puhul on kasutatud matkimist või politseiagendi kasutamist nii siseriiklikes kui ka välisriiklikes kohtulahendites.

Kolmandas peatükis käsitleb autor politseiagendi rolli kriminaalmenetluses, seletab lahti tema olemust, kasutamise ulatust ning teavitamise probleematikat. Käesoleva peatüki raames analüüsib autor *agent provocateur*'i ja matkija rolli kriminaalmenetluses tõendite kogumise eesmärgil, politseiagendi kasutamise ulatust ning soovib selle tulemusel tuua välja ettepanekud seaduse võimaliku muutmise osas. Püstitatud hüpoteesi toetamiseks analüüsib autor peatüki viimases alapeatükis Eesti õigusruumis viimase 5 aasta jooksul kõige enam kõneainet tekitanud kaasus, mille üheks osapooliks oli politseiagent, kes kogus kriminaalmenetluse raames tõendeid.

Neljandas peatükis toob autor välja ÜK seadusandluse ja menetluspraktika, mis puudutab politseiagendi kasutamist, reguleerimisala ning tõendite kogumise eripära. Peamine eesmärk on analüüsida menetluspraktikas tõendite kogumisel politseiagendi kasutamise seaduslikkust, ulatust ning välja tuua võimalikku eripära võrreldes Eestiga. Autor toob välja ÜKs laialt levinud

terminoloogiat, avades sellega politseiagendi kasutamise ulatust käesoleva riigi õigusruumis. Lõputöös on autor käsitlenud lisaks siseriiklikele teadusallikatele ja kohtulahenditele teiste riikide teadusallikaid või kohtulahendeid. Lõputöös kasutatud välismaa kirjandus ja kohtupraktika annab töös parema ülevaate politseiagendi kasutamise praktikast mujal maailmas. Lõputöö neljandas peatükis välja toodud politseioperatsioonide mõisted on kasutatud ÜK õigusruumis ning kohaldatavad ka Eesti seadusandlusesse. Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda lõputööle lisaväärtust vaadates laiemalt politseiagendi kasutamise praktikast ning selle käigus tekkinud problemaatikast, otsida võimalusi kohandada meetmete kasutamist Eesti seadusandlusega.

Neljanda peatüki lõpus käsitleb autor ÜK-s kõige enam kõneainet tekitanud kaasust, mille tulemusel vaatas riik jälitustegevust reguleeriva seadusandluse üle ning viis sinna vastavad parandused sisse. Lahenduse ülevaate andmise käigus, analüüsib ja võrdleb autor tulemusi Eesti seadusandlusega. Viimase alapeatüki eesmärk on kaasuse näitel tuua välja põhilised probleemid politseiagendi kasutamisel mõlema riigi puhul. Käesoleva lõputöö raames otsib autor kinnitust püstitatud hüpoteesile.

1. Eraelu puutumatus riive jälitustoimingute teostamisel

Tänapäeva privaatsusel on lai tähendus ning iga indiviid mõistab privaatsust omamoodi.¹⁵ See, mida ühed inimesed kiivalt varjavad, võib teiste jaoks tähendada infot, mida jagatakse muuhulgas ka asjasse mitte puutuvate isikutega. Seaduseandja on loonud privaatsusele ja eraelule pigem laiema tähenduse eesmärgil hõlmata sellega laiemat ringi, kaitsta kõigi huve. Kui kuritegu on inimese isiksuse väärdunud või väljakujunemata sotsiaalõiguslike hoiakute väljendus, siis kuritegude ärahoidmine ehk profülaktika tuleb orienteerida stabiilsete positiivsete sotsiaalõiguslike hoiakute kujundamisele.¹⁶ Inimeste teadvustamine kuritegude avastamise meetodite üle ning kuritegevusega kaasnevate tagajärgede kohta võib mängida teatud rolli kuritegude ennetamisel.

Meie avalik- ja eraelu on tänapäeval jälgitavam kui kunagi varem. Vahet ei ole, kas me kasutame poes krediitkaarti, jalutame või vahetame kolleegiga e-maile. Meie telefonid on pealtkuulatavad ja isiklikud andmed arvutites kätte saadavad. Privaatsus on omandanud uue tähenduse ning eraelu puutumatus võidakse igal võimalikul hetkel riivata ilma, et me oleks sellest teadlikud. Eraellu sekkumise all võib pidada nii tuntud isiku pildistamist avalikus ruumis¹⁷ kui ka pealtkuulamise tehnika paigaldamist isikuga seotud ruumidesse.¹⁸ Üha enam kasutatakse kriminaalmenetluse raames jälitustoiminguid ning kogutakse teavet, sekkudes samal ajal eraellu. Jälitustegevus on muutunud tänapäeva rutiiniks, mis on integreerunud igapäeva ellu.¹⁹

Mis on eraelu? Kohus on öelnud, et eraelu kujundab mitmesuguseid aspekte isiku psühholoogilisest ja sotsiaalsest identiteedist.²⁰ Kui praegu on informatsiooni ajastu, siis privaatsus on meie ajastu kõige suurem probleem.²¹ Autori arvates on absoluutset privaatsust saavutada praktiliselt võimatu. Oma igapäevases elus oleme seotud erinevate esemete ja eluks vajalike vahenditega, mille abil on võimalik soovi või vajaduse korral meie eraellu sekkuda, teatud juhtudel võivad mobiiltelefonidesse või tahvelarvutitesse alla laetud rakendused mitteoskusliku kasutamise korral avalikustada andmeid, mida tegelikkuses jagada ei soovita.

¹⁵ Cohen, J. E. What privacy is for. 2013, lk 1927.

¹⁶ Rebane, I. Algteadmisi kriminaalõigusest. Tallinn 1984, lk 15.

¹⁷ EIKo 24.06.2004. 40660/08. *Von Hannoer vs Saksamaa*, p 95.

¹⁸ EIKo 12.06.2003. 63831/00. *Chalkley vs. Ühendkuningriik*, p 31.

¹⁹ Ball, K. Webster F. The Intensification of surveillance: crime, terrorism and warfare in the information era. London, 2003, lk 7.

²⁰ Murphy, T., Cuinn O. T. Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights. 2010, lk 627.

²¹ Acquisti, A., Brandimarte L., Loewenstein G. Privacy and human behavior in the age of information. 2015, lk 1.

Näiteks *Facebook* tuvastab meie asukohta, *Google maps* abil on võimalik meile teadmata teha väljavõtteid päevase liikumise kohta. Eelpool mainitud rakenduste ja tegevuste puhul on tegemist paratamatuse ning tänapäeva reaalsusega.

Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse Konventsiooni (edaspidi: EIÕK) art 8 sätestab, et iga üks peab austama era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust. Piirata võib neid vabadusi üksnes siis, kui see on kooskõlas seadusega ning tagab riigi julgeoleku kaitse, ühiskondliku turvalisuse, avaliku korra, tervise ja kaasinimeste kaitse.²² Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi: EIK) on oma lahendis *X ja Y vs Holland* juhtinud tähelepanu sellele, et riik peab eraellu sekkumisel tagama oma seadusandlusega isikute kaitse eraelu puutumatusel. Käesoleva kaasuse lahendamisel selgus, et Hollandi tollane seadusandlus ei kaitsnud eraelu puutumatus piisavalt, seega rikuti artikkel 8st tulenevat nõuet.²³

PS paragrahvi 26²⁴ sõnastamisel on selgeks eeskujuks olnud EIÕK art 8.²⁵ Siseriiklik säte käsitleb eraelu puutumatus ning kaitseb igat isikut ja tema pere privaatsusesse sekkumise eest. Siseriiklik ja välismaa jälitustegevuse praktika näitab, et on olukordi, kus kriminaalmenetluse raames sekkutakse isikute eraellu ning riivatakse sellega nende põhiõigusi, kasutades sealjuures erinevaid avalikke ja salajasi meetodeid.

1.1 Eraelu puutumatus riive vältimatus jälitustoimingute teostamisel

Seadus kaitseb inimeste põhiseaduslikku õigust puutumatusel. Teisalt tekitab seadus vastuolulist olukorda, milles lubab seda nõuet rikkuda – milleks? Normist tulenev olukord selgitab, et selle eesmärgiks on kaitsta teisi ja veel raskemaid rikkumisi.

Riigikohus on selgitanud, et põhiõiguse riivet saab lugeda põhiseaduspäraseks juhul, kui selle eesmärk on legitiimne.²⁶ Eraellu sekkumiste proportsionaalsuse peavad kindlustama õiguslikud garantiid (nt jälitustegevuse puhul *ultima ratio* põhimõte).²⁷ Proportsionaalsuse põhimõtet käsitles EIK kaasuses *Handyside vs Suurbritannia*,²⁸ milles kolleegium selgitas, et mainitud

²² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57.

²³ EIKo, 26.03.1986, 8978/80, *X and Y vs Netherlands*. p 23.

²⁴ Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.

²⁵ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012. PS § 43 p 1. <http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-43/> (22.02.2017)

²⁶ RKPJKo 03.05.2001. 3-4-1-6-01, p 17.

²⁷ RKKKo 30.06.2014. 3-1-1-14-14, p 593.

²⁸ EIKo 07.12.1976. 5493/72. *Handyside vs Suurbritannia*, p 49.

põhimõtte on kasutatud õiguspäraselt üksnes siis, kui kasutatud vahendid ei ületa eesmärkide saamisel seadusega kaitstud huve.²⁹

Jälitustoimingute teostamisel lähtutakse *ultima ratio* põhimõttest. Seadusandja on loonud selle tingimuse garantiina³⁰ selleks, et põhiõiguste riivajad kasutaks käesolevat privileegi kooskõlas õigusaktidega ning ainsa ja viimase võimalusena koguda tõendeid aset leidva või toime pandud kuriteo kohta. Autor on seisukohal, et jälitustoimingute teostamisel on eraelu puutumatus riive vältimatu. Olukorras, kus toime pandud kuriteoga, võidakse pahatahtlikult seada kellegi teise isiku elu või heaolu ohtu, on sekkumine igal juhul põhjendatud.

Aukartuses käesolevate toimingute kasutamise vastu on õiguslooja andnud võimaluse teostada jälitustoiminguid üksnes tõsisemate kuritegude puhul, mis on suunatud teiste isikute tervise, heaolu ja/või vara vastu, viimase puhul mõistetakse suurusjärku alates olulise väärtuse rikkumisest (I ja II astme KrMS § 126² lg 2 käsitletud kuritegudes).³¹ Lisaks sellele on menetluspraktika näidanud, et menetleja peab olema veendunud selles, et jälitustoiming on ainus võimalus koguda tõendeid või kriminaalmenetluse raames on kogutud maksimaalne teave kuriteo kohta ning jälitustoimingu läbiviimine on viimane võimalikest viisidest koguda andmeid toime pandava või aset leidnud kuriteo kohta.³²

Jälitustegevus kriminaalmenetluses ei ole ainult ühiskonnas, vaid ka kohtupraktikas palju kõneainet tekitanud. Vaieldakse nii tegevuse vajaduse, kui ka lubatavuse piiride üle. Arvestades asjaolu, et jälitustoiminguga riivatakse oluliselt inimeste põhiõigusi, on Riigikohtu kolleegium nentunud, et kriminaalmenetluses lubatakse koguda tõendeid jälitustoimingutega siis, kui tõendite kogumine muude menetlustoimingutega on välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse esemeks on esimese astme kuritegu või tahtlikult toime pandud teise astme kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kolm aastat vangistust.³³

Uurimisasutus peab arvestama riigisisese ja rahvusvahelise kohtupraktikaga. Nõuete täitmine ning seadusekuulekas toimingute teostamine tagab menetlusvaliteedi ning tekitab usaldust ühiskonnas, sealjuures andes kinnitust, et käesolevad tegevused on vajalikud ning vältimatud.

²⁹ *Ibid*, p 50.

³⁰ Õiguskantsleri 19.01.2012 arvamus KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta. p. 7, lk 2. http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_arvamus_eelnou_kriminaalmenetluse_seadustiku_muutmise_eelnou.pdf (11.03.2017)

³¹ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

³² RKKKo 23.02.2017, 3-1-1-112-16, p 30.

³³ RKKKo 16.12.2014, 3-1-1-68-14, p 14.

Menetleja peab andma endast kõik selleks, et temale püstitatud kohustused oleksid täidetud lähtudes menetluslikest printsiipidest ning kooskõlas kehtivate nõuetega. Autor on seisukohal, et eraelu puutumatus riive jälitustoimingute läbi viimisel vältimatu ning tuginedes seadusest tulenevatele nõuetele peab sekkuja oma tegevust põhjendama. Kohus esineb siinkohal kontrollorgani ja garandina, kes annab inimestele kindlustunde selle kohta, et uurimisasutusele võimaldatud jõudu sekkuda eraellu ei kasutata vääralt.

2. Tõendite kogumine kriminaalmenetluses jälitustegevuse kaudu

Kriminaalmenetluse seadustiku³⁴ peatükk 3¹ kirjeldab erinevaid võimalusi, milliste toimingute raames saab jälitustegevusega koguda tõendeid. Sisuliselt sekkub menetleja tõendeid kogudes kellegi eraellu, kuulates isiku telefoni kõnesid pealt, jälgides teda salaja, filmides või salvestades neid andmeid, avades salaja postisaadetisi ning vaadates neid läbi. Uurimisasutus võib varjatult siseneda hoonesse, ruumi, sõidukisse, piirdega alale või arvutisüsteemi juhul, kui see on vältimatu ja vajalik tõendite kogumise eesmärgi saavutamiseks.

Tänapäeval seab kiirelt arenev tehnoloogia jälitusele minimaalseid piire.³⁵ Tehnoloogia kasutamisel on võimalik koguda jälitustegevuse raames maksimaalselt tõendeid aset leidnud või planeeritava kuriteo kohta. Seadus võimaldab vajadusel teha kindlaks inimese igat sammu ja välja öeldud lauset. Tänavatele ja avalikesse kohtadesse paigaldatud salvestavad kaamerad, raadiolainete identifitseerimine võimaldab riigil koguda andmeid sihtmärgi kohta. Kõik need ja paljud teised tegevused on dünaamiliselt sulandunud tänapäeva tavapäraseks jälitustoimingute teostamise võimalusteks.³⁶ Autor on veendumusel, et jälitustegevuse kaudu tõendite kogumise võimalused on tänu tänapäeval kiirelt arenenud tehnoloogiaga laiaulatuslikud. Uurimisasutused saavad koguda vajalikke andmeid nii personaalse kui ka impersonaalse lähenemise kaudu. Jälgimistehnoloogia on loonud uusi, varem mõeldamatuid võimalusi kuritegude avastamiseks ja nende ennetamiseks. Samas tehniliste võimaluste arenguga peab kaasas käima õiguslike kaitsevahendite areng,³⁷ vastasel juhul sattub uurimisasutus olukorda, mille kohaselt kasutatud tehnoloogia käigus ületatakse piire ning riivatakse alusetult põhiseadusest tulenevaid õigusi.

Salajase pealtkuulamise, -jälgimise, -vaatamise meetodiga kogutud andmete puhul on tegemist impersonaalse lähenemisega jälitustegevuse vallas. Kriminaalmenetluse seadus reglementeerib jälitustegevuse raames jõulisemat ja personaalsemat sekkumist jälitustegevusse allutatud isikute ja nendega vahetus kontaktis olevate inimeste eraellu, kasutades ühte või mitut neljast varjatud identiteediga isikust. Iga üks neist täidab konkreetset rolli julgeolekuasutuste kaasaaitamisel tõendite ja teabe kogumiseks. Nendeks on:

³⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16

³⁵ Lott, A. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Analüüs. Tartu, lk 11.

³⁶ Nataproff, A. Deregulating Guilt: The information culture of the criminal system. Loyola Law school review. USA, 2009, lk 127.

³⁷ Lõhmus (2016), *supra* nota 4, lk 8.

- a. kuriteo matkija, kes paneb kohtu loal toime kuriteole vastava tunnuse. Üldjuhul tegutseb ta KrMS³⁸ § 126³ lg 1-3 raames teo toimepanija või kaasaaitajana;
- b. politsei ja piirivalve seaduse (edaspidi: PPVS)³⁹ § 7⁵¹ lg 2 tähenduses salajasele koostööle kaasatud isik, kelle koostöö politseiga ei ole kolmandatele isikutele teada. Siinkohal täpsustaks legaaldefiniitsiooni tulenevalt indiviidi tegevuse eesmärkidest. Nimelt eelpool mainitud kriminaalmenetluse raames käsitletud isik osutab uurimisorganitele abi teabe hankimises ning olemasolu on salastatud;
- c. PPVS § 7⁵⁶ tähenduses variisik, kes aitab tagada jälitustoimingu varjatust ja
- d. politseiagent, kes muudetud identiteeti kasutades kogub kriminaalmenetluse raames teavet.

Kõikide nende ülaltoodud isikute poolt teostatavad toimingud ning nende toel saadud andmed kogutakse jälitustegevuse käigus, sealjuures isikute identiteeti varjatakse või muudetakse. Jälitustegevuse seaduse kaotamise ja selle sätete Kriminaalmenetluse seadusesse üleviimise raames toimusid akti loojate vahel pikad arutelud, mille käigus uuendati või täpsustati nii mõnegi termini määratlust selgitades lahti erinevused. Variisiku erinevus teistest, seisneb seaduse tõlgenduse kohaselt selles, et kui politseiagenti kasutatakse konkreetses kriminaalmenetluses tõendi kogumiseks, siis variisikuid kasutatakse kriminaalmenetluse väliselt.⁴⁰ Olukorras, kus politsei kogub kriminaalmenetluse käigus jälitustoimingu käigus tõendeid, siis variisik aitab tagada jälitustoimingu varjatust. Salajasele koostööle kaasatud isikut eristab politseiagent see, et viimane, tuginedes U. Lõhmuse veendumusele on politsei teenistuses, samas salajasele koostööle kaasatud isik seda ei ole.⁴¹ Autor ei nõustu õigusteadlasega selles osas.

KrMS § 126⁹ lg 1 sätestab, et politseiagent käesoleva seaduse tähenduses on isik, kes kogub kriminaalmenetluses tõendeid muudetud identiteeti kasutades, lisaks sellele lg 3 selgitab, et politseiagendil, kui ta on jälitusasutuse ametnik, on kõik jälitusasutuse ametniku kohustused niivõrd, kuivõrd see ei too kaasa muudetud identiteedi paljastamist.⁴² PPVS § 7⁵⁶ legaaldefiniitsiooni kohaselt on variisik isik, kes aitab tagada jälitustoimingu varjatust ning tal on kõik politseiametniku kohustused niivõrd, kuivõrd see ei too kaasa muudetud identiteedi

³⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

³⁹ Politsei ja Piirivalve seadus. RT I, 15.12.2016, 7.

⁴⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 2011 SE 287i, lk 10 <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/> (22.02.2017)

⁴¹ Lõhmus (2014), *supra* nota 1, lk 169.

⁴² Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

paljastamist.⁴³ Siinkohal ei nõustu autor U. Lõhmuse väitega, et kriminaalmenetluse seadustiku selgitusest tuleneb otsene kohustust olla politseiagendina politsei teenistuses.

Lisaks sellele täiendab autor, et PPVS § 67⁹ selgitab asjaolusid, mille puhul politseiteenistuses töötav politseiametnik, esinedes variisiku või politseiagendina kriminaalmenetluses tõendite kogumise eesmärgil, teostab avalikku võimu ja tema senine avaliku võimu teostamise õigus ei peatu ning teda ei vabastata politseiametniku ametikohalt, tema poolt variisikuna või politseiagendina täidetavad ülesanded loetakse teenistusülesanneteks.⁴⁴ Arvestades seda, et PPVS sätted on loodud eristamaks politseitööd ja tegevust, on politseiagendi ja variisiku täpsustus loodud kohandades neid kui ametnikke. Samas puudub selge klausel selle kohta, et üks või teine isik võib või peab olema Politsei- ja piirivalveameti tegevteenistuses.

„Kuriteo matkija võib olla salajasele koostööle kaasatud isik, kuid ei pruugi.“⁴⁵ Autor tõdeb, et õigusloojad on jätnud võimaluse osaleda ühel isikul mitmes rollis ehk ühe menetlustoimingu raames võib politseiagent muutuda matkijaks ja salajasele koostööle kaasatud isik variisikuks. Samas leiab, et paralleeli nende vahel tõmmata ei saa, kuna neil on seaduse poolt antud konkreetsed ülesanded, mis eristavad neid üksteisest.

KrMS § 126⁴ lg 1 kohaselt annab jälitustoiminguks loa prokuratuur või kohus.⁴⁶ Sealjuures peab nii üks kui ka teine asutus tõsiselt kaaluma toimingu vajalikkust lähtuvalt kriminaalmenetluses kogutud andmetest. Eraellu sekkumine on tõsine põhiseaduslik riive, mille kallal kannatab mitte ainult kriminaalmenetlusele allutatud isik, kui ka temaga seotud ringkond. Nendeks võivad olla naabrid, lapsed, töökaaslased, sõbrad, elukaaslased, perekond või koguni juhuslikud möödudjad. Jälitustoimingu loa andmisel ei saa kohus või prokuratuur piirduda ainult vajalikkuse deklaratiivse tõdemisega. Kohtu või prokuratuuri järeldused peavad olema seotud tõendusliku baasiga, mille menetleja neile esitab. Ebapiisav on pelgalt viidata prokuröri või menetleja taotlusele ning märkida, et kohus või prokuratuur loeb seal märgitud põhjendatuks.⁴⁷

Jälitustegevuse loa andmiseks peavad olema täidetud järgmised tingimused:⁴⁸

⁴³ Politsei ja Piirivalve seadus. RT I, 15.12.2016, 7.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Lõhmus (2014), *supra* nota 1, lk 169.

⁴⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

⁴⁷ RKKKo 06.04.2015 3-1-1-3-15, p 10.

⁴⁸ Lõhmus, U. Kontroll jälitustegevuse üle (kriitiline analüüs). Kohtute aastaraamat 2015. lk 63-64.

1. Materiaalsed tingimused:

1.1 jälitustoimingut on lubatud teha isiku suhtes, a) kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta paneb toime kuriteo; b) kes on kahtlustatav; c) kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta pani toime kuriteo; d) kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta suhtleb isikuga, kes on kahtlustatav või kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta pani või paneb toime kuriteo;⁴⁹

1.2 loa võib anda sellise kuriteo tõkestamiseks või avastamiseks, mis on loetletud seaduses;⁵⁰

1.3 jälitustoiming on lubatud, kui a) andmete kogumine muude toimingutega ei ole võimalik; b) tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole õigel ajal võimalik; c) andmete või tõendite kogumine muude toimingute või menetlustoimingutega on oluliselt raskendatud; d) andmete või tõendite kogumine muude toimingute või menetlustoimingutega võib kahjustada kriminaalmenetluse huve.⁵¹

2. Formaalsed tingimused:

2.1 luba tuleb üldjuhul vormistada kirjalikult;⁵²

2.2 prokuratuuri taotlus eeluurimiskohtunikule peab olema põhjendatud;⁵³

2.3 eeluurimiskohtunik otsustab loa andmise määrusega.⁵⁴

Sellisel juhul on kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad nõuded täidetud ning jälitustegevuse kaudu kogutud tõendid on legitiimsed. Riigikohtu praktika räägib siinkohal enda eest. Täna on kolleegiumil ette tuua erinevaid tõlgendusi, lahendusi ja suunitlusi menetlustoimingute teostamiseks. Lõppkokkuvõttes peab tõendite kogumise kvaliteet olema kõrgel tasemel ning jälitustoiminguks loa andmise menetlusel peab põhistuses tõsiselt kaaluma selle tegelikku vajadust sekkuda isiku eraellu riivates sealjuures tema põhiõigusi. Riigikohtukolleegium on korduvalt rõhutanud, et seaduslikkuse põhimõtet tuleb eriti rangelt järgida jälitustegevuses, kuna jälitustoimingule allutatute isikute teadmatus selle kohta, et nende suhtes viiakse läbi teatud toiminguid, riivab põhiõigusi intensiivsemalt, kui mis tahes muu uurimistoimingu teostamine.⁵⁵

⁴⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16: § 126² lg 3 ja 4.

⁵⁰ *Ibid.*, § 126² lg 2.

⁵¹ *Ibid.*, § 126¹ lg 2.

⁵² *Ibid.*, § 126⁴ lg 1

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ RKKKo 26.05.2010. 3-1-1-22-10, p 14.4

Autor on seisukohal, et tõendite kogumine kriminaalmenetluses jälitustegevuse raames riivab isikute põhiõigusi. Menetleja peab andma endast kõik, et tõendite kogumise kvaliteet oleks kooskõlas seadustega, toimingute teostamiseks luba andev organ peab olema veendunud selle seaduslikkusest ning järelevalvet teostav asutus kohustub tagama mitmekülgse kontrolli, andes ühiskonnale kindlustunde selle kohta, et tõendite kogumisel ei ületatud seaduslikkuse piire.

Politseiagendi kasutamisel riivatakse oluliselt põhiõigusi, kuna tegemist on personaalse sekkumisega eraellu, mille käigus saadakse teavet selle kohta, mille puhul võiks eeldada tavapäraselt suuremat soovi konfidentsiaalsusele. Autor on veendunud, et enamjaolt saab politseiagent sihtmärgiga kokkupuutel teavet rohkem, kui mõne teise jälitustoimingu raames võiks uurimisasutus saada. Sellest tulenevalt lasub uurimisasutustele ja prokuratuurile kohustus tuvastada sekkumise reaalsel vajadust ning loa andmisel formaalsete ja materiaalsete tingimuste täitmisel.

2.1 Järelevalve jälitustoimingu lubatavuse üle

Käesoleva teema üle on arutletud palju nii kohalike õigusteadlaste seas, kui ka kõrgematel tasanditel kohtuprotsesside käigus. Riigikohtukollegiumi koosseis on tõdenud üheselt, et jälitustoimingute teostamine, olgu see salajane pealtkuulamine, varjatud jälgimine, positsioneerimine või varjatult ruumi sisenemine, on inimeste põhiõiguste riive selle kõige raskemas vormis,⁵⁶ kuna reaalsuses sekkutakse isiku eraellu ning sisuliselt tuleb ilmsiks kogu toimingu raames ka tegevus, väljendus või iseloom, mis ei puuduta alati menetluse objekti. Selle tõttu on äärmiselt oluline tagada isikute põhiõiguste kaitse jälitustegevuse raames ning peale seda. Parimaks lahenduseks on mitmekülgne järelevalve teostamine. „Mida tõsisem on põhiõiguste riive, seda tõhusam peab olema kontroll juba võimalikult varases staadiumis.“⁵⁷ Riigikohtu kollegium on sedastanud, et tõhus kontrollisüsteem saab seisneda eelkõige täitevvõimu ja kohtuliku kontrollimenetluse ning erinevate menetlusgarantiide sätestamises.⁵⁸

Salastatud töö ei ole C. Moraes analüüsile tuginedes täielikult läbipaistev, selle käigus takistatakse avalikkust ja kohtulikku kontrolli.⁵⁹ Salastatud töö käigus riivatakse intensiivselt

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Jäätmä, J. Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? *Juridica* II/2016, lk 78.

⁵⁸ RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13. p 57.

⁵⁹ Moraes, C. USA Riikliku Julgeolekuagentuuri jälgimisprogramm ja ELi liikmesriikide jälgimisasutused ning nende mõju ELi kodanike põhiõigustele ja Atlandi- ülesele koostööle justiits- ja siseküsimustes (2013/2188(INI)) 2013, lk 16.

jälitustegevusele allutatud ning nendega vahetus kontaktis olevate isikute põhiõigusi. Selle tõttu on oluline jälitustoimingute võimalik läbipaistvus ja maksimaalne kontroll tegevuse üle.

Eestis teostatakse iga aasta veidi üle kahe tuhande jälitustoimingu.⁶⁰ Riigiprokuratuur koostab iga aasta aruande, andes ülevaate selle kohta, milliste kriminaalmenetluse seadustiku sätete alusel on prokuratuur või kohus jälitustoimingute teostamiseks vajalikud taotlused rahuldanud. Andmed on avalikud ning kõigile kättesaadavad ja võimaldavad igal ühel tutvuda uurimisasutuse igapäevase reaalsusega.

Autor on arvamisel, et alltoodud tabeli põhjal hinnangu andmine jälitustoimingute koguse üle (kas toiminguid on aastate jooksul teostatud palju või vähe) on suhteline, kuna iga kriminaalmenetlus on unikaalne ning tõendite kogumisel erinevate meetmete kasutamise vajadus võib olla sarnaste menetluste puhul kardinaalselt erinev. Samas annab tabel hea ülevaate selle kohta, et toiminguid teostatakse ja tõendite kogumisel lähenetakse kasutades erinevaid meetmeid.

Allolev tabel on koostatud Riigiprokuratuuri poolt:

Tabel 1.⁶¹

⁶⁰ Aruanne jälitusstatistikast 2015. Aastal. Justiitsministeerium, lk 5.
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/jalitusstatistika_aruanne_2015.pdf
(28.02.2017)

⁶¹ *Ibid.*

Jälitustoimingu liik (KrMS)	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Posti läbivaatus (§126 ⁶ lg 1)	4	6	5	6	11	8	7	6	14
Posti asendamine (§126 ⁶ lg 4)	0	2	4	2	2	1	1	4	5
Telefoni pealtkuulamine (§126 ⁷)	702	859	847	843	788	931	1047	928	799
Muu pealtkuulamine või vaatamine (§126 ⁷)	129	150	173	256	217	250	286	249	310
Kuriteo matkimine (§126 ⁸)	59	66	76	62	101	94	102	132	112
Kohtu load kokku	894	1083	1105	1169	1119	1284	1443	1319	1240
Politseiagendi kasutamine (§126 ⁹)	1	0	7	16	23	35	22	23	17
Varjatud jälgimine, võrdlusmaterjali varjatud kogumine ja esma-uuringute tegemine, asja varjatud läbivaatus ja asendamine (§126 ⁵)	X	X	X	X	X	X	1363	1384	1311
Varjatud jälgimine (kuni 2012 võrdluseks) ⁶	881	996	1119	991	1038	1197	X	X	X
Prokuröri load kokku	882	996	1126	1007	1061	1232	1385	1407	1328
Kõik kokku	1776	2079	2231	2176	2180	2516	2828	2726	2568

Allikas: Riigiprokuratuur

Ülal toodud tabel annab ülevaadena kindlust selle kohta, et iga antud luba on riikliku kontrolli all ning arvestatav. Kuna tegemist on sekkumisega inimeste ellu ühel või teisel viisil, peab riik tagama ka kontrolli selle tegevuse üle. Jälitustoimingu teostamisel, mh politseiagendi kasutamisel, mille kohta oli näiteks üle-eelmine aasta (2015.a.) antud seitseteist luba, ei ole autor veendunud selles, kas järelevalve nende toimingute lubatavuse üle on tagatud moel, et kontrollorganid saavad tagada allutatud isikute õiguskaitset.

Uurimisasutused on kasutanud politseiagente aastast 2010-2015 kokku 136 (saja kolmekümne kuuel) korral. Antud statistika kohaselt on prokurör andnud keskmiselt aastas ca 27 (kakkümmend seitse) luba. Autorile ei ole teada, milliste kuritegude puhul olid mainitud load väljastatud.

Teada olevalt kasutatakse politseiagente mujal maailmas kriminaalmenetluses tõendite kogumiseks, mis puudutavad enamasti majanduskuritegusid, narkokuritegusid ja korrupsioonikuritegusid.⁶² Samas kasutatakse politseiagente lastevastaste seksuaalkuritegude avastamiseks,⁶³ terrorismivastaseks võitluseks,⁶⁴ toime pandud mõrvade puhul tõendite

⁶² Marx, G., T. Undercover: Police Surveillance in America. Cover. 1988, lk 53.

⁶³ Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K., J. Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes: Findings From the National Juvenile Online Victimization Study. 2005, lk 15.

kogumiseks⁶⁵ ja paljudes muudes aset leidnud või tulevikus toime pandavate kuritegude avastamiseks või tõkestamiseks. Lähtuvalt eeltoodust võib järeldada, et politseiagendi kasutatakse kõigis võimalikes kuritegevuse suundades, autor on seisukohal, et Eesti ei erine muust maailmast ning eeldab, et välja toodud statistika alusel on Eestis rakendatud politseiagente ühes või mitmes kuritegevuse suunas.

Ülal toodud statistika ei täpsustata, kas käesolevate lubade taga oli tegemist infiltreerumisega kuritegelikku keskkonda, üksikisikuga kontakti loomisega või millised kuritegusid oli avastatud ja ära hoitud. Ainus avalikkuse ette tulnud politseiagendi tegevust puudutav menetlus on A. Suklese kaasus, mida käsitleb autor käesoleva lõputöö raames peatükis 3.5.

Enne, kui menetleja kaalub politseiagendi kasutamist kriminaalmenetluses tõendite kogumise eesmärgil, peab ta veenduma, et tegemist on viimase võimaliku tõendite kogumise meetodiga. EIK kaasuses *Zakharov vs Venemaa Föderatsioon* selgitas kohus, et jälitustoiminguks loa andmisel peab asutus leidma kinnitust esiteks sellele, kas ta on võimeline põhjendama toimingu vajadust ning käesolevat fakti kontrollima. Toiming peab olema proportsionaalne õiguspäraste eesmärkidega. Loa saamiseks peab menetleja tooma välja kõik asjaolud, mis kinnitavad, et isikut on alust kirjeldatud teos kahtlustada. Loa andja peab olema veendunud selles, et muul moel ei ole käesolevas menetluses võimalik tõendeid koguda.⁶⁶

Riigikohus on juhtinud ühes oma lahendis tähelepanu asjaolule, et jälitustegevuse põhiseadusele vastavuse tagamiseks peab jälitustegevust reguleeriv seadus (kehtiva regulatsiooni kohaselt: kriminaalmenetluse seadustik) kõigepealt nägema ette jälitustoimingute tegemiseks selged alused ja menetluskorra, mille abil on kontrollorganil hilisemalt lihtne teostada järelevalvet jälitustegevuse seaduslikkuse üle.⁶⁷ Kriminaalmenetluse seadus kirjeldab enamjaolt detailselt aluseid, mille kohaselt saab jälitustoiminguid teostada. Kollegium on kinnitanud, et jälitustoimingule allutatud isikul on õigus konkreetsele normikontrollile selles kohtus, kes vaatab tema kohtuasja läbi,⁶⁸ muu kohus ei ole pädev toimingu õigusvastasust kontrollida.

⁶⁴ Waxmann, C., M. Police and National Security: American Local Law Enforcement and Counterterrorism After 9/11. *Journal of National Security Law & Policy*, Vol. 3, Columbia, 2008, lk 376. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1305268 (24.02.2017)

⁶⁵ Fijnaut, C., Marx G., T. Undercover police surveillance in comparative perspective. The Netherlands, 1995, lk 80.

⁶⁶ EIKo 47143/06, 04.12.2015, *Zakharov vs. Venemaa* p. 260.

⁶⁷ RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13 p 47.

⁶⁸ RKKKo 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 15.

Prokuröri kohta märkis riigikohtu kolleegium, et mainitud ametnik ei vasta Eesti õiguskorras Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6 kirjeldatud sõltumatu ja erapooletu õigusemõistmise volitustega institutsiooni tunnustele, mis on põhiõiguste ja vabaduste tõhusa kaitse eelduseks, kuna ta on teatud määral huvitatud isik. Siinkohal prokuröri kontroll tasuks asendada põhiõiguste ja vabaduste riive kohtulikku kontrolliga.⁶⁹ Sellest tulenevalt saab sõltumatu hinnangu põhiseadusliku riive ja selle vajaduse piisava põhjendatuse üle anda üksnes sõltumatu organ. Samas kui kohus on ise olnud loa andja, ei saa me sama loogika järgi pidada teda erapooletuks, kuna ta on olnud kaudselt menetluses huvitatud isik. Samas peetakse Eesti kohut seadusandluse mõistes erapooletuks õigusemõistjaks.⁷⁰ Seaduse kohaselt annab teatud jälitustoimingute puhul loa eeluurimiskohtu kohtunik, menetluse hilisema kohtulikku arutamise hetkel osaleb kohtunikuna ametnik, kes ei puutunud eelnevalt sama kriminaalmenetlusega kokku. Taoline praktika tagab Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6 kirjeldatud nõudeid ning ei lähe nendega vastuollu.

Jälitustegevuse kontrollisüsteem võib nii institutsionaalselt kui ka ajaliselt olla üles ehitatud erinevalt, see sõltub riigi üldisest õiguskorrast. Kontrollisüsteemi oluliseks osaks on siinkohal eel- ehk enne jälitustoimingut toimuv (lad. keeles *ex ante*) kontroll. Käesoleva kontrolli eesmärk seisneb enamasti jälitustoiminguks loa andmises. Järeلكontroll pärast toimingut (lad. keeles *ex post*) tähendab seda, et kontrolli teostatakse siis, kui toiming on läbi viidud. Eesti õiguse mõistes on institutsionaalselt jälitustegevuse kontroll jagatud kohtulikuks, haldusesiseseks ja parlamentaarseks kontrolliks.⁷¹

Järelevalve konkreetne vorm on liikmesriikide seadustest tulenevalt üpris erinev. Samas koondina võib leida neis ühiseid jooni ning selle järgi koosneb kontroll järgmistest harudest:

1. *ex ante* järelevalve puhul, teostatakse kontroll õigusliku sh luuretalituste mandaatide ja volituste raamistiku üle. Selle raames hinnatakse põhiõiguste teatud vormi ja eelnevalt autoriseeritakse teatud luureoperatsioone, mille puhul võidakse rikkuda inimõigusi;⁷²
2. parlamentaarsete või ekspertorganite poolt teostatakse *ex post* järelevalvet, mis on sõltumatu ametis olevast valitsusest. Kontrolli teostamise käigus jälgitakse

⁶⁹ *Ibid*, p 21.

⁷⁰ Sillaots, M. Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. *Juridica VIII*, 2012. lk 625.

⁷¹ RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13, p 47.

⁷² Moraes, C., Veld I. S., Ernst. C. Liikmesriikide luuretalituste ja ELi luureorganite demokraatlik järelevalve. Kodanikuvabaduste, justiits- ja siseasjade komisjon. 2013, lk 2.

uurimisasutuste tegevust ja tagatakse õigusriigi põhimõtte järgimine valijaskonna nimel;⁷³

3. lisaks sellele kehtib Eesti seadusandluse kohaselt võimalus teostada järelevalvet ka toimingute ajal, mida üldjuhul võidakse teha jälitustegevuse loa pikendamise eesmärgil.⁷⁴

Kontrollisüsteemide institutsionaalse liigitamise lähtealuseks on Eesti Vabariigis loodud võimude sõltumatu kolmikjaotus. Arvestades seda, et erinevad kontrollitasandid on mõeldud üksteist täiendama, siis on selguse ja mitmekülgsuse huvides toodud eraldi välja ka eksperttasand ja kaebuste lahendamise korraldus.⁷⁵

Arvestades seda, et erinevad kontrollitasandid on mõeldud teineteist täiendama, siis selguse mitmekülgsuse huvides on eraldi välja toodud ka kaebuste lahendamise korraldus ning eksperttasand. Kaebuste lahendamise puhul ei pruugita piirduda ainult kohtuliku kontrolliga. Üldiseid seaduslikkuse kontrolli alaliike saab jagada järgmiselt: kohtulik kontroll; haldusesisene kontroll; parlamentaarne kontroll; ekspertkontroll; sõltumatu ametiisiku ehk õigusvahemehe (ombudsman'i) kontroll; kaebuste süsteem.⁷⁶

Eestis on loodud parlamentaarset kontrollina jälitustegevuse üle Riigikogu erikomisjon. Kontrollorgani ülesannete hulka kuulub muu hulgas jälitustegevusalaste juhistega välja töötamine. Paraku on tänaseks välja kujunenud olukord, kus Riigikogu erikomisjon täidab peamiselt vaid kontrolliva, mitte suunava organi ülesandeid.⁷⁷

Vandeadvokaat Leon Glikman on avaldanud jälitustegevuse loa andmise osas seisukohti, milles leidis, et suures osas ei vasta jälitustegevuse regulatsioon Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni nõuetele, kuna advokaadile ei võimaldata alati ligipääsu jälitustoimikule.⁷⁸ Seadus peaks tema arvates lahti kirjutama kohtu poolt diskretsiooniõiguse teostamise alused. Näiteks võiks õiguslooja selgitada koostatud aktides, milliseid põhiõigusi täpsemalt riivatakse, millise isiku osas. Õigusaktid peaksid vastama küsimusele, kas jälitustegevus on isikule üldse piisavalt ettenähtav ja kas isik on ise ennast pannud olukorda, mille tõttu oleks vaja jälitada. Leon Glikmani hinnangul rahuldatakse meil peaaegu kõik jälitustegevuse taotlused ja sisulist

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn, Õiguskantsleri Kantselei 2008, lk 36. http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/oiguskantsleri_2007._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf (26.02.2017)

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Laos, S. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. Akadeemia 2008/11, lk 2679.

⁷⁷ Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Tartu 2013, lk 30.

⁷⁸ Glikman, L. Põhjendamatu sekkumine majandustegevusse ja jälitustegevus. Juridica IV/2011, lk 3-4.

kontrolli riigi tegevuse üle ei ole. Kohtu diskretsiooniõigus jälitusloa andmisel või selle pikendamisel on täpsemalt reguleerimata, mille tõttu *ultima ratio* põhimõttest kinnipidamise kontroll on raskendatav.⁷⁹

Autor jääb L. Glikmaniga eriarvamusele. Seadusandja on loonud võimaluse teostada mitmetasandiline kontroll jälitustoimingute lubatavuse üle. Vaidlused eelkohtumenetluse käigus prokuröri ja menetleja vahel, ekspertide kaasamine, arutelud kohtutes tõendi kogumise õiguspärasuse üle ja kümnete kaebuste lahendamised annavad kindlustunde selle kohta, et kontrolltasandid toimivad. Igal aastal on lahendab lõppstaadiumis Riigikohtu kollegium mitmeid vaidlusi, mis puudutavad muuhulgas jälitustoimingu tulemusel kogutud tõendite lubatavust. Kui eelpool loetletud toimivad tasandid ei anna kindlustunnet kontrollorganite mitmetasandilise toimivuse osas, siis mis annab?

Euroopa inimõiguste kohus toonitas, et Eesti kriminaalmenetluse praktika reaalse kaitseõiguse tagamise kohustust ei taga. Isikute osas, kelle suhtes jälitustegevust toimetatakse ja kolmandate isikute teavitamise või teavitamata jätmise kohane regulatsioon on puudulik. L. Glikmani arvates on oluline rikkumine ka see, et jälitustegevus ei ole sisuliselt vaidlustatav.⁸⁰ Siinkohal nõustub autor seisukohaga osas, et teatud puhkudel ei saa allutatud isik kunagi teada sellest, et tema suhtes on läbi viidud jälitustoiminguid.

Teatud juhtudel, ei saa isik tema kohta käivate andmete kogumisest ja edasisest töötlemisest koheselt või üleüldse teada, kuna kaalul on teised õigused ja vabadused. Jälitustoimingust teavitamise üle otsustamine on haldusorgani diskretsiooniotsus, kus ühelt poolt on lähtutakse isiku õigusest teada saada selles, et tema suhtes on läbi viidud jälitustoimingud, kuid teisalt seaduses nimetatud muud kaitset vajavad õigushüved. Kaalutusõiguse olemasolu ei pruugi alati tähendada asjaolu, et avalik võim võib teha meelevaldseid otsuseid.⁸¹

Enne seisukohtade vastu võtmist tuleb kaaluda põhjalikult erinevate lahendusvariantide positiivseid ja negatiivseid külgi. Kaaluda tuleb muuhulgas ka seda, millisel moel ja kas on üleüldse võimalik jälitustoimingust teavitada, jättes jälitustoimingutega kogutud andmete üksikasjalik sisu tutvustamata. Jälitustoimingutega kogutud andmeid tutvustamata jättes ei tagata

⁷⁹ Kruusamäe (2013), *supra* nota 76, lk 7.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Rondel, M. Jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemine informatsioonilise enesemääramisõiguse riivena. Magistritöö. Tallinn 2016, lk. 59.

isiku kaebõiguse ning kohtuliku kontrollivõimaluse selle üle, kas jälitustoimingu tegemine või andmete tutvustamata jätmine oli õiguspärane.⁸² Sisuliselt jäetakse allutatud isik võimaluseta seista enda põhiõiguste eest ning võimalik, et kaebuse esitamata jätmisel ei pööra kohus piisavat tähelepanu kogutud tõendite õiguspärasuse üle.

Sisuliselt võib pidada mitmekülgselt järelevalvet jälitustegevuse lubatavuse ja õiguspärasuse üle valikuliseks. Jälitustoimingule allutatud isik saab üldjuhul teostatavast toimingust teada siis, kui tema suhtes on meetmed läbi viidud. Kaalukatel põhjustel ei ole uurimisasutused huvitatud sellest, et teavitada isikuid põhiõigust riivavate meetmete kasutamisest, kuna ennekõike muutub teabe kogumine võimatuks. Ilmselgelt ei hakka keegi end teadlikult süüstama teades, et nende tegevuse kohta kogutakse samal ajal andmeid.

Arusaadavatel põhjustel jäetakse teatud menetlustoimingute järel isikuid jälitustoimingute teostamise kohta nende suhtes teavitamata. Seadusandja on sellistel puhkudel taganud KrMS § 126¹³ kaudu võimaluse. Sama säte kirjeldab, millistel tingimustel jäetakse allutatud isikuid jälitustoimingust teavitamata. Ühest küljest nõustub autor L. Glikmani seisukohaga, mille kohaselt on sellistel tingimustel isikute põhiõigused riivatud. Samas seab autor kaalule teavitamisega kaasneva riski kriminaalmenetluse kahjustamisega, teiste isikute õiguste ja vabaduste ohtu seadmisega või jälitusasutuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse ohtu seadmisega.

Diskretsiooniolukorras peab haldusorgan põhjalikult kaaluma positiivseid ja negatiivseid külgi ning arvestama õiguse üldpõhimõtetega – proportsionaalsuse, võrdse kohtlemise ja õiguskindlusega.⁸³ Kaasuses *Leas vs Eesti*⁸⁴ täheldas EIK samuti, et tõendite avaldamine ei ole alati absoluutne õigus ning nende avaldamisel tuleb arvestada süüdistatava õiguste vastukaaluna riigi julgeolekut või vajadust kaitsta tunnistajaid kättemaksu eest või vajadust hoida saladuses politsei meetodeid kuriteo uurimisel. Sellest tulenevalt on teavitamise ja mitteteavitamise kaalul olulisemad huvid.

Kaasuses *Klaas vs Saksamaa* juhtis EIK tähelepanu asjaolule, et riik peab tagama menetlustoimingutele lisaks allutatud isiku teavitamisele jälitustoimingute läbiviimisest kui ka

⁸² *Ibid.*

⁸³ Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu: 2004, lk 30.

⁸⁴ EIKo 06.03.2012 59577/08, *Leas vs Eesti*.

sama kohustus laieneb inimesele, kes ei ole otseses uurimisasutuse huviorbiidis, kuid sattus endale teadmata üheks jälgitavaks osapooleks.⁸⁵ Autor viitab siinkohal asjaolule, et kolmandate isikute teavitamine peab tulenema samadest kaalutusprintsipiidest nagu on see allutatud isikute puhul.

Järelevalve jälitustoimingu üle algab hetkest, kui toimingu teostamiseks annab pädev organ loa. Vaatamata sellele, et prokuratuur või kohus võib olla mingil määral huvitatud isik kriminaalmenetluses, peab ta oma töös lähtuma erinevatest olukordades, kus kollideeruvad erinevad väärtused ning selle tulemusel leidma mõistliku tasakaalu.⁸⁶ Kaebeõigus realiseeritakse hetkest, kui menetlustoimingule allutatud isikut teavitatakse tema suhtes kasutatud meetmete osas ning olukorrast, kui isik pöörab tähelepanu teostatud toiminguga temale tekitatud põhiõiguste riivele.

Alapeatüki lõpetuseks soovib autor juhtida tähelepanu põhiseaduse § 25 on sättele, mille kohaselt igäühe õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Nii EIK kui ka riigikohtu praktika on korduvalt kinnitatud asjaolu, et isiku poolt esitatud väite korral tema põhiõiguste rikkumisest, peab riik looma talle õiguskaitsevahendina võimaluse minna vajadusel riigiasutuse vastu nii tema kaebuse kohta otsuse tegemiseks, kui ka riive tõttu tekitatud kahju korral hüvitise saamiseks.⁸⁷ Kuigi riigisisese kohtupraktika näitel ei ole riik alati teostanud piisavat järelevalvet jälitustoimingute üle, mis on viinud tõendite lubamatu kogumiseni ning nende mitteamistamiseni kohtumenetluses, on autor veendunud, et täna toimiv mitmetasandiline järelevalve jälitustoimingu lubatavuse üle tagab piisava kindlustunde selle üle, et kontroll toimib. Üksnes asjaolu, et kontrollorganiteni jõuavad kaebused ning teatud kaebuste puhul tuvastatakse aeg ajalt tõendite kogumisel rikkumisi, annab kindlust selle üle, et kontrollsüsteem toimib.

2.2 Tõendite kogumine jälitustegevuse kaudu

Tänaseks kehtetu jälitustegevuse seadus andis legaaldefiniitsiooni jälitustegevusele, mis on õigusakti kohaselt kriminaalmenetluse seadustiku sätestatud alustel ja korras jälitustoimingu

⁸⁵ Kergandberg, E. Per aspera ad fair treial. *Juridica*, I/2011, lk 68-73.

⁸⁶ Aas, N. Süüdistaja kutse-eesika. *Ettekande teesid*. 2010, p 3. <http://www.riigikohus.ee/?id=795> (26.02.2017)

⁸⁷ Järvet, T. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. *Sisekaitseakadeemia toimetised* 2010/9, lk 78.

teostamine.⁸⁸ Kehtivas kriminaalmenetluse seadustikus on mõiste kitsendatud ning tegevuse all mõeldakse üksnes toimingut, mille käigus saadakse enamjaolt ulatuslikke tõendeid planeeritava või aset leidva kuriteo kohta. Samas, kui politseiagendi tegevus ei pruugi alati käesoleva lõputöö raames autori käsitletluse all alati olla jälitustoiming, siis peab teema autor vajalikuks tuua kriminaalmenetluse seadustikku tagasi jälitustoimingu laiema mõiste – jälitustegevuse.

Tuleb märkida, et tegemist on seaduse looja poolt antud suurepärase võimalusega koguda selliseid andmeid isiku või grupi kohta, mida tava- ehk avalik menetlus alati ei võimalda. Siinjuures ei saa autor märkimata jätta selle väärtust, mida maksab isik, kelle suhtes toiming läbi viiakse, nimelt toimingute läbi riivatakse tema põhiseaduslikku õigust eraelu puutumatusse kohta.

Jälitustegevuse käigus isikuandmete salajane kogumine ja kasutamine saavad demokraatlikus ühiskonnas olla põhjendatud üksnes siis, kui selleks tegevuseks volitavad sätted on legitiimses eesmärgiga.⁸⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni⁹⁰ artikkel 8 lg 1 sätestab õiguse era ja perekonnaelu ning kodu ja sõnumite saladuse puutumatussele. Sama artikli teise lõike kohaselt ei sekku ametivõimud nimetatud õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Euroopa inimõiguste kohus on selgitanud EIÕK artikliga 8 seonduvalt jälitustegevuse olemust ja sellega kaasnevate põhiõiguste riive ulatust ja piire, hoidmaks ära meelevaldust ning võimu kuritarvitamist. Isikute salajase jälgimise lubamine, mis on iseloomulik politseiriigile, on konventsiooni järgi talutav üksnes sel määral, kui see on demokraatlike institutsioonide kaitseks hädavalik.⁹¹

Seega tõendeid saab jälitustegevuse raames koguda üksnes juhtudel, kui muul moel ei ole võimalik neid saada. Sellisteks kuritegudeks võivad olla näiteks narkootilise ja psühhotroopsete ainete käitlemisega seotud süüteod. EIK kaasuse *Khan vs The United Kingdom*⁹² põhjal kuulati Pakistani kodaniku tuttavat (keda kahtlustati narkootiliste ainete käitlemises suurtes kogustes) kodus pealt. Khan, viibides jälitustoimingu teostamise ajal sõbra juures, tunnistas üles, et on

⁸⁸ Jälitustegevuse seadus, RT I 1994, 16, 290 (kehtetu).

⁸⁹ EIKo 06.09.1978, 5029/71, *Klaas vs. Saksamaa*, lk. 29.

⁹⁰ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57.

⁹¹ EIKo 06.09.1978, 5029/71. *Klaas vs. Saksamaa*, lk. 29.

⁹² EIKo 35394/97. 04.10.2000, *Khan v. The United Kingdom*.

samuti narkootilisi aineid käidelnud. Menetluse käigus saadi põhitõendina kätte süüdistatava ülestunnistus kolmanda isiku kohta, muid tõendeid ega asitõendeid tema juures ei leitud. Isik mõisteti narkokuriteo toimepanemise eest süüdi omamata muid kaalukaid tõendeid. EIK arutles kaasuse raames mitme aspekti üle: toimingu lubatavuse üle, enese mittesüüstamise privileegi üle kui ka tõendi kaalukuse osas. Vaatamata sellele, et EIK ei saa anda hinnangut saadud tõendi kohta, juhtis ta tähelepanu siiski, et viisil kuidas tõend oli saadud, rikuti EIÕK art 8, millele järgnes isiku õigeksmõistmine.

Siinkohal tasuks märkida, et andes loa jälitustoimingu teostamiseks, ei kaalunud riik piisavalt selle reaalsel vajadust ning eelnev teabe kogumine oli ebapiisav. Ainsa tõendi saamine, milles süüdistatav tunnistas oma osalust narkokuriteos kolmandale isikule, ei saa enese mittesüüstamise privileegi kohaselt olla pelgalt põhjuseks isik teos süüdi tunnistada. Samas arutleb autor selle üle, kui käesoleva menetluse raames oleks menetleja kasutanud politseiagenti, kelle kaudu oleks võimalik saada tõendeid, mis annaksid kinnitust selle üle, et *Khan* oli või on seotud narkootiliste ainete käitlemisega, oleks võib-olla EIK otsus teine.

EIK *Khudobin vs Vene Föderatsioon*⁹³ kaasuses osales matkija, kes õhutas isikut panema kuriteo toime. Peamiseks tõendiks oli süüdistavalt saadud narkootiline aine. Kohus selgitas, et kogutud tõendite põhjal puudub alus arvata, et toimus EIÕK artikkel 6 rikkumine. Fakt, et süüdistatavat provotseeriti, ei leidnud kohtule esitatud andmete analüüsimise põhjal aset.

Kaks kaasust, mille kuriteo objektiks on uimastid, uurijate poolt valitud erinevad jälitusmeetodid ning nende põhjal saadud lahendid EIK-s näitavad, et tõendil ja tõendil on kriminaalmenetluse mõistes komplekshindamisel erinev väärtus. Samas ei saa tähelepanuta jätta asjaolu, et nende saamisel peavad olema täidetud kõik eelnevalt loetletud seadusest tulenevad kehtivad reeglid. Riigikohtukolleegium on juhtinud tähelepanu asjaolule, et „tõendina saab kohus käsitleda jälitustoimingute tegemise tulemina vormistatava tõendiliigina jälitusprotokolli“.⁹⁴ See aga annab omakorda kinnitust, et jälitustoimingu raames saadud ese või teave omab tõendina kohtus mõjuvat jõudu üksnes siis, kui see on tõendina korrektselt vormistatud – tehtud vastavasisuline protokoll. Politseiagendi kasutamisel kriminaalmenetluses, kui viimane on kogunud tõendeid kriminaalmenetluse kohta, peaks menetleja koostama protokollil jälitustoimingu teostamise kohta.

⁹³ EIKo 59696/00. 03.03.2005, *Khubin vs Russia Federation*.

⁹⁴ RKKKo 05.12.2008, 3-1-1-63-08, p 14.2.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹⁰ kirjeldab jälitustoimingu dokumenteerimist protokollina. Samas leiab autor, et iga politseiagendi kasutamine ei ole automaatselt mõistetav jälitustoiminguna. Politseiagendi poolt kontakti astumine võimaliku huvigrupi või isikuga ei ole kriminaalmenetluse seaduses mõistetav kui toiming. Sellest tulenevalt ei lasu uurimisasutusel ka kohustus täita eelpool mainitud sätet ning protokollida agendi kasutamist või muul moel seda dokumenteerida. Teisest küljest astus identiteeti muutev isik triki või pettuse käigus teadlikult kontakti isikuga, kellega ta võib-olla oma tavapärase elus kokku ei puutuks.

EIK kaasuses *Dix vs Canada*⁹⁵ kasutas Kanada politsei kahte politseiagenti, kes teesklesid abielupaari. Nende peamiseks eesmärgiks oli luua kahtlustatavale ettekujutus sellest, et nende näol on tegemist kooselu paariga ning sõbruneda kahtlustatava ja tema elukaaslasega. Tegemist oli pikaajalise planeeritud operatsiooniga, mille käigus pidid politseiagendid koguma kuriteole viitavaid tõendeid. Kaasuse põhjal ei kogutud küll politseiagente kasutades olulisi tõendeid, mis oleks andnud uurimisasutustele kindlust aset leidnud kuritegevuse kohta, kuid samas astuti kontakti isikutega, kellega muidu tavapärase keskkonnas poleks tõenäoliselt kohtunud.

Riik sekkus jõuliselt ja personaalselt kasutades temale usaldatud õiguslikke vahendeid teise isiku eraellu. Autor on seisukohal, et seadusandja peaks jõudma selgusele, kas iga politseiagendi kasutamine tähendab automaatselt jälitustoimingut ning kui mitte, siis kuidas toimida eelpool kirjeldatud nn reglementeerimata olukorras, kas võrdsustada seda jälitustoiminguga või mitte. Siinkohal leiab autor, et politseiagendi kasutamise korral protokolliga koostamata jätmisel annab riik menetlejale subjektiivse õiguse hinnata võimaliku tõendi kasutamist kohtumenetluses. Viimane olukord tähendab omakorda seda, et võimalikud kaudsed tõendid jäävad kohtule esitamata.

Narkootilisi ja psühhotropseid aineid käsitletavad kuriteod ei ole ainukesed, mille puhul kasutatakse tõendite kogumisel jälitustoiminguid, kui eranditult ainsat võimalust saada teavet toime pandud või aset leidva kuriteo kohta. Kahtlemata üheks keerulisematest ja varjatumatest kuritegudest on korrupsioonikuriteod.

EIK on *Ramanauskas vs Lithuania* kaasuses nentunud, et õigusrikkumiste avastamine ja uurimine on keeruline protsess ning nende ülesannete täitmiseks on uurimisasutused pidanud üha enam kaasama politseiagente, eriti kuritegudes, mis on seotud organiseeritud kuritegevusega ning

⁹⁵ Kanada kohtulahend nr 2002 ABQB 580. 17.02.2002. *Dix vs Canada*. lk 26, p. 117.

korruptsiooniga.⁹⁶ Infiltratsioon kuritegelikku keskkonda võimaldab agendil koguda teavet tegevuse epitsentrist või vajadusel luua olukorra, mille käigus suudab uurimisasutus koguda tõendeid. Põhiliseks tõendiks on nendes asjaoludes altkäemaksu üleandmist kinnitav fakt.

Tõendina saame kasutada üksnes seda teavet või eset, mis on kriminaalmenetluse raames kogutud tuginedes siseriiklikule kui ka rahvusvahelisele seadusandlusele. Materjali kogumise ja kohtule esitamise ülesanne on eestkätt prokuröri, kes hindab menetluse käigus saadud andmete väärtust ning legitiimsust. Teine instants annab omakorda hinnangu, kas süüstav materjal on korrektselt kogutud ning kasutatud meetmed on kooskõlas kehtivate õigusnormidega on kohus. Siinkohal tekibki olukord, mille kohaselt hinnatakse tõendi õiguspärasust *ex post*. Kohtupraktika on näidanud, et sellisel juhul on põhiseaduslik riive aset leidnud ning võimalik kahju teatud tasandil isikule riigi poolt tehtud, samas toiminguga kaasnenud vead ei ole kohtu poolt analüüsitud.

Tõsikul formaalsete vigade puhul lähtub kohus nende ulatusest. Pelgalt kirjaviga või valesti asetatud koma ei pruugi menetluse kulgu terviklikult muuta või seada kahtluse alla jälitustoimingu raames saadud tõendite väärtust. Kolleegium on juhtinud tähelepanu nn Maadevahetuse⁹⁷ skandaalis tüüpilistele kohtu poolt toime pandud rikkumistele. Praktikas on KrMS § 339 lg 1 p 7⁹⁸ tunnistaja ütluste või muude tõendite piisava põhjalikkusega analüüsimata jätmise, tõendite analüüsi nappus ja pinnapealsus,⁹⁹ tõendite ühekülgne ja kriitikavaba hindamine ning süüdistatava tahtluse põhistamata jätmise,¹⁰⁰ samuti tõendite selektiivne hindamine.¹⁰¹

Autor on seisukohal, et jälitustegevuse võimaldamine kriminaalmenetluse raames tõendite kogumise eesmärgil on märkimisväärseks abiks õiguse mõistmisel, kui selle loa andmisel on järgitud *ultima ratio* printsiipi ning täidetud muid siseriiklike ja rahvusvahelisi nõudeid. Samas ei ole vähe olulisem aspekt see, kuidas õiguspäraselt saadud andmeid käsitletakse ning analüüsitakse. Tõendite analüüs algab kriminaalmenetlusest tuleneva teabe kogumisest. Saadud andmeid analüüsib menetleja, kes planeerib oma edaspidist tegevust vastavalt.

⁹⁶ EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*, lk 10, p. 49.

⁹⁷ RKKKo 30.04.2014, 3-1-1-14-14, p. 691.

⁹⁸ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 31.12.2016, 16: Kriminaalmenetlusõiguse rikkumine on oluline, kui kohtuotsuses puudub põhjendus.

⁹⁹ RKKKo 28.04.2011, 3-1-1-31-11, p 19.4.

¹⁰⁰ RKKKo 08.07.2004, 3-1-1-74-04, p 7.

¹⁰¹ RKKKo 19.12.2011, 3-1-1-92-11, p 14.

Tulles tagasi teema juurde, mis käsitles politseiagendi kasutamise dokumenteerimist, siis siinkohal leiab autor, et õiguslooja on andnud menetlejale subjektiivse õiguse hinnata tõendi olemust ning vajalikkust kriminaalmenetluses. Tõsi küll kriminaalmenetluse toimik ei ole kogumik, kuhu koondatakse kõik võimalikud vajalikud ja mitte vajalikud andmed, eesmärgil tekitada mahtu. Autor on seisukohal, et juhul kui ilmneb politseiagendi poolt potentsiaalse kahtlusalusega kontakti loomisel asjaolu, et isik ei pruukinud kuritegu toime panna ja võimaliku protokollu sisu võiks olla: „Tõendeid kuriteo toimepanemise kohta ei kogutud.“ Kas sellisel juhul käsitleb menetleja seda tõendina kaitsmaks kahtlustatava huve või kasutab kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹⁰ tulenevat õigust protokollu mitte koostada. Viimase puhul rikub menetleja olulisel kujul erapooletuse printsiipi.

Peale seda, kui menetleja on oma toimingud kriminaalmenetluse raames lõpetanud, lasub tõendi hindamise kohustus prokurörile, kes hindab nii tõendite väärtust eraldi, kompleksis kui ka analüüsib saadud andmete õiguslast kehtivust. Kohus annab oma hinnangu tuginedes prokuröri poolt esitatud materjalidele, võtab arvesse kaitsja seisukohad ning hindab tõendi väärtust kui ka selle legitiimsust. Piisava analüüsiga tagavad institutsioonid, eeskätt uurimisasutus ja prokuratuur tõendite kvaliteeti ning kohtumenetluse hõlpsamat kulgemist. Kui tõendid on jälitustegevuse käigus kogutud õiguspäraselt, on riik taganud erapooletu ja kõikehõlmava menetluse ning politseiagendi kasutamise käigus eraelu puutumatus riive on põhjendatud.

2.3 Jälitustegevusega saadud teabe kogumise õigusvastatus

Põhiseaduse § 3 lg 1 kohaselt teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.¹⁰² Sellest lähtuvalt on riigil õigus koguda varjatult isikut puudutavaid andmeid vaid siis, kui seadus seda lubab.¹⁰³ Tõendite kogumise aspektist tähendab see aga olukorda, kui tõendite kogumisel võidakse eksitada normatiividega, mille tõttu võib kohus saadud tõendeid arvesse mitte võtta. Jälitustegevusega sekkub riik eeskätt isiku eraellu ning riivab põhiseaduse poolt antud õigusi.

Õiguslalases kirjanduses on arutletud selle üle, et kuigi PS § 26 lg 1 kaitsealasse kuulub kogu eraelu valdkond, sisaldab põhiseadus *lex spetsialis*'ena¹⁰⁴ ka norme, mis on suunatud eraelu

¹⁰² Eesti Vabariigi Põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁰³ Laos, S. Jälitustegevuse seaduslikkuse kontroll.- Tractatus terribiles: artiklite kogumik professor Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn, Juura 2009, lk 112.

¹⁰⁴ *lex specialis* – lad. keeles eriseadus või erinorm.

mõne kitsama aspekti kaitsele. Sellisteks erinormideks on eelkõige PS § 33 lg 1, mis sätestab õiguse kodu puutumatusel, nende laiendatud mõistena võime pidada isiklikku või jagatud eluruumi, valdust ja töökohta. PS § 43 lg 1, mis tagab sõnumisaladuse kaitset, PS §-d 40-42 ning ka PS § 19 lg 1, kui üldine vabadusõigus.¹⁰⁵

Isegi, kui inimene saab teada, et tema suhtes on läbi viidud jälitustoimingud, siis sellest teada saamine toimib üldjuhul ajal, kui kriminaalmenetluse toimik on kohtuniku laual ning toimib arutelu saadud tõendite üle või peale jälitustoimingu läbi viimist. Siinkohal tekib küsimus ratsionaalsuse ja mõistlikkuse printsiibi osas, nimelt millal peaks siis tegelikult inimene teada saama, et teda on allutatud jälitustoimingutele selliselt, et see looks isikule võimaluse reaalselt kaasa rääkida selle üle, kas tehtav toiming on õiguspärane. Teisest küljest ei ole vähemoluline aspekt, et varasema teavitamise kohustusega võetakse uurimisasutustelt ära võimalike ja enamus juhtudel ka ainukeste tõendite kogumise garantiid, kuna sellisel juhul eeldatavasti isik ei soorita kuritegu.

Euroopa Liidu Nõukogu edastas 2005 aastal liikmesriikidele soovitusel tagada kriminaaluurimises eriliste uurimismeetodite kasutamisel konfidentsiaalsust ning rakendada olulisel määral jõupingutusi eriti raskete kuritegude, sh terroriaktide puhul. Uurimisasutused peaksid oma tegevuse läbi võtma eesmärgiks uurimise käigus mitte nurjata varjatud tegevuse kaudu läbi viidavaid operatsioone.¹⁰⁶ Oletame, et menetlusele allutatud lapsedpornograafiat valmistavat ja levitavat isikut teavitatakse sellest, et *sting*¹⁰⁷ operatsiooni käigus siseneb tema koju politseiagent eesmärgiga koguda tõendeid kuriteo kohta.¹⁰⁸ Ilmselt kaob sellisel juhul jälitustoimingu teostamise mõte, kuna teavitamise kaudu ohustatakse kriminaalmenetluse kulgu ning võidakse avaldada tegelikke andmeid matkija või politseiagendi kohta.

„Kui otsustada, et keelatud on igasugune kuritegude toimepanemist teotav tegevus riigi poolt, viiks see varjatud menetlemise kui menetluspraktika hävimisele.“¹⁰⁹ Autor nõustub P. Randma

¹⁰⁵ Laos (2009), supra nota 102, lk 113.

¹⁰⁶ Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Chapter 1. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (22.02.2017)

¹⁰⁷ *Sting operation* – USAs ja UKs kasutatav väljend, mis tähendab välkoperatsiooni. Autor käsitleb käesolevat teemat kolmandas peatükis.

¹⁰⁸ Stewart Adams child pornography case in Toronto. 2012.

https://www.thestar.com/news/crime/2012/01/18/teacher_sentenced_to_53_months_on_child_porn_charges.html (24.02.2017)

¹⁰⁹ Randma, P. Veel kord riigipoolsest teprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud. *Juridica* V/2006, lk 308.

väitega. Varjatud identiteediga politseiga koostööd tegev isik, olgu selleks politseiagent, matkija või variisik, kaob uurimisasutusel võimalus saada olulisi tõendeid, mis võivad menetluses omada läbimurdelist tähendust.

Teostatavad taktikalised tegevused peavad täitma kriminaalmenetluslike normide realiseerimist ja olema kooskõlas kriminalistika tehniliste lahendustega. See võimaldab objektiivset, mitmekülgset ja heaperemehelikku kuriteo menetlemist, mis tagab ühiskondliku kindlustunde selle üle, et uurimisasutused ei kuritarvita neile riigi poolt antud võimu. Uurimisasutuste poolt teostatavad taktikalised võtte, peavad vastama täies ulatuses moraalnormidega.¹¹⁰ Muudetud identiteet ei anna õigust ületada ühiskonna poolt kehtestatud kõlbluspiiri, kui see ei tulene kriminaalmenetluse eripärast.

Politseiametnik, kes viibib vormikandjana sündmuspaigal ning näeb pealt kuriteo toimepanemist või võtab sellest isegi matkijana osa, peab seadusest ja tavainimeste arusaamast tulenevalt käituma garandina,¹¹¹ kellelt eeldatakse sekkumist ja kuriteo ärahoidmist. Sama teo korral võidakse sellisel juhul eelpool kirjeldatud olukorras isik võtta vastutusele, kuna ta ei tegutsenud hetkel, mil oli ta õiguslikult kohustatud tegutsema (peatama või mitte sooritama kuritegu). Politseiagendi, matkija või salajasele kaastööle kaasatud isiku kaasaaitav tegevus ei erine olulisel määral kihutamises sisalduvast ebaõigusest. Sellest tulenevalt võiks järeldada, et riik ei tohi kuriteole kihutada, samas ei tohi lasta sel ka kaasaaitamisega teoks saada.¹¹² Varjatud teabe kogumise kaotamise võimalusel raskendaks riik tõendite kogumist olulisel määral ning autor on veendumusel, et selle tõttu kasvaks lahendamata peitkuritegude arv. Kui teemat veel laiemalt käsitleda, võiks see ohustada koguni riigi julgeolekut.

Riigikontroll salajaste tõendite kogumise üle on vajalik selleks, et kaitsta inimeste põhiõigusi ja -vabadusi. Isikuandmete varjatud kogumise õigustuseks saab välja tuua kaalukaid põhjusi, kuid arvestada tuleks jälitustegevusega kaasnevat ohtu riigi poolt antud võimu kuritarvitada.¹¹³ Demokraatlik õigusriik nõutab, et kõikidest riigivõimu harudest ranget kinnipidamist tulenevalt põhiseaduse §-st 11, millel on keskne koht põhiõiguste piiramiste tingimuste määratlemisel.¹¹⁴ Sama õigusakti § 14 järgi on üldise korraldus- ja menetluspõhiõiguse adressaadiks täidesaatev,

¹¹⁰ Колдин, В. Я. Криминалистика социалистических стран. Юридическая литература. Москва: 1986, стр. 92.

¹¹¹ Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364: § 13 lg 1 mõistes.

¹¹² Randma (2006), *supra* nota 108, lk 308.

¹¹³ Laos (2008), *supra* nota 75, lk 2676.

¹¹⁴ Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne 2012: § 11 p 1. [http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/\(27.03.2017\)](http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/(27.03.2017)).

seadusandlik ja kohtuvõim, samas § 3 järgimise eelduseks on vastava õigusliku aluse ehk legaalsuse olemasolu. Neid kõiki komponente arvesse võttes on oluline luua tõhusad ja asjakohased menetlusgarantiid, mis tasakaalustavad põhiõiguste riivet.¹¹⁵ Juhul, kui riivet võimaldavad seadusandlus ei ole õiguskorras igakülgset ja efektiivselt käsitletud tekib olukord, mille tõttu jälitustegevusega saadud tõendite kogumisel eksitakse normi vastu, muudab tekkinud olukord automaatselt tõendi õiguspärasust ning taolist tõendit ei käsitleta tõendusallikana kohtus.

Hea näitena võib tuua *Ramanauskas vs Lithuania*¹¹⁶ kaasust, mille asjaoludest tulenevalt pakkus politseiagent prokurörile altkäemaksu. Esialgselt keeldus süüdistatav kuriteo toimepanemisest. Peale seda tõstis politseiagent pakutavat summat korduvalt, mille tulemusel jälitustoimingule allutatud isik lõpuks nõustus kuriteo sooritamisega. EIK on selle protsessi raames käsitlenud politseiagendi õiguspärasuse tingimusi. Kohus leidis, et käesoleval juhul politseiagent provotseeris isikut kuritegu sooritamata,¹¹⁷ olenemata sellest, et isik pani kuriteo toime, oli tegemist keelatud võttega. Sellise menetlusliku eksimuse näitel võib üheks eelduseks tuua välja asjaolu, et Leedus politseiagendi käsitlevate õigusaktide puhul ei ole riik taganud selget nõuet, kuidas peaks käituma juhul, kui süüdistatav keeldub kuriteo sooritamisest. Autor pöörab tähelepanu sellele, et Eesti seadusandlus ei ole käesolevat olukorda võrdselt Leeduga matkijate ja politseiagentide kasutamisel lahti seletanud, mille tõttu on oht, et isik võib muutuda teo provokaatoriks.

Samas kaasuses tõdes kolleegium, et Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsiooni artikkel 35¹¹⁸ valguses saab politseiagendi kasutada tõendite kogumisel eriuurimismeetodina kinnitades, et selles valdkonnas võib andmete kogumine politseiagendi kaasates olla ainuke võimalik ja tõhus viis.¹¹⁹ Tõendite kogumise alguses tuleb menetleja poolt välistada kõik olukorrad, mille tõttu võib kohtul tekkida kahtlus andmete õiguspärasuse üle, samas Eesti siseriiklik kui ka EIK praktika on autori arvates toonud välja piisavalt palju tähelepanekuid, mis puudutavad enamjaolt põhiliste aspektidena tõendi legitiimsust. Peamisteks menetluslikeks vigadeks võib pidada tõendite kogumisel formaalselt, mitte faktipõhiselt rikutud põhitõdesid. Formaalse vea puhul ei pruugi tõend olla rikutud ning kohus võib seda menetluses siiski käsitleda.

¹¹⁵ Laos (2008), *supra* nota 75, lk 2676.

¹¹⁶ EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*.

¹¹⁷ *Ibid*, p 68.

¹¹⁸ Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon. RT II 2001, 28, 140.

¹¹⁹ EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*. p 49.

U. Lõhmus on käsitletud olukorda, mille valguses võib ka ebaseaduslikult saadud tõendit kohtus kriminaalmenetluse uurimisel kasutada. Selleks peab kohtunik kaaluma, kui tõsine oli põhiõiguste rikkumine, milline on arutusel olev kuriteo raskusaste, hindama tõendi iseloomu: kas see on usaldusväärne, oluline süüdistavata süüdimõistmiseks ning millisel moel tõendi kasutamine rikub süüdistatava kaitseõigusi.¹²⁰

¹²⁰ Lõhmus (2014), *supra* nota 1, lk 78.

3. Politseiagent kriminaalmenetluses

Uurimisasutused on kriminaalmenetluse praktika käigus pikemat aega kasutanud kogunud politseiametnikke, kes meenutavad välimuselt kurjategijaid. Taolise jälitusmeetodi raames on nii mõnigi politseiagent suutnud veenda allmaailma oma impersonaalsuses ning äratanud seeläbi kurjategijates usaldusväärust.¹²¹ Varjatud tegevuse käigus tõendite kogumisele on aidanud kaasa riigi valmisolek ja oskus muuta isiku identiteeti, päritolu kui ka välimust selleks, et luua vastaspoolele mulje sellest, et tegemist on persooniga, keda võib kurjategija usaldada. Seeläbi politseiagendi eesmärk on mulje avaldamisel koguda uurimisasutuse jaoks vajalikke tõendeid toime pandud kuriteo kohta, püüdes oma tegevusega sealjuures seadusega lubatud piirides.

Politseiagent on Eesti keele seletava sõnaraamatu tähenduse järgi politsei salajane kaastööline.¹²² Kriminaalmenetluse seadustiku¹²³ legaldefiniitsiooni kohaselt on ta isik, kes muudetud identiteeti kasutades kogub teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil, toimepanemise vahendi, kuriteo vahetu objekti ja kuriteoga saadud vara konfiskeerimise menetluse vajadusest lähtuvalt või tarvidusel kogub kriminaalmenetluses teavet kuriteo kohta. Välismaa kirjandusega kokku puutudes kohtame terminit – *undercover agent*, kes on Inglise Oxfordi seletava sõnaraamatu kohaselt salastatud identiteedi all töötav isik ja seotud salajase tööga ühiskonna või organisatsiooniga politsei uurimise või spionaaži eesmärgil.¹²⁴

Erinevatest teaduslikest allikatest tulenev mõiste tähendab põhimõtteliselt ühte – politseiagendi näol on tegemist isikuga, kes osutab valeidentiteedi kasutamisel uurimisasutusele abi kriminaalmenetluses, eesmärgil koguda menetluseks vajalikku teavet. Tema peamiseks ülesandeks on kuritegelikku keskkonda infiltrerumine, võimalike tõendite ja teabe kogumine, mis puudutab toime pandavat või juba aset leidnud süütegu, tegelikku identiteeti paljastamata. Uno Lõhmus käsitleb politseiagenti kui politsei teenistuses¹²⁵ olevat isikut, samas seadus jätab selles osas otsad lahtiseks ning ei täpsusta, kes vastavat kaasabi julgeolekuasutustele pakkuda saaks ning millised tingimused peavad olema täidetud selleks, et isik saaks politseiagendi nime all jälitustoimingutes osa võtta.

¹²¹ Joh, E.E. Bait, mask, and ruse: technology and police deception. 2015, lk 249.

¹²² Eesti keele seletav sõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=politseiagent&F=M> (20.02.2017)

¹²³ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

¹²⁴ English Oxford Living Dictionaries. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/undercover> (21.02.2017)
Undercover – involved secret work within a community or organization, especially for purpose of police investigation r espionage.

¹²⁵ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16: § 126⁸.

U. Lõhmus selgitab, et üldjuhul esinevad salaagentide näol politseiametnikud, keda kasutatakse peamiselt võitluseks organiseeritud kuritegevusega ning tema ülesandeks on infiltreeruda kuritegelikesse organisatsioonidesse, kasutades muudetud identiteeti, eesmärgil koguda tõendeid ja informatsiooni, mis aitavad kriminaalmenetlusele kaasa. Salaagenti võib kriminaalmenetluses kasutada nii komplekskuritegude kui ka üksikkuriteo avastamiseks.¹²⁶ Autor on varasemalt käesoleva lõputöö raames maininud, et kriminaalmenetluse seaduse säte, mis käsitleb politseiagendi legaalseaduse definitsiooni, ei anna suunitlusi selle osas, kas teavet koguv politseiagent on politsei tegevteenistuses töötav isik või mitte. Autor on veendumusel, et antud definitsiooni valguses võib uurimisasutusele abi osutada igaüks. Sellest tulenevalt ei nõustu autor õigusteadlase määratlusega, et tegemist on politseiteenistuses oleva ametnikuga.

Politseiagendi kasutamiseks annab KrMS § 126⁹ lg 2 alusel loa prokuratuur.¹²⁷ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 8 p 3 alusel käsitletakse politseiagendiga seonduvaid andmeid riigisaladusena, mida säilitatakse piiratud tasemel 75-ks aastaks.¹²⁸ Õiguslooja on taganud piiratud tasemega salastatuse kehtestamisega kaitse politseiagendina töötavale isikule. Andmete avalikustamisel peale kriminaalmenetluse lõppu võivad olla ettearvamatud tagajärjed. Näiteks võivad isikud, kes agendi käe läbi kohtu ette astuvad, soovida kättemaksu. Sätte kehtestamisel salastada 75-ks aastaks politseiagendiga seonduvaid andmeid annab riik omapoolse garantii selle kohta, et isiku identiteet on kaitstud. Riigipoolse garantii tagamisel kaitsta politseiagendi tegelikku identiteeti ning piirata ligipääs sellega seonduvatele andmetele loob kindlustunde selles, et politseiagentide töö uurimisasutuses või nende abistamisel on jätkusuutlik.

Avaliku menetluse käigus ei pruugi tunnistajad uurimisasutustega koostööd teha, kui nende tervise ja heaolu garantiid ei ole täidetud.¹²⁹ Siinkohal on kohatu eeldada et inimesed, kes riskivad riigi või teiste inimeste heaolu nimel enda ja oma lähedaste eluga, on nõus tegema seda teades, et teave nende kohta on avalikustatakse. Identiteedi paljastumisel ohustab ta oma tegevuse kaudu lisaks endale ka oma lähedasi (lapsi, perekonda, elukaaslasi jm). Sellest tulenevalt peab suhtuma tõsiselt salajase ametniku identiteedi saladuses hoidmisesse. Menetluse

¹²⁶ Lõhmus, U. Kuriteo matkimisest. Kas riik võib provotseerida kuritegu? *Juridica* IV/2005, lk 224.

¹²⁷ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

¹²⁸ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. RT I, 04.11.2016, 4.

¹²⁹ Bibas, S. Observers as participants. Letting the public monitor public the criminal justice bureaucracy. *Harvard Law Review* 2014, vol 127, no 8.

täieliku läbipaistvuse puhul kaob salajasus, mis võib nurjata menetlust või hullemal juhul ohustab politseiagendi tervist ja heaolu või koguni tema elu.¹³⁰

Arvestades seda, et andmed politseiagentide tegeliku ja ka varjatud identiteedi kohta avalikult kätte saadavas ruumis puuduvad, siis tuginedes lõputões käsitletud kirjandusele eeldab autor, et politseiagendi näol on tegemist inimesega, kes omab eriteadmisi, mis tulenevad kogemusest või omandatud teatud haridusega ning läbitud eriväljaõppest.¹³¹ Eeldatavasti selle tõttu sobib ta infiltreerumiseks keskkonda, kuhu keskpärane politseiametnik ei sobiks. Kriminaalmenetluse seadus ei kitsenda agendi tegelikku päritolu, selle rahvust või kodakondsust, samuti puudub viide ka sellele, kas agendina esinev isik võib olla varasemalt kuriteos süüdi mõistetud või mitte.

Justiitsministeeriumi poolt avalikustatud statistika andmete kohaselt on prokuratuuri poolt politseiagendi kasutamiseks antud lubade maht võrreldes teiste jälitustoimingutega oluliselt väiksem.¹³² Sellest võib järeldada, et tegemist on eriliiki jälitustoiminguga, mida kasutatakse siis, kui muu moel ei ole võimalik teisi jälitusmeetmeid kasutada (tulenevalt *ultima ratio* printsiibist). Käesolev statistika kajastab ainult prokuröri poolt väljastatud lube, samas ei kajasta andmeid pikendatud lubade kohta. Lähtudes eeltoodust ei ole käesolevale statistikale tuginedes võimalik järeldada, mitu võimalikku kehtivat politseiagendi luba on tänase seisuga Eestis olemas ja mitu uurimisobjekti sama hetkega aktiivselt tõendeid või andmeid kriminaalmenetluse raames kogub.

Toiminguteks väljastatud load:

Tabel 2.¹³³

Jälitustoimingu liik (KrMS)	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Politseiagendi kasutamine (KrMS § 126 ⁹)	1	0	7	16	26	35	22	23	17	9
Kuriteo matkimine (KrMS §126 ⁸)	59	66	76	64	101	94	102	132	112	61

¹³⁰ Bibas (2014), *supra* nota 128, no 8.

¹³¹ TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591, p 3.1.

¹³² Vt. Tabel 1 (täisversioon Justiitsministeeriumi tabelist).

¹³³ Aruanne jälitusstatistikast 2016.aastal. 23.03.2017. Justiitsministeerium, lk 3.

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/jalitusstatistika_aruanne_2016_1-2017.pdf (27.03.2017)

Tabel on koostatud tuginedes Justiitsministeeriumi jälitusstatistika aruandele, mis oli tehtud 23.03.2017.-l aastal.¹³⁴ Tuginedes statistika andmetele on viimase viie aasta jooksul olnud politseiagendi kasutamise ja matkimise loa andmine prokuratuuri poolt langustrendis. Justiitsministeerium täpsustab tabeli andmeid järgmiselt: ühe loaga võib lubada mitme eriliiki toimingute läbiviimist. Sellest tulenevalt reaalne lubade arv on väiksem kui antud tabelis toodud summa. Samas leiab autor, et käesolevas statistikas ei kajastu, mitmes kuriteos võis politseiagent matkijana esineda või mitu politseiagendi võib ühes jälitustoiminguks antud loas kajastuda. Andmed on statistilised ning põhinevad sisuliselt koostatud dokumentide koguse, mitte sisu järgi. Viimase aasta andmete kohta täpsustab tabeli koostaja, et andmed pärinevad uuest jälitustoimingute infosüsteemist ning ei pruugi olla eelnevate andmetega võrreldavad. Samas ei täpsusta Justiitsministeerium, millises osas või mis põhjusel üheksa aasta andmeid ei saa sarnaselt analüüsida. Käesolev statistika annab kindlustunde, et jälitustoimingutest üks personaalsemalt lähenevaid ja enim inimõigusi riivavaid lähenemisi ei ole kõige enamlevinud. Ülalpool toodud andmeid vaadeldes võib eeldada, et riik ei anna erijälitustoimingute teostamiseks lube kergekäeliselt, seeläbi täites ühte oma peamistest ülesannetest – põhiõiguste kaitse tagamine.

Tulenevalt eeltoodust järeldab autor, et politseiagent on isik, keda seob politseitöö, kuid ta ei pruugi olla politsei tegevteenistuses. Nime eesliide „politsei“ võib küll vihjata sellele, et tegemist võib olla ametnikuga, kuid tuginedes kriminaalmenetluse seadustikus käsitletavale legaldefiniitsioonile, pole sätte mõiste selles osas konkretiseeritud.

3.1 Politseiagendi tegevus – kas jälitustoiming või mitte?

Kriminaalmenetluse seadustik ning politsei- ja piirivalve seadus ei täpsusta isiku pärituolu ning teenistuslikku seotust riigiasutus(te)ega. Viimane õigusakt kirjeldab üksnes olukorda, kui politseiagendina esineb kriminaalmenetluses teenistuses olev ametnik. Samuti jätab seadus lakoonilise tähenduse sellele, mida politseiagendi tegevus seaduse mõistes tähendab.

Kriminaalmenetluse seadustik ei selgita politseiagendi rolli jälituses. Seaduse kirjelduse kohaselt on lõputöö objektiks isik, kes kogub samas seaduses sätestatud alustel teavet. Kriminaalmenetluse seadustiku § 1263 lg 2 p 3 käsitluses kasutatakse politseiagendi jälitustoiminguna andmete kogumisel kuriteo ettevalmistuse kohta karistusseadustiku §-des 244

¹³⁴ *Ibid.*

ja 246, § 266 lõike 2 punktis 3 ning §-des 255 ja 256, lisaks sellele kasutatakse kriminaalmenetluse raames politseiagendi ka muude I ja II astme kuritegude puhul.¹³⁵

Autor on veendumusel, et täpsemalt määratlemata rolli tõttu on tõenäosus, et menetluse läbi viimisel võidakse laia tõlgendamisvõimaluse andmisel eksida. Kuna õiguslooja ei ole täpsemalt reguleerinud tegevuse iseloomu on tal endal hilisemalt keeruline tagada teostatud toimingute üle järelevalvet. Sellisel juhul võidakse minna vastuollu olukorraga, kus inimõiguste riive ei olnud põhiseadusega kooskõlas kuna normilooja on jätnud seaduse mõistmiseks liiga laia tõlgendusala.

Täpsemalt määratlemata regulatsioon ei täida oma eesmärki ning tekitab autori hinnangul segadust, kuna iga üks tõlgendab sätte kasutusala enda arusaamadest lähtuvalt. Autor on veendumusel, et mainitud sätte on formaalne ja mugandatud, mille tõttu ei täida ta oma lõppeesmärki ning ei taga ühiskonnale kindlustunnet, et riik kasutab temale loodud võimalusi põhjendatult ja lähtudes *ultima ratio* põhimõttest.

KrMS § 126¹ lg 1 kohaselt on jälitustoiming isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise asjaolusid andmesubjekti eest.¹³⁶

Isikuandmete kaitse seaduse § 4 lg 1 selgitab, et „isikuandmed on mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on.“¹³⁷ Riigikohus on andnud toimingule omapoolse täienduse, mille kohaselt kogutakse ja töödeldakse jälitustoimingu raames salaja või varjatult isikuandmeid, mille käigus sekkutakse jälitatava (aga sageli paratamatult ka kolmandate isikute) põhiseaduslikult kaitstavate õiguste sfääri.¹³⁸

Autor leiab, et kriminaalmenetluse raames tuleks eristada kahte terminit: tegevus ja toiming. Toimingu raames töödeldakse tegevuse käigus saadud andmeid. Tegevus on üksnes teabe kogumine, andmeid töötlemata või nende edaspidise töötlemise eesmärgil. Politseiagendi tegevus on teatud juhtudel seotud andmete kogumisega. Tuginedes erinevatele käesolevas

¹³⁵ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 31.12.2016, 16. § 126² lg 2: Karistusseadustiku §-des 89–93¹, 95–97, 99, 100¹, 101–104, 106–108, 110–114, 116, 118 ja 120, § 121 lõikes 2, §-des 133–137, 138¹ ja 141–146, § 151 lõigetes 2 ja 4, § 161 lõikes 2, §-des 162, 163, 172–179, 183–185, 187–190, 199 ja 200, § 201 lõigetes 2 ja 3, § 202 lõigetes 2 ja 3, §-des 204, 206–214, 216¹–217, 217², 222, 227, 231–238, 241, 243, 244, 246, 250, 251, 255 ja 256, § 258 punktis 2, §-des 259, 259¹ ja 263, § 266 lõigetes 2 ja 4, §-des 290¹, 291, 291¹, 294, 296, 298–299, 300, 300¹, 302, 303, 310–313 ja 315–316¹, § 321 lõikes 2, §-des 326–328, 331, 331³, 333–334, 335, 336, 340 ja 347, § 356 lõigetes 1 ja 3, § 357 lõigetes 1 ja 3, § 361 lõigetes 1 ja 3, § 364 lõigetes 2–3, §-des 375–376², 384, 389¹, 391, 393 ja 394, § 398 lõigetes 2 ja 4, § 398¹ lõigetes 2 ja 4, §-des 400, 402³, 402⁴, 403–407, 414–416, 418, 418¹, 421¹, 421², 434, 435 ja 437–439, § 440 lõikes 3 ning §-des 446 ja 449.

¹³⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

¹³⁷ Isikuandmete kaitse seadus. RT I 2007, 24, 127.

¹³⁸ RKKKo 26.03.2009, 3-1-1-5-09; p 10.

magistritöös käsitletavatele kohtulahenditele,¹³⁹ on menetluses politseiagendina esinenud isik kogunud kuritegevusega seotud andmeid uurimisasutuse jaoks ning harvadel juhtudel saadud andmeid analüüsinud.

Kaasuses *Ramanauskas vs Lithuania*¹⁴⁰ lõi politseiagent kuritegevusele kalduva prokuröriaga kontakti eeldades, et viimane on valmis sooritama kuritegu. Samas suhtluse alustamisel politseiagendi tegevusest vaadatuna ei toimunud andmete töötlemist, andmete töötlemine algas hetkest, kui politseiagent astus matkija rolli ning tegi ettepaneku kuriteo sooritamiseks. Autor on veendunud, et menetluspraktikas võib mainitud rollide vahetus (politseiagendist matkijani) toimuda mitme kuu kuni aasta vältel. Sinna ajavahemikku mahub ebamäärane aeg, mida võib pidada tegevusena ning mis on hetkel kehtiva kriminaalmenetluse seadusega reguleerimata.

Kontakti loomist kuritegevusele kalduva isikuga või kuritegeliku rühmitusega ei saa käsitleda andmete töötlemisega, kuna suhtlemise käigus otsest andmete töötlemist ei pruugi toimuda. Andmeid saab töödelda alles siis, kui need on kogutud. Politseiagent on autori seisukohast lähtuvalt, uurimisasutuse instrument teabe kogumisel. Magistritöö koostaja on veendumusel, et esimese või mitme suhtlemise korral võimaliku kurjategija või kuritegeliku grupiga, ei pruugi politseiagent saada jälitustegevuse raames andmeid, mida saaks uurimisasutus edaspidiselt töödelda. Politseiagent ei pruugi omada kogu teavet menetluse detailide kohta või jälitustoimingule allutatud subjekt võib andmete avaldamisel edastada ebaõigeid andmeid. Eeltoodust lähtuvalt tekib vastuolu kriminaalmenetluse seadustikus mainitud sättega, mis käsitleb politseiagendi tegevust kui toimingut.

Kaasuses *Dix vs Canada*¹⁴¹ kasutati kahte politseiagenti, kes löid kontakti kahtlustuse kohaselt kuritegu sooritanud isiku ja tema elukaaslasega. Jälitustegevuse käigus suheldi isikutega ning kaardistati nende igapäevane tegevus, mis menetlusele tõendeid aset leidnud kuritegevuse kohta ei toonud. Hilisemalt konstateeris uurimisasutus, et mainitud politseiagentide tegevuse käigus tõendeid koguda ei õnnestunud.

Toiming eeldab Kriminaalmenetluse sättest tulenevalt saadud andmete analüüsi. Tegevus on analüüsiks vajalike andmete hankimine, millega tegeleb politseiagent kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁹ mõistes. Autor on seisukohal, et seaduseandja peaks looma kriminaalmenetluse seadustikus selguse kahe termini vahel ning täpsustama tegevuste ja toimingute ulatust. Hetkel kehtiva seaduse kohaselt on politseiagendi tegevus ja mõiste teatud

¹³⁹ Autor täpsustab: *Texteira vs Portugal, Lagutin vs Venemaa Föderatsioon, Chalkley vs Ühendkuningriik jt.*

¹⁴⁰ EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*.

¹⁴¹ Kanada kohtulahend nr 2002 ABQB 580. 17.02.2002. *Dix vs Canada*.

määral vastuolus, mille tõttu on oht ebaselge tõlgendamise tulemusel koguda tõendeid ebaseaduslikult.

Lähtuvalt eeltoodust leiab autor, et politseiagendi käsitlemine kriminaalmenetluse seadustikus ei ole korrektne. Käesoleva isiku kasutamisel kriminaalmenetluses ei teostata alati jälitustoimingut kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹ lg 1 mõttes, kuna tegevuse käigus ei pruugi politseiagent iga kord isikuandmeid töödelda vaid piirdub nende kogumisega. Andmete töötlus eeldab kogutud teabe analüüsi, seega legaaldefiniitsioon on autori arvates ebatäpne ning politseiagendi kasutamine on jälitustegevus mitte jälitustoiming.

3.2 Politseiagendi kasutamise ulatus ja tegevuse lubatavus

Politseiagendi osalemine kriminaalmenetluses on autori hinnangul üks osa jälitustegevusest. Kui käsitleda politseiagendi tegevust kui jälitustoimingut, kehtib tema kasutamise puhul sama protseduur, mis teiste jälitustoimingute puhul. Autor on oma lõputöös andnud hinnangu, et politseiagendi kasutamist kriminaalmenetluses, mille käigus toimub passiivne sekkumine eraellu, ei saa käsitleda jälitustoiminguna. Kui politseiagendi eesmärk on suunatud informatsiooni kogumisele kriminaalmenetluses, on see autori hinnangul jälitustegevus, kuna andmete töötlust passiivse sekkumise ajal ei toimu. Seaduse kohaselt on jälitustoiming isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest.¹⁴² Pelgalt kontakti loomine ja suhtlemine ei ole seaduse mõistes andmete töötlemine. Kontakti loomisel ei pruugi politseiagent teada isiku nime, samas ei saa välistada olukorda, et talle võidakse isiklike andmete osas valetada.

Ühest küljest ei erine ta seaduse mõistes mõnest muust kriminaalmenetluse raames teostatavast jälitusmeetodist, samas teeb selle eriliseks asjaolu, et tegemist on teise inimese seadmisega olukorda, mille käigus sõna otseses mõttes petetakse oponenti. Olukorra teeb huvitavaks see, et nii nimetatud trikiskeemi toetab riik ning peab teatud protseduuride täitmise raames legaalseks.

Kaasuses *Teixeira de Castro vs Portugal*¹⁴³ pidas kohus oluliseks arutleda selle üle kas olukord, et politseiagentidena esineb kaks isikut, ei ole kuriteos süüdistatava isiku puhul piiride ületamine, kui kuriteo sooritamisele suunasid Teixeira de Castro't mõlemad. Kohtu hinnangul asjaolu, et füüsiliselt astub ühe isiku vastu kaks isikut, ei tähenda see jõupositsiooni

¹⁴² Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16: § 126¹ lg 1.

¹⁴³ EIKo 09.06.1998 44/1997/828/1034 *Teixeira de Castro vs Portugal*, p 38.

prevaleerimist. Lisaks sellele leidis kohus, et tuginedes kohtule esitatud dokumentidele, käesoleva kaasuse puhul ei olnud politseinike sekkumine osa narkokuritegevuse vastu suunatud operatsioonist. Politseinikel puudus teave selle kohta, et Teixeira de Castrol on eelnev kuritegelik taust, mis viitaks sellele, et isik võib olla seotud narkootiliste ainete käitlemisega. Kolmandaks tõdes kohus, et süüdistatav sai narkootilised ained kolmandalt isikult, tema kodus neid ei olnud. Oluline menetluse viga oli ka see, et siseriiklik kohus mõistis Teixeira de Castro süüdi põhiliselt kahe politseiagendi avalduste põhjal. EIK sedastas, et politseiagendid ületasid jälitustoimingute teostamiseks lubatud piire, sealjuures puudus alus arvata, et ilma nende sekkumiseta oleks aset leidnud kuritegu süüdistatava poolt toime pandud.

Kohus tõi välja olulised menetluslikud rikkumised, mille kohaselt politseiagendid ületasid nendele riigi poolt usaldatud teo piire. Eeltoodud kaasuse põhjal rikkus Portugali politsei EIÕK artikli 6 lg 1. Menetlusõiguse rikkumisega saadud tõendi lubatavust hinnatakse rikkumise olulisuse ja kuriteo raskuse ning avaliku menetlushuvi kaalumise teel.¹⁴⁴

Eduka ja kohtus kaaluka tõendi kogumise hindamine peab algama hetkest kui otsustatakse, millisel moel neid koguma hakatakse. Tuginedes riigikohtu ja EIK otsustele tehakse esimene viga menetluse alguses, kui politseiagendi kasutamise ulatus ja tagatised ei ole selgelt määratletud, politseiagendi või matkija kihutamise tulemusena saadud tõendite kasutamine hilisemalt ei õigusta avalikku huvi.¹⁴⁵

EIK juhtis tähelepanu sellele, et politseiagendi kasutamine jälitusmeetmena on tõsine põhiseaduslik riive ning enne loa saamist peab luba andev uurimisasutus veenduma, et tegemist on viimase võimalusega koguda tõendeid. *Lagutin vs Venemaa* kaasuse puhul puudusid kohtul andmed varasema informatsiooni kohta, mis viitaksid sellele, et süüdistatavad omavad seost narkootiliste ainete käitlemisega seotud kuritegevusega.¹⁴⁶ Käesolevas kohtuasjas nentis kolleegium, et Venemaa kohtud ei veendunud nendele esitatud informatsiooni usaldusväärsuses ning ei täitnud oma kohustust kontrollida igat uurimisorgani poolt esitatud väidet, seega kinnitas EIK fakti, et antud kaasuse puhul rikkus riik EIÕK art 6.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Lõhmus, U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem? *Juridica* IX/2014, lk 699.

¹⁴⁵ EIKo 05.01.2010. 7157/05 . *Vayser vs Eesti*, lk 6.

¹⁴⁶ EIKo 24.07.2014. 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 and 7451/09. *Lagutin vs Venemaa Föderatsioon*. p 121.

¹⁴⁷ *Ibid*, p 124-124.

Tuginedes eeltoodule tasub pöörata tähelepanu asjaolule, et peamine küsimus agentide kasutamises on olukord, mille kohaselt riik kuritarvitab oma õigusi. Politseiagendi kasutamine jälitustoiminguna on oluline põhiseaduslik riive ning selle kasutamiseks peab luba menetlev organ olema veendunud selles, et loa andmisel ei kuritarvitata seda. Üheks kuritarvitamise aspektiks on allutatud isiku provotseerimine kuriteo sooritamisele.

Lüdi vs Šveits kaasuses kinnitas EIK, et politseiagendi salastatus on oluline, kuid samas ei saa siseriiklik kohus tugineda üksnes agendi poolt koostatud raportitega, kasutades neid menetluses tõenditena. Vaatamata sellele, et Šveitsi seadusandlus ei ole täpsemalt reguleerinud politseiagendi kasutamist kriminaalmenetluses leidis kolleegium, et kahtlustataval ja tema kaitsjal peab olema loodud võimalus agenti küsitleda.¹⁴⁸ Eesti seadusandluse kohaselt kuulatakse politseiagent vastavalt KrMS § 126⁹ lg 4 sätestatule üle tunnistajale kohaldatud sätete alusel. Autoril puuduvad andmed Eestis aset leidva praktika kohta olukorras, kas politseiagent kuulatakse iga menetluse käigus üle või jäetakse see vajadus uurimisasutuse otsustada. Autor leiab, et politseiagendi ülekuulamine võib aset leida siis, kui jälitustegevuse käigus ei ole muude toimingute raames kogutud piisavalt palju tõendeid aset leidnud toe kohta. Muus olukorras ei ole ülekuulamisel menetluslikkus mõttes mingit väärtust, kuna sisuliselt toimub tõendina saadud fakti dubleerimine erinevates protokollides, mis reaalselt ei pruugi menetlustoimikule lisaväärtust anda.

Autor leiab, et kriminaalmenetluse raames ei pea politseiagendi alati tõendi fikseerimise eesmärgil üle kuulama. Identiteedi varjamise eesmärgil võib autori arvates jätta ülekuulamine ära. Samas viimasel juhul võib tekkida vastuolu EIÕK art 6 sätestatud õigusega õiglasele kohtumõistmisele, kuna kõik võimalikud tõendid jäävad kogumata ning kriminaalasja arutatakse osaliselt kogutud tõendite põhjal. Praktikas võib aga kohtumenetluse avalikul istungil seada ohtu politseiagendi identiteeti, kui isik peab peale tõendite kogumist ilmuma kohtu ja süüdistatavate ette ning andma võimalikke tunnistusi isiku vastu, kellega ta legendi kohaselt oli sõber või kaasosaleja. Siinkohal on seadusest tulenev kaalumise moment. Ühest küljest kohustab seadus koguda kõikvõimalikud tõendid, teisest küljest peab riik tagama isikute kaitse. Kriminaalmenetluse seadustik eelpool käsitletud olukorda ei reguleeri. Autor teeb ettepaneku reguleerida kriminaalmenetluses käesolev olukord selliselt, et seadus nõuaks politseiagendi

¹⁴⁸ EIKo 15.06.1992. 12433/86 *Lüdi vs Šveits*, p 49-50.

ülekuulamist tunnistajana üksnes siis, kui muid tõendeid ei ole kriminaalmenetluse raames kogutud.

Politseiagent on uurimisasutuste üks instrumentidest teabe kogumisel. Lisaväärtuse annab agendi tegevuse käigus saadud tõend, mis on kas materiaalne ese või muu kinnitus selle kohta, et kuritegu on sooritatud. KrMS eeldab toiminguna peale agendi kasutamist protokoll koostamist (kui see on toiming), lisaks sellele tõendusmaterjalidena muid tõendeid (hääle- või videosalvestus, saadud asitõend vms). Kui seadusandja kohustab politseiagenti lisaks muule tegevusele ka ütlusi andma, kas see loob toimikusse lisaväärtuse või kaasneb sellele asjatu muudetud identiteediga isiku paljastamine? Autor on seisukohal, et kaitstes politseiagendi huve piisab tema kasutamise dokumenteerimisest protokoll näol, kus kirjeldatakse lahti kõik kasutusega seonduvad asjaolud, võimalikest tegevuse käigus saadud asitõenditest ning juhul, kui tegevus on fikseeritud heli- või videosalvestisega, siis on ülalloodud andmed piisavad. Politseiagendi ülekuulamine peab olema viimane võimalik kuriteoga seonduvate asjaolude fikseerimine.

Lagutin vs Venemaa kaasuse näitel anti ühe dokumendi alusel mitu erinevat luba, mille jälitustoimingute nimekirjas oli muuhulgas politseiagendi kasutamise võimalus.¹⁴⁹ Olukorras, kus otsustatakse tutvustada süüdistatavale jälitustoimingute teostamise kohta välja antud määrust, näeb isik, et määruses on muuhulgas lisatud ühe jälitustoiminguna ühe või mitme politseiagendi kasutamine. Siinkohal tekib diskretsiooniolukord, mille tulemusel eeldatavasti otsustatakse määruse mitte tutvustamise kasuks, kuid samas seatakse isik olukorda, kus rikutakse ausat kohtumenetlust ning ei tutvustata talle dokumente, mida politseiagenti kasutamata oleks pidanud tutvustama. Menetluspraktika raames väljastatakse täna kompleksluba, kus võib olla märgitud üks kuni mitu jälitustoimingut. Käesolev rakendus ei ole seaduse mõistes vastuoluline, kuid autor leiab, et normilooja võiks kaaluda seaduse täpsustamist osas, kus lubade väljastamine toimub toimingupõhiselt ja politseiagentide puhul isikupõhiselt.

Kehtiva seaduse kohaselt on võimalik jätta isik jälitustoimingu läbiviimisest teavitamata seaduses sätestatud juhul. Kompleksloa puhul tekib seadusest tulenevalt olukord, mille raames jäetakse teavitamata ka toimingust, mille puhul näeks muu menetluse puhul praktika ette teavitamist. Eraldi lubade käsitlemine tagab ausa kohtumenetluse printsiipi.

¹⁴⁹ EIKo 24.07.2014. 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 and 7451/09. *Lagutin vs Venemaa Föderatsioon*. p 62.

Autor täiendab, et politseiagendi kasutamise praktika laieneb riikidevahelisele koostöö tasandile, mille abil luuakse laiemaid võimalusi menetluse käigus tõendite kogumiseks. Koostöö on vajalik enamasti selle tõttu, et Schengeni konventsiooni¹⁵⁰ alusel on paljudes liikmesriikides vaba liikumine ning selle tõttu ulatub ka kuritegude toimepanemine siseriiklikest piiridest kaugemale. Riikidevahelise koostöö toimimise eesmärgil selleks, et mõlemad riigid mõistaks üksteise tõendite kogumise, agendi tegevuse jms eripära, sõlmitakse *Memorandum of Understandings (MoU)*.¹⁵¹ Muuhulgas tagab memorandum jälitustegevuse käigus rahvusvahelistest mitmepoolsetest lepingutest tulenevaid õigusi ja kohustusi. Euroopa liidu nõukogu julgustas 2005.-l aastal oma soovitusel liikmesriike allkirjastama, ratifitseerima ja rakendama konventsiooni või akte, mis puudutavad rahvusvahelist koostööd kriminaalasjades. Täpsemalt valdkondades, mis puudutavad teabevahetust, varjatud jälitustegevust, ühist kriminaalmenetlust, piiriüleseid operatsioone ja koolitusi.¹⁵²

Siinkohal juhib autor samuti tähelepanu sellele, et olenemata riigipiiride või seadusandluse erinevusest, ei oma inimõiguste aspekt ka üleriigilise koostöö puhul mõjuvat jõudu ning samuti kaalub politseiagendi kasutamine põhiseadusliku riive üle, kui tegemist on tõsise kuriteoga. Oluline on selle juures asjaolu, et kogutud tõendid ei oma formaalset või faktipõhist viga, mis võib kokkuvõttes kriminaalmenetlust kuidagi saboteerida. Õiguspäraselt kogutud andmeid saab menetleja koguda üksnes siis, kui riik on õigusloomes taganud garantiina selget nõuet kuidas peaks politseiagent ühe või teise olukorra puhul käituma ning mida omategevuses välistama.

Kokkuvõttes leiab autor, et seadusandluses võiks olla säte, mis käsitleb tegevust tõendite või teabe kogumisel peale seda, kui politseiagent on vastava kriminaalmenetluse raames tõendeid kogunud. Politseiagendi kasutamisel või peale seda tuleks koostada protokoll (hetkel nõuab KrMS § 126¹⁰ jälitustoimingu dokumenteerimist). Ülekuulamist tuleb seaduse kohaselt nõuda tulenevalt erivajadusest. KrMS nõuab jälitustoimingule protokoll, mis on üheks võimalikuks tõendiks kriminaalmenetluses, kus üldjuhul kirjeldatakse tegevust ja saadud andmeid. Politseiagendi ülekuulamise protokoll on sisuliselt politseiagendi kasutamise protokoll mõtte

¹⁵⁰ The Schengen Acquis - Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders 14.06.1985, jõustunud 15.06.1985 – OJ L 239, 22.09.2000.

¹⁵¹ Almonde, R. *Covert Operations Management*. LawTech Publishing Group, CA. 2002, chpt 6.

¹⁵² Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Chapter 1, p 15. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (22.02.2017)

dubleerimine sõnas ja kirjas. Kui jälitustoimingu protokoll koostamine on kohustuslik, siis täiendavalt politseiagendi ülekuulamine võid ohustada muudetud identiteediga isiku tervist ja heaolu ning seada ohtu jälitustegevuse meetodi. Autor on seisukohal, et kehtiva seaduse kohaselt on menetleja sundolukorras, mille kohaselt realselt peaks ta politseiagendid tunnistajatena üle kuulama, kui ülekuulamise teostamata jätmisel ei panusta uurimisasutus tõendite täielikule kogumisele.¹⁵³

3.3 Agent provocateur versus matkija

Politseiagendist rääkides ei saa kõrvale jätta *agent provocateur* ja matkija temaatikat, kuna agendina töötav isik võib teatud menetluse staadiumis muutuda matkijaks ning seaduse poolt antud piiride ületamisel, käsitleb teda kohus teo provokaatorina. „*Agent provocateur* on prantsuse juurtega termin. Selline isik tekkis Prantsusmaal Bourbonide absolutismi ajal 17. sajandil osana salapolitsei ja informaatorete süsteemist.“¹⁵⁴ Seda mõistet tuntakse erinevates Euroopa liidu liikmesriikides, terminit kasutatakse mitmetes kohtulahendites ning mujal maailmas võib sama mõistet kohata õigusteadlaste poolt koostatud artiklites ja õpikutes, mis käsitlevad kriminaalmenetlust. Samas ei ole autor kohanud sama terminit üheski käesoleva lõputöö raames kokku puutunud seadusandluses.

Kriminaalõiguses mõistetakse *agent provocateur*'i all isikut, kes kallutab teist isikut kuritegu toime panema, ilma et tal endal oleks huvi kuritegu toime panna, täpsemalt on tegemist teo provokaatoriga.¹⁵⁵ Kriminaalmenetluse seaduse kohaselt võime võrrelda mingil määral seda isikut matkijana, kuid selle iseärasusega, et viimasel on seadusega keelatud teist isikut kuriteole kallutada. Autor ei tõmbaks kahe termini vahel võrdusmärki, kuna ühe puhul annab riik võimaluse sooritada kuritegu, teise puhul aga ületatakse seadusest tulenevaid piire.

P. Randma on käsitlenud *Juridica* artiklis teoprovokatsiooni kohta, et saksakeelses kirjanduses on sünonüümina kasutusel termin *Lockspitzel*, kuigi algselt tähistati sellega vaid isikut, kes meelitas juba süüteo toimepannud isikult välja ülestunnistuse või siis muid tõendeid süüteo toimepanemise kohta.¹⁵⁶ Autor täpsustab, et salaagendina kasutab saksa keelne kirjandus

¹⁵³ Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica* III/2013, lk 203.

¹⁵⁴ Lõhmus (2013), *supra* nota 151, lk 172.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ Randma (2006), *supra* nota 108, lk 307 .

terminit „*verdeckter Ermittler*“, ¹⁵⁷ mis otsetõlkes tähendab salajast politseinikku või varjatud uurijat.

Eesti õiguslooja on lähtunud matkija kirjelduses nii siseriiklikust kui ka rahvusvahelisest menetluspraktikast, mille kogemuse põhjal toonitavad kohtud ühehäälselt, et politseiagent või matkija ei tohi kallutada isikut sooritama kuritegu. Riigi seadusandlus peab välistama võimaluse esineda kriminaalmenetluses *agent provocateur*'na, kuna tema tegevus teo provokaatorina on vastuolus üldiste inimõiguste ja põhivabaduste normidega. ¹⁵⁸

Karistusseadustiku sätete rakendamisel tuleb silmas pidada erisusi, mis kaasnevad kuriteo matkimisega ning *agent provocateur*'i tegevusega. Selliste meetmete kasutamisel on kriminaalvastutus kuriteo toimepanemise ettepanekuga nõustumise korral välistatud, eelkõige selletõttu, et nõustumist tingis ülekaalukalt matkija tegevus. Eelpool kirjeldatud juhul võib matkija tegevust käsitleda *agent provocateur*'na. Siinjuures karistusseadustiku sätete ülejäänud aspektide rakendumine sõltub konkreetse matkija rollist ja selle kaalukusest. ¹⁵⁹ Kui matkija roll on teoprovokatsioonis minimaalne ja kogutud tõendite põhjal saab kohus veendumuse, et tegu oleks ka matkija sekkumiseta aset leida, võib õigusemõistja hinnata matkija tegevust kui lubatud teoprovokatsiooni.

Matkimine tähendab sisuliselt süüte jälgendamist ja ühe osapoole näilist valmisolekut süütegu sooritada. Antud juhul käitub isik õigusrikkumise situatsioonis kui süüteoga kokkupuudet omav isik, nõ *agent provocateur*. See tähendab, et kui isikul puuduks tegelikkuses side matkimist teostava ametkonnaga, olekski tema käitumine vaadeldav süüteo toimepanemisena, peamiselt just osavõtu (pole aga välistatud, et ka täideviija) vormis. ¹⁶⁰ Materiaalõiguslikus mõistes vaadeldakse eelpool mainitud juhul tegu agendipoolse kihutamisenä. Olukorras, kus matkija soovib osta ebaseaduslikke narkootilisi või psühhotroopseid aineid ja ta kutsub enda käitumisega müüjas esile tahtluse ainet müüa, võib provokaatori näol tegemist olla kihutajaga. Matkimine ja provokatsioon on teatud määral sarnased süüteo initsieerimise vormid. ¹⁶¹

¹⁵⁷ Asbrock, B. Der Richtervorbehalt - prozedurale Grundrechtssicherung Gerste rechtsstaatliches Trostpflaster? Zeitschrift für Rechtspolitik. Journal article. 1998, lk 17.

¹⁵⁸ Fenwick, H. Civil Liberties and human rights. Forth edition, 2007, lk 1309.

¹⁵⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, tolliseaduse ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 2013, lk 3.

¹⁶⁰ RKKKo 02.12.2004, 3-1-1-110-04; p 11.1.

¹⁶¹ RKKKo 02.12.2004, 3-1-1-110-04; p 11.1.

Kuriteo matkimise küsimuse üle arutles õigusteadlane Eerik Kergandberg, kes leidis, et kuriteo matkimine jälitustoiminguna on passiivne ja mitteavalik provokatsiooni laadne tegevus.¹⁶² Autor jagab sama seisukohta. Seadusega lubatud matkimisel peab subjektil esinema teovalmidus, matkija peab seda tegu soodustama, kuid mitte provotseerima. Politseiagent matkijana peab looma sellised objektiivsed asjaolud, mille puhul tavaline seadusekuulekas inimene kuritegu ei sooritaks.

Politseiagendi, matkija, kui ka *agent provocateur* tegevust võib üldiselt nimetada lõksu seadmisenä või politsei trikina, välismaa kirjanduses on sama tegevuse puhul kasutatud terminit *entrapment*.¹⁶³ Kui USA õiguskord näeb sellel mõistel selget sisu, milleks on riigipoolne peibutamine sooritada kuritegu,¹⁶⁴ siis Euroopa kohus näeb selles osas vaeva, kuhu tõmmata piir politseiagendi lubatud meetodite ja nende vahele, mis kuuluvad riigi poolt korraldatud lõksu alla.¹⁶⁵

Kokkuvõtvalt võib öelda, et *agent provocateur* on isik, kes politseiametniku või eraisikuna teostab kriminaalmenetlust läbiviivate asutuste poolt püstitatud ülesandeid või tegutseb asutuse heakskiidul.¹⁶⁶ Tema ülesandeks on lõksu seadmine ning sama triki kaudu teise isiku suunamine või kihutamine sooritama kuritegu. Teoprovokatsiooni eesmärgiks on uurimisasutuse soov kurjategija kinni võtta teo toimepanemise hetkel või vahetult pärast seda. *Agent provocateur*'i osas koosseis välistatakse, kuna ta toimis vastavalt riigi poolt antud ülesandele. Eesti seadusandluse kohaselt on kuriteo provotseerimine keelatud ning sellega kogutud tõendid kuuluvad ebaseaduslikult kogutud tõendite hulka, millega kohtumenetluses ei arvestata.

3.4 Politseiagendi kasutamise teavitamise problemaatikast

Seadusandja on loonud uurimisasutusele kohustuse teavitada toimingule allutatud subjekte selles, et nende suhtes on kasutatud jälitustoiminguid. KrMS § 126¹³ lg 2 p 3 sätestab, et jälitusasutus võib jätta prokuratuuri loal subjekti jälitustoimingust teavitamata, kui see võib

¹⁶² Kergandberg, E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. *Juridica IX/2000*, lk 607.

¹⁶³ Entrapment: the act of government agents or officials that induces a person to commit a crime he or she is not previously disposed to commit. Tõlgituna eesti keelde tähendab riigiametnike või riigi heaks töötavate inimeste poolt kuriteos vahele mitte jäänud isikule lõksu seadmist selliselt, et isik sooritaks kuriteo. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/entrapment> (30.03.2017)

¹⁶⁴ Livingston, D. *United States and Woo Wai*. *California Law Review*. 1915, lk 478.

<http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4105&context=californialawreview>, 30.03.2017.

¹⁶⁵ Fijnaut, Marx (1995), *supra* nota 64, lk 283.

¹⁶⁶ Randma (2006), *supra* nota 108, lk 307.

seada ohtu jälitusasutuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse.¹⁶⁷ Järgnevalt selgitab seadus, et aasta peale jälitustoimingu loa andmist võib prokuratuur taotleda eeluurimiskohtunikult teavitamata jätmise tähtajalist loa pikendamist või jätta teavitamata jätmise tähtajatuks.

Seadus ei täpsusta, kas politseiagendi kasutamise teavitamata jätmisel on kindel tähtaeg või see on tähtajatu, seega võib eeluurimiskohtunik jätta subjekti jälitustoimingust teavitamata lühemaks perioodiks, näiteks aastaks. Siinkohal leiab autor, et juhul, kui eeluurimiskohtunik otsustab subjekti teavitada politseiagendi kasutamise kohta, ohustab see nii asutuse poolt kasutatud meetodite ja taktika avalikuks saamise, jälitustoimingu tegemisel kasutatavate vahendite ning politseiagendi heaolu. Autor käsitleb antud peatükis teemat, kui prokuratuur ja kohus otsustab teavitada kahtlusalust sellest, et tema suhtes on kasutatud politseiagenti.

Seaduslooja on andnud enamusele uurimisasutustest õigusliku võimekuse teostada jälitustoiminguid teiste isikute üle, kaitstes selle raames Eesti Vabariigi seadusandlust ning riigi territooriumil viibivate isikute elu, tervist ja vara. Seal, kus on antud luba, peab olema kohustus kaitsta omandatud teavet ning ei tohi alahinnata saadud teabe väärtust, mida saadakse toimingule allutatud kui ka vahetult selle informatsiooniga seotud isikute läbi.

Õiguskantsler märkis oma ettekandes, et jälitustegevuse seaduse muudatuse ettepanek puudutab muuhulgas jälitustoimingust teavitamise edasilükkamist ja teavitamata jätmist kriminaalmenetluse või jälitustegevuse kahjustamise ärahoidmiseks, samuti tuleb seadusega reguleerida kuritegevuse soodustamise vältimist.¹⁶⁸ Lisaks sellele leidis ta, et kriminaalmenetluse seadustik ja jälitustegevuse seadus peavad sisaldama jälitustoimingust teavitamise edasilükkamise aluseid salajase kaastöötaja kaitseks. Teder rõhutas, et jälitustoimingust teavitamise süsteem tuleks enne uue seaduse vastu võtmist üle vaadata ning muuhulgas tuleb arvestada põhimõtetega, mis laienevad suures osas ka teistele teavitamise edasilükkamise

¹⁶⁷ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.

¹⁶⁸ Õiguskantsleri Indrek Tederi ettepanek JTS muutmiseks. Riigikogu istungi ülevaade. 2011. <http://www.riigikogu.ee/istungi-ulevaated/oiguskantsleri-ettepanek-jalitustegevuse-seaduse-muutmiseks-leidis-toetust/> (21.05.2016).

alustele.¹⁶⁹ Jälitustoimingust teavitamine on oluline osa isiku põhiseadusest tuleneva eraõiguse kaitsest.

Tänapäeval kehtiva seaduse kohaselt on uurimisasutus kohustatud teavitama jälitustoimingule allutatud ja nendega vahetult seotud isikuid selle kohta, et nende suhtes on kriminaalmenetluse raames teatud jälitustoimingud läbi viidud või nad on sattunud teise isiku suhtes läbi viidud jälitustoimingu ulatusse. Selle vajadusele on viidanud enne seaduse muutust nii õiguskantsler kui ka praktikud. E. Kergandberg on tõdenud, et teavitamiskohustus kaitseb inimeste õigust teada selle kohta, et nende suhtes on mingi kriminaalmenetluse raames teatud tegevusi tehtud.¹⁷⁰

Jälitustoimingust teavitamist reguleerib kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹³, mis sätestab tingimused, kuidas antud asjus allutatud isikule teavitamine toimib. Teavitamata jätta saab üksnes erandkorras, milleks annab loa prokuratuur¹⁷¹ ja edaspidi kohus. Teavitamata jätmise üheks võimalikuks põhjuseks võib olla kriminaalmenetluse oluline kahjustamine.¹⁷² Sinna alla kuulub nii jälitustoimingute läbiviimise tehnika või muu teave, mis võib selgitada lahti kriminaalmenetluse käiku ning selle tulemusel on edaspidine menetlus raskendatud. Teiseks põhjuseks, miks jäetakse isikuid teavitamata selle kohta, et nende suhtes on läbi viidud jälitustoiming, on asjaolu, et teavitamisel võivad saada kannatada teised isikud.¹⁷³ Näiteks salajase pealtkuulamise käigus selguvad detailid, mis võivad menetlustoimingule allutatud isikut provotseerida ning selle tagajärjed on ettearvamatud. Kolmas põhjus on jälitusasutuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse tagamine.¹⁷⁴

Teavitamata jätmine tekitab olukorra, milles jäetakse menetlusele allutatud isik kaitseõiguse võimaluseta, mis välistab omakorda kohtulikku kontrolli jälitustoimingu seaduslikkuse üle ning sellisel juhul ei saa rääkida põhiõiguste siduvusest.¹⁷⁵ Autor on seisukohal, et eelpool mainitud teavitamata jätmise põhjused on kaalukamad, kui pelgalt olukord, et isikut ei teavita jälitustoimingu teostamisest. Vaatamata sellele, et isikut ei teavitata kaalukatel põhjustel jälitustoimingu läbi viimisest, tagab riik omalt poolt erapooletu kaitse, mille käigus kaalub

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ Kergandberg (2011), *supra* nota 84, lk 75.

¹⁷¹ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16: §126¹³ lg 2.

¹⁷² *Ibid.*, §126¹³ lg 2 p 1.

¹⁷³ *Ibid.*, §126¹³ lg 2 p 2.

¹⁷⁴ *Ibid.*, §126¹³ lg 2 p 3.

¹⁷⁵ Kergandberg (2011), *supra* nota 84, lk 76.

prokuratuur või kohus jälitustoimingu vajaduse ja proportsionaalsuse üle. Riigikohtu kolleegium on oma lahendis leidnud, et teatud osa materjalidest, mis jäetakse ülalpool toodud tingimuste tõttu kaitsjatele tutvustamata, ei riiva süüdistatavate kaitseõigust, kui jälitustoimingute seaduslikkust kontrollis kohus.¹⁷⁶

Üha sagedamini kajastatakse meedias lugusid selle kohta, kuidas suure grupeeringu puhul aitas tõendite kogumisel kaasa salajane kaastöötaja või politseiagent.¹⁷⁷ Nende identiteet on varjatud ning nad töötavad jälitustegevuse käigus kriminaalmenetluse raames täites uurimisasutuse poolt ette antud ülesandeid. Jälitustoimingute tutvustamisel võivad paljastuda detailid, mis puudutavad politseiagendi ning tema reaalselt identiteeti. Meediakajastused näitavad, et ühiskondlik resonants on kõrge ning inimesed hoiavad riigi tegevustel, sealhulgas ka salajastel tegevustel silma peal. Seda enam tõusetud riigi ees kohustus läbi oma õiguspärase tegevuse anda elanikele kinnitus selle üle, et tegevus läbib range kontrollimehhanismi ning lubade andmisel on täidetud *ultima ratio* põhimõtet.

Autor leiab, et politseiagendi kasutamise fakti tuleks jätta jälitustoimingule allutatud isikule teavitamata ning seeläbi täpsustada kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹³ ja riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 8 p 3,¹⁷⁸ mille kohaselt jätta piiratud tasemel 75-ks aastaks kogu materjal, mis on seotud politseiagendi tegevusega ning jätta jälitustoimingule allutatud isikud toimingust teavitamata. Jälitustegevusele allutatud isik on kaitstud seaduse ja riigi poolt kehtestatud kontrolliga. Riik peab tagama, et tema huvides ning uurimisasutuse instrumendina töötav ja teavet koguv politseiagendina tegutsev isik, tema lähedased ja perekond oleksid kaitstud.

3.5 Andrus Suklese kaasus

Andrus Suklese kaasus oli viimase kümne aasta jooksul tekitanud enim kõneainet osas, kus avalikustati politseiagendi kasutamist kriminaalmenetluses. Muus osas tuli avalikkuse ette asjaolu, et agendina kasutatakse praktikas välismaalasi, mis kinnitas veel kord fakti, et jälitustegevusel pole piire ning riigi sekkumisel eraellu peab olema seaduslik alus.

¹⁷⁶ RKKKo 30.04.2014, 3-1-1-14-14, p 439.

¹⁷⁷ Radar. Politsei kulutas erootilistele massaažisalongidele sõja. 15.09.2015.

<http://www.postimees.ee/3329249/radar-politsei-kuulutas-erootilistele-massaažisalongidele-soja> (02.04.2017).

¹⁷⁸ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. RT I, 04.11.2016, 4: § 8 p 3 - andmed jälitusasutuste politseiagendi kohta. See teave salastatakse piiratud tasemel 75 aastaks. Sellise teabe salastatus kustub selles ulatuses, mis on kantud kriminaaltoimikusse. Kriminaaltoimikusse kandmata teabe salastatus kustub, kui isiku surmast on möödunud 20 aastat, kuid mitte varem kui 50 aastat teabe salastamisest arvates.

Augustis 2010 maksis Andrus Sukles Aleksejs Siljavinsile oma endise äripartneri ainuosaniku ja juhatuse liikme Tullio Libliku tapmise eest ettemaksuna 1000 (tuhat) eurot. Kokkuleppel pidi süüdistatav pärast äripartneri tapmist, tasuma ülejäänud 9000 (üheksa tuhat) eurot. Tema tegevuse motiiv oli omakasupüüdlilik, kuna viimane oleks partneri surma korral saanud varalist kasu.¹⁷⁹

Harju Maakohus luges esitatud tõendite põhjal A. Suplese soovi T. Liblik kõrvaldada, kuid mõistis süüdistatava õigeks, põhjendades seda sellega, et tollal kehtinud avaliku teenistuse seaduse §-st 14 lg 1 ning politsei ja piirivalve seaduse §-st 1 lg 6 ja §-st 38 sai politseiagendina tegutseda üksnes Eesti Vabariigi kodanik. Tulenevalt sellest, et jälitustegevuse käigus oli rikutud seaduse nõudeid, ei ole politseiagendi kaasabil saadud tõendid lubatud.¹⁸⁰

Riigiprokurör S. H. Evestus vaidlustas kohtuotsust selgitades, et tulenevalt RKKKo 3-1-1-97-10¹⁸¹ lahendist on aktsepteeritud kriminaalmenetlusõiguslike mõistete autonoomsust seonduvalt muude õigusaktidega. Ta juhtis tähelepanu sellele, et käesoleva menetluse raames peab kahju tekitamist käsitlema üldisemalt isiku õigushüvede kahjustamise või ründamisena. Prokuröri seisukohalt on ametniku mõiste samuti autonoomne ning mõiste sisu käsitlemisel ei kasutata avaliku teenistuse seadust, definitsiooni sisustamisel tuleb järgida vastavas sättes toodud nõudeid ja sätte mõtet. Ta täpsustas, et politseiagendina esinev isik oli erivaljaõppe saanud politseiametnik, seega prokuröri seisukohalt tegutseti seadusega kooskõlas. Prokurör täpsustas, et jälitustoimingud olid teostatud Keskkriminaalpolitsei järelevalve all ning nende suunitluste kohaselt, seega välisriigi politseiagent ei tegutsenud omapäi. Kontroll oli EV õiguskaitseorganitel ning tulenevalt rahvusvahelise koostöö nõuetest, seega ei näe riiklik süüdistaja probleeme tõendite koguja tegelikus rahvuses. S. T. Evestus: „/.../asjaolu, et tegu on välisriigi, mitte Eesti Vabariigi ametnikuga ning selline asjaolu ei piira kellegi õigusi ega ahenda kohustusi.“¹⁸²

Riigikohus lähtus *in dubio pro reo* põhimõttest, mille kohaselt tõlgendatakse kahtlused süüdistatava kasuks. Kolleegium leidis, et olenemata sellest, et Eesti õiguskorras ei olnud konkreetselt määratletud politseiagendi mõiste, samas leidis, et kuna menetlust teostas Politsei-ja piirivalveamet, siis nende tegevus lähtus PPVSis ette nähtud sättest, mis nõuab politseiagendi

¹⁷⁹ RKKKo 13.01.2014, 3-1-1-129-13, p 1.

¹⁸⁰ TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591, p 2.2-.2.3.

¹⁸¹ TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591, p 2.2-.2.3, viide: RKKKo 3-1-1-97-10 p 15

¹⁸² *Ibid*, p 3.2.

esinemisel Eesti kodakondsust. Sealjuures nentis, et rahvusvaheline koostöö ei ole õiguslikult siduv olukorraga, kus võib käesolevat määratlust tõlgendada laiemalt ning agendina võib kasutada teise riigi kodanikku. Kohus oli veendunud selles, et jälitustegevuse käigus rikuti seadusandlusest tulenevaid nõudeid. Lisaks sellele pidi politseiagendi kasutamiseks loa andma kohtunik, kuid asjaolude käigus selgus, et loa väljastajaks oli hoopis prokuratuur, millega rikuti oluliselt menetlusõigust.¹⁸³

Autor nõustub prokuröri seisukohaga, et olenemata rahvusest, oli kogu tegevus Keskkriminaalpolitsei kontrolli ulatuses ning nende planeeritud tegevuse raames, seega kohus võiks otsuse langetamisel pidada politseiagendi rahvust vähemmääravana. Samas kehtiv seadus nõudis selgelt politseiagendina esinevalt isikult Eesti Vabariigi kodakondsust, seega akti eiramist selles osas ei saanud kohus pidada vähemmääravaks veaks, mille tõttu mõisteti A. Sukles õigeks. Autor on seisukohal, et riigikohus suhtus ühe ebaseaduslikult kogutud tõendi tõttu liiga resoluutselt kogu kriminaalmenetluse ning oleks pidanud ebaseaduslikult saadud tõendi komplekshindamise protsessist hindama õigeks, kuna saadud tõend ei riivanud oluliselt A. Suklese põhiõigusi, saadud tõend kinnitas tema teo motiivi ning teo realiseerumisel väljaspool politsei kontrolli ja sekkumist oleks toime pandud I astme kuritegu.

Tulenevalt ringkonnakohtulahendist, oli käesoleva menetluse raames väljastatud lisaks politseiagendi kasutamisele ka luba varjatud jälgimise teostamiseks. Autor ei ole tuttav käesoleva menetluse toimiku detailse sisuga, kuid võtab seisukoha, et oletatavalt sama *sting* operatsiooni käigus oli varjatud jälgimise käigus fikseeritud kahe osapoole kokku saamine ja raha üle andmine, mis peaks protseduuride käigus olema tõendina fikseeritud. Unustades sealjuures hetkeks ära, et üheks osapooleks oli politseiagent. Raha üleandmise fakt on kohtu jaoks piisav tahteavalduse fikseerimiseks. Eesmärk oli menetluse käigus kindlaks tehtud. Sellest tulenevalt olid kohtul kaudsed tõendid isiku süüdi tunnistamiseks olemas. Tähelepanuta ei saa jätta ka teiste isikute tunnistusi selle kohta, et A. Sukles oli valmis soovitud kuritegu (tapmisele kihutamise) sooritama.

Kaasuses *Khan vs The United Kingdom* mõisteti siseriikliku kõrgeima kohtuotsusega isik süüdi kuriteos, tuginedes ainsale kaudsele tõendile. EIK kolleegium mõistis süüdistatava kohtumenetluses õigeks, samas nentis, et EIK ei hinda ebaseaduslikult saadud tõendite lubatavust, seda peaks tegema siseriiklik kohus. Samas märkis kolleegium, et siseriiklik kohus

¹⁸³ RKKKo 13.01.2014, 3-1-1-129-13, p 7-9.

peab analüüsima ebaseaduslikult saadud tõendit kriminaalmenetluses tervikuna ning alles siis andma selle õiguspärasusele hinnangu.¹⁸⁴

A. Suklese kaasuses ei nähtu riigikohtu kolleegiumi poolt analüüsi või arutelu selles osas, kas ebaseaduslikult saadud tõendit saaks menetluse raames tõendite kompleksis kasutada. Lisaks sellele ei pööranud kolleegium tähelepanu asjaolule, et ebaseaduslikult saadud tõendit on võimalik pidada õiguspäraseks, kuna see ei riiva oluliselt süüdistatava õigusi ning lisaks sellele soovis A. Sukles panna toime I astme kuriteo. Lähtudes nendest asjaoludest leiab autor, et kohus suhtus tõendite hindamisel nendesse liiga pinnapealselt. Tulenevalt „Maadevahetuse protsessi“ arutelu leiab autor, et kohus tegi otsuse langetamisel formaalse vea, kuna ei analüüsinud piisava põhjalikkusega kõiki A. Suklese kaasuse raames kogutud tõendeid.¹⁸⁵ Kohus lähtus üksnes kahtlustatava põhiõigusest *in dubio pro reo* mõistest. Riigikohus ei võtnud tervikuna arutellu asjaolu, et lisaks politseiagendi kasutamisele koguti ka muid tõendeid, mis viitasid A. Suklese soovile sooritada kuritegu. Sealjuures ei saa märkimata jätta, et saadud andmed olid maakohtus ja ringkonnakohtus tõenditena arvesse võetud.¹⁸⁶ Kohus oleks võinud kaudsete tõenditena käsitleda A. Suklese valmisolekut kallutama isikut sooritama kuriteo, mis oli samuti uurimisasutuse poolt tõendatud.

Ebaseaduslikult saadud tõendit võib kohtus kriminaalmenetluse uurimisel kasutada, kui kaalul on tõsine põhiõiguste rikkumine, kuriteo raskusaste on kõrge.¹⁸⁷ Antud juhul oli tegemist I astme kuriteoga, mis sisaldas soovi tappa teist isikut, seega tegemist oli tõsise põhiõiguse riive sooviga. Kohus oleks pidanud hindama ebaseaduslikult saadud tõendi usaldusväärsust ning selgitama asjaolusid, milliste puhul oleks kasutatud tõend süüdistatava kaitseõigusi rikkunud.¹⁸⁸ Riigikohtu lahendist ei nähtu kolleegiumipoolset analüüsi tõendi usaldusväärsuse osas. Autori seisukohalt oli tegemist usaldusväärse tõendiga, mis kinnitas eelnevalt kogutud teabe ja tõendite põhjal kahtlust selles, et A. Suklese eesmärk oli palgamõrvari tegevuse kaudu T. Liblik tappa.

Kaasuses *Wong Sun vs United States*¹⁸⁹ selgitas kõrgeima astme kohus, et põhiõiguste rikkumisel saadi oluline tõend sooritatud kuriteo kohta. Käesoleva kaasuse põhjal nimetas kohus tõendi saamise olukorda mürgipuu viljade doktriiniks, mille kohaselt riik rikkus isiku põhiõigusi, kuid

¹⁸⁴ EIKo 04.10.2000, 35394/97, *Khan v. The United Kingdom*, p. 36-37.

¹⁸⁵ RKKKo 30.04.2014, 3-1-1-14-14, p. 691.

¹⁸⁶ TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591, p 2.2 ja 3.1.

¹⁸⁷ Lõhmus (2014), *supra* nota 1, lk 78.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Ameerika Ühendriikide Kõrgeima kohtu kohtulahend, 14.01.1963, 371 U.S. 471. *Wong Sun vs United States*.

teisel pool kaalukaussi oli isiku poolt toime pandud raske rikkumine, mis kaalus põhiseadusliku riive rikkumist üle.¹⁹⁰ EIK selgitas *P.G and J. H. vs The United Kingdom* kaasuses, et olenemata seadusevastasest pealtkuulamisest on terviklik menetlus õiglane ka kaasa arvatud tõendi kasutamisel. Tõend oli saadud rikkudes siseriiklike õigusi (tegemist oli formaalse veaga), kuid kogutud materjali põhjal oli ka teisi tõendeid, mis viitasid aset leidnud kuriteole, pidas EIK kolleegium tõendit õiguspäraseks.¹⁹¹

Kohus peab hindama igat tõendit eraldi ja kompleksis ning seisukoht menetluse osas võetakse vastu sisemise veendumise kohaselt ja tõendite kogumi analüüsi põhjal, sealjuures peab kaaluma kuriteo raskusastet avaliku menetlushuvi kaalumise teel.¹⁹² Autor leiab, et kohus hindas kogu kriminaalmenetluse raames läbi viidud jälitustoimingutest ainult ühte olemasolevatest tõenditest, ning pööras tähelepanu üksnes sellele, et tõend oli kogutud ebaseaduslikult. Autor on samuti seisukohal, et kohus ruttas otsuse vastu võtmisel järeltõendusega, et kogu menetluses aset leidnud jälitustegevus oli õigustühine. Põhjaliku analüüsi käigus pole välistatud, et seisukoht oleks vastu võetud riikliku süüdistaja poolt vastu võetud seisukoha kasuks.

Kohtuotsuse raames mõisteti A. Sukles õigeks ning politseiagendi kasutamine ja kogutud tõendeid peeti vastuolus kehtiva seadusandlusega. Peale kohtuotsuse jõustumist tehti seaduses muudatusi, mille käigus võeti politseiagendi tegevusel rahvuse täpsustus maha ning loodi politseiasutuste jaoks võimalus kasutada politseiagendina ka teiste riikide ja rahvuste esindajaid. Käesolev lahend näitas, kui oluline on seaduses definitsiooni täpne määratlus ning tegevuse ulatuse fikseeritus. Vastasel juhul luuakse liialt lai tõlgendamise ruum. Viimase korral tekitatakse õigusruumi vaidluse võimalus ning tõendite kogumisel võivad menetlejad eksida. Kaasuse analüüsi käigus leidis autor, et kohtuotsuse avaldamise eel peaks ka kohus hindama oma tegevust kriitilisemalt, vaatama igat tõendit eraldiseisvana ning tõendite kompleksina.

Kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ei määratle konkreetselt politseiagendi tegevust, ulatust ning volituse piire. Ühest küljest on see hea, teisest on ka siin liialt lai tõlgendamise ruum. Autor on seisukohal, et Eesti seadusandjal võiks võtta eeskuju ÜK aktides sisalduvast kirjeldusest, mis annab jälitustegevusele täpse legaaldefinitsiooni, jagab toimingud sekkumiste põhiselt vähemalt kahte suunda ja määratleb politseiagendi tegevust. Täna on kümne aasta jooksul

¹⁹⁰ *Ibid*, p III.

¹⁹¹ EIKo 44787/98, 25.09.2001, *P. G and J.H. vs The United Kingdom*.

¹⁹² Lõhmus (2014), *supra* nota 142, lk 699.

politseiagente kasutatud 156 (saja viiekümne kuuel) korral, mis annab kindlustunde, et kasutamisel on välja kujunenud teatud reglement ja muster. Selle kirjeldamisel kriminaalmenetluse seadustikku, kinnitab õigusakti looja selget arusaama kasutamise piiridest ning riive ulatusest, tagades sealjuures ka inimõiguslikke aspekte. Parima praktika leidmiseks ei pea alati tuginema oma vigadele, võrdlemisi noore süsteemi perspektiivikamale arengule võib aidata kaasa teiste riikide kogemus. ÜK seadusandlus on Euroopa üks vanimaid, seega on ka menetluskogemus lai, mille põhjal võib Eesti nii mõndagi üle võtta.

4. Politseiagendi kasutamise menetluspraktika Suurbritannias ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigis

4.1 Kriminaalasjade läbi vaatamine ÜK õigusruumis

Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigi õigus tugineb *common law* (tavadest tulenev õigus)¹⁹³ põhimõtetele. ÜK-l puudub tüüpilisel kujul kirjutatud konstitutsioon, selle sätete allikateks on rahvusvaheline õigus, kohtupraktika, tavapraktika, rahvusvahelised konventsioonid ja erialakirjandus.¹⁹⁴ Normatiivide ja aktide loomeprotsessis on keskne koht peamiselt ÜK alamkojal (parlamendil). Enamuse vastu võetud seadustest on valitsuse poolt algatatud avalikud seadused.¹⁹⁵ Eestis on seadusandlik võim Riigikogul ning seaduse muudatuste kohta teeb enamjaolt ettepaneku täidesaatev võim – Vabariigi Valitsus. Kriminaalõiguse puhul on olulised tavad ja varasem teadmine ning menetluskogemus. Vandemeeste osavõtt asja arutamisel tavadega kindlaks määratud,¹⁹⁶ ülekuulamised ja kohtulikud arutelude kord tuleneb ammustest aegadest. Kriminaalasju arutavad magistraadikohtud (*Magistrates' Courts*), kroonikohus (*Crown Court*), kõrgema astme apellatsioonikohtu kriminaalkolleegium (*Criminal division of the Court of Appeal*) ja ülemkohus (*Supreme Court*).¹⁹⁷

Magistraadikohtud ÜK-s on madalama astme kriminaalkohtud. Tegeletakse kõikide kriminaalmenetlusest tulenevate küsimustega ning kohtud haldavad ka maksude maksmata jätmise ja mõningate tsiviilküsimustega (nt eestkoste küsimused). Kroonikohtud lahendavad küsimusi, mis on seotud kriminaalprotsessi edasikaebamisega magistraadikohtu astmel. Apellatsioonikohtu kriminaalkolleegium vaatab läbi kroonikohtus süüdi mõistetud või karistatud isikute edasikaebusi. Kohtu laiem pädevus on vaadata läbi *ad hoc*¹⁹⁸ edasikaebusi, muuhulgas ka aruannete esitamise või üldsuse juurdepääsu piiramisega seotud kaebusi. Ülemkohus on kõrgeim apellatsioonikohus ning apellatsioonikohtu viimane aste. Edasikaebusi saab esitada üksnes siis, kui on tegemist üldsusele huvi pakkuvate küsimustega.¹⁹⁹ Riigiprokuratuur (*Crown Prosecution*

¹⁹³ Kaugia (2002), *supra* note 13, lk 3.

¹⁹⁴ Prakke, L., Kortmann, M., Brandhof, J. C. E. Constitutional Law of 15 EU Member States. Kluwer Law International. 2004, lk 871.

¹⁹⁵ Relve, K. Seadusloomest Ühendatud Kuningriigis. *Juridica* V/1997, lk 258.

¹⁹⁶ Kaugia (2002), *supra* nota 13, lk 3.

¹⁹⁷ Kohtukorraldus Inglismaal ja Walesis. https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-ew-et.do?member=1 (15.04.2017)

¹⁹⁸ *ad hoc* – konkreetse juhtumi põhisel

¹⁹⁹ Courts and tribunals judiciary. Magistrates' Court. <https://www.judiciary.gov.uk/you-and-the-judiciary/going-to-court/magistrates-court/> (15.04.2017)

Service) on sõltumatu riiklik süüdistaja, kes vastutab kohtutes süüdistuse esitamise eest kriminaalasjades.²⁰⁰

ÜK astmeline kohtusüsteem ei erine oluliselt Eestis toimivast korrast, välja arvatud osas, et ÜK süsteemi kohaselt võidakse kriminaalasja arutada neljas kohtuastmes, Eesti kohtusüsteemi struktuur näeb ette kolme astet. Õiguslikust aspektist tuginetakse samadele põhimõtetele nagu Eestis. Süütuse presumptsioon ja tõendamiskohustus kuulub ÜK kriminaalmenetluse üldistele põhimõtete ja põhivabaduste hulka. Kohtulikud arutelud kriminaalmenetluses on avalikud ja kahtlustataval (edaspidi kohtumenetluses: süüdistataval) on õigus vaikida, sama enese mittesüüstamise privileegi mõiste on käsitletud ka Eesti seadusandluses. Kaitsjale avalikustatakse kõik menetlusega seotud dokumendid. Nende hulka kuuluvad ka andmed ja teave, mida kohtuprotsessis ei käsitleta.²⁰¹ Kohtuprotsess kuulutatakse kinniseks üksnes erandjuhtudel.

Eestis ei avaldata kaitsjatele iseloomustavat materjali, mida kohtus tõendina hilisemalt ei käsitleta. Teatud materjal, millel on vastavalt riigisaladuse ja salastatud välisteabe saladuse kohaselt piiratud, ei kuulu tuginedes kriminaalmenetluse seadustiku sätetele, kaitsjale ning süüdistatavale isikule avalikustamiseks. Üldjuhul on enamus kohtumenetlusi avalikud ning kinnisteks kuulutatakse üksnes neid protsesse, mis on seotud riigijulgeoleku tagamisega, kannatanu elu, tervise ja heaoluga jm-ga. Kinnise protsessi kuulutamise üle otsustab kohus.²⁰²

ÜK õigussüsteem põhineb angloameerika õigussüsteemi mudelile, mis tugineb tavaõigusele ja põhirõhk on asetatud pretsedentidele. Eesti tugineb kontinentaaleuroopa õigusele, mis lähtub õigusaktidest. Samas on KrMSi kehtivuse ajal püüdnud Eesti võtta üle *common law* maadest pärit reegleid.²⁰³ Võistleva kohtumenetluse printsiibi reeglid tulenevad angloameerika õigussüsteemist²⁰⁴ ning eeldavad ühes õigusruumis kehtivaid põhimõtteid teise õigusruumi üle võtma. Sellest tulenevalt ei saa väita, et Eesti õigussüsteem on paradoksaalselt erinev ÜK-st, seega on need teatud tasandil võrreldavad ning kõrvutatavad.

²⁰⁰ ÜK kohtusüsteem. https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-ew-maximizeMS-et.do?member=1 (15.04.2017)

²⁰¹ Стойко, Н., Шагинян, А. Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект. Красноярск 2007, lk 96.

²⁰² Kriminaalmenetlus. <http://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/kriminaalmenetlus> (16.04.2017)

²⁰³ Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduslikule komisjonile. *Juridica* VII/2014, lk 543.

²⁰⁴ Lõhmus (2014), *supra* nota 142, lk 690.

4.2 Regulatsioon

Salajase inimressursi (*covert human intelligence resources*) kasutamise raskete kuritegude ennetamisel ja avastamisel tegeleb ÜK-s *Secret Intelligence Service* ehk Salaluureteenistus, kelle alluvusse kuulub MI5 (vastutab siseriikliku majandusliku heaolu, parlamentaarse riigikaitse, terrorismivastase ja vastuluure tegevuse kaitse eest) ja MI6 (vastutab välisluure tegevuse eest) agentuur.²⁰⁵ Nende tegevust reguleerib *Intelligence Services Act 1994*²⁰⁶ ehk luureteenistuse seadus. Käesolev akt kajastab peamiselt MI5 ja MI6 tegevust, reguleerib Peakorteri funktsioone ja ülesandeid. Eestis reguleerib politseiagendi tegevust Politsei- ja Piirivalveameti alluvusse kuuluv Keskkriminaalpolitsei eriuksus.²⁰⁷

*Investigatory Powers Act 2016*²⁰⁸ ehk uurimisvolituste seadus, sätestab massiliste andmete ning sideandmete kogumise protseduure, selgitab millistel juhtudel võib eelpool toodud meetmete kasutamiseks luba taotleda ning milliseid protseduure peab jälgima loa andmisel. Ühtlasi reguleerib akt jälitustegevusel sekkumise õiguslikku ulatust. Lisaks sellele reguleerib seadus järelevalve teostamist nimetatud meetmete kasutamise üle.

ÜKs reguleerib kommunikatsioonide pealtkuulamist ja -vaatamist *Regulation of Investigatory Powers Act 2000* (RIPA). Praktilisi soovitusi annab *The Interception of Communications Code of Practice*. Pealtkuulamiseks või -vaatamiseks annab loa riigisekretär (*Secretary of State*). Loa andmisel lähtutakse selle vajadusest kaitsta riigi julgeolekut, tõsise kuriteo ärahoidmiseks või avastamiseks või ÜK majandusliku heaolu tagamiseks.²⁰⁹

RIPA on üks olulisemaid akte, mis reguleerib Suurbritannia ja Põhja Iirimaa jälitustegevust, kriminaaluurimist ja varjatud sisenemist kommunikatsioonidesse. See võeti parlamendi poolt vastu 28.07.2000.a. *The Regulation of Investigatory Powers Act 2000* (RIPA)²¹⁰ on eesti keelde

²⁰⁵ Secret Intelligence Service MI6. <https://www.sis.gov.uk/operational-officers.html> (16.04.2017)

²⁰⁶ Intelligence Services Act 1994, 15.10.1994.

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/13/pdfs/ukpga_19940013_en.pdf (19.04.2017)

²⁰⁷ TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591, p 3.1.

²⁰⁸ Investigatory Powers Act 2016. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/25/contents/enacted> (22.04.2017)

²⁰⁹ Lõhmus, U. Kontroll jälitustegevuse üle (kriitiline analüüs). Kohtute aastaraamat 2015, lk 61-62.

²¹⁰ Regulation of Investigatory Powers Act 2000 (RIPA). 28.07.2000

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/pdfs/ukpga_20000023_en.pdf (14.04.2017)

tõlgituna uurimisvolituste seadus.²¹¹ RIPA koosneb 5st (viiest) jaost ja 83 (kaheksakümne kolmest) paragrahvist:

- I jao peatükk 1 käsitleb varjatud postisaadetiste vaatamist, salajast pealtkuulamist või sõnumite lugemist isikute suhtes, kes paiknevad Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa territooriumil. Peatüki eesmärk on selgitada sekkumise ulatust, olukorda, millal ja kuidas võib sinna varjatult siseneda ning millised karistused on määratud juhul, kui nõudeid ei täideta. Ühtlasi reguleerib käesolev peatükk lubade andmist, nende ulatust ning tingimusi, kuidas jälitustoimingule luba saada. Pealtkuulamiseks ja salajaseks postisaadetise vaatamist ei tohi kasutada enne, kui sellele on antud. Peatükk 2 sätestab sideandmete saamist ja avaldamist. Sealjuures reguleerib peatükk pealtkuulamist, sõnumite varjatud lugemist.²¹²
- II jagu on pühendatud jälitusele ja salajastele kaastöötajatele. Käesolev jagu kirjeldab jälitustoiminguid, salajaste kaastöötajate kasutamist, varjatud jälgimist. II jagu reguleerib jälitustegevuseks lubade saamist, teabe kogumise tehnikat, kogutud teabe kasutamist ning seal kajastuvad sätted selgitavad avalikkuse põhjendamatu ja ebaproportsionaalse eraelu puutumatusena seotud kaitse tagamist.²¹³
- III jagu kirjeldab krüpteeritud jms kaitstud elektrooniliste andmete menetlemist. Muuhulgas sisalduvad III jaos sätted, mis selgitavad jälitustegevuse volituste eesmärki, nõuavad õiguskaitse suutlikkuse tõhusust, kaitstud ja krüpteeritud andmete avalikustamist.²¹⁴
- IV jagu on seotud uurimisasutuste ja jälitustegevuse järelevalvega. Käesolev jagu selgitab sõltumatu kohtuliku järelevalve teostamise funktsiooni ja muid õiguskaitsevahendeid.²¹⁵
- V jagu reguleerib muid sätteid ja küsimusi, mis on seotud jälitustegevusega käesoleva õigusakti raames.²¹⁶

RIPA § 26 lg 8 kohaselt on *covert human intelligence source* - varjatud luureallikas. Ta loob või säilitab varjatult isiklikku või muud laadi suhet teise isikuga eesmärgil saada informatsioon või

²¹¹ Siseministeeriumi uuring. Sisejulgeolek 2017, lk 60, p 6.1.

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Sisejulgeolek/2017_julgeolekuasutuste_regulatsiooni_vordlev_analuus.2017-01-17.est.loplik.pdf (28.02.2017)

²¹² RIPA, Part I. Communications. Unlawful and authorised interception, warrants, capability and costs, restrictions on use of intercepted material etc.

²¹³ RIPA, Part II. Surveillance and covert human intelligence sources.

²¹⁴ RIPA, Part III. Investigation of electronic data protected by encryption etc.

²¹⁵ RIPA, Part IV. Scrutiny etc. of investigatory powers and of the functions of the intelligence services.

²¹⁶ RIPA, Part V. Miscellaneous and supplemental.

saada ligipääs informatsioonile sama isiku kohta ning edastada saadud informatsioon ametkonnale.

Jälitustegevuse mõiste on RIPA kohaselt jagatud kaheks:

- a. *directed surveillance* RIPA § 26 lg 2 (loa annab Valitsusside Peakorteri juht): suunatud jälitustegevus mis, pole sekkuv ja seda viiakse läbi seoses mingi spetsiifilise juurdluse või operatsiooni eesmärgiga sellisel viisil, et on tõenäoline, et tegevuse käigus saadakse isiku kohta isiklikku informiooni;
- b. *intrusive surveillance* RIPA § 26 lg 3 (loa annab minister): sekkuv jälitustegevust, mis viiakse läbi kellegi elamispiinal või erasõidukis ning kui tegevusse on kaasatud isik, kes viibib nimetatud kohtades või siis kasutatakse jälitusseadet.

Varjatud luureallikate kasutamiseks annab loa MI5, MI6 või Valitsusside Peakorteri juht.²¹⁷ Allikate kasutamine peab olema proportsionaalne eesmärgiga, mida tegevusega saavutada tahetakse ning täitma *ultima ratio* põhimõtet. Allikate kasutamise vajadus peab olema põhjendatud ning asjakohane.

RIPA näeb ette, et varjatud luureallikate kasutamine on põhjendatud, kui see on: rahvusliku julgeoleku huvides; raskete kuritegude ennetamise ja avastamise toetamiseks; Ühendkuningriigi majandusliku heaolu huvides; avaliku korra huvides; rahva tervise huvides; vajalik maksude maksmise, kogumise või hindamise huvides; muudel eelnevalt nimetatud põhjustel, mille määrab oma korraldusega minister. Varjatud luureallikate kasutamiseks antud luba väljastatakse 12-ks (kaheteistkümneks) kuuks.

Covert human intelligence sources code of practice ehk varjatud luureallikate kasutamise tegevusjuhised.²¹⁸ Akt selgitab agentide kasutusala, avab nende mõiste ning kasutamiseks antavate lubade tingimusi. Lisaks sellele kirjeldab täpselt, kuidas tuleb saadud tõendeid kasutada, käsitleda kriminaalmenetluses ning säilitada.

²¹⁷ Tuginedes RIPA § 29 lg 1, RIPA § 30 lg 4, RIPA lisa 1 lg 5 ja RIPA § 81 lg 1.

²¹⁸ Siseministeeriumi uuring. Sisejulgeolek 2017, lk 59.

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumentid/Uuringud/Sisejulgeolek/2017_julgeolekuasutuste_regulatsiooni_vordlev_analuus.2017-01-17.est.loplik.pdf (28.02.2017)

Covert surveillance and property interference code of practice ehk varjatud jälitustegevuse ja omandisse sekkumise tegevusjuhised.²¹⁹ Käesolev regulatsioon annab täpsema selgituse sekkuvale ja suunatud jälitustegevusele. Kirjeldab põhilisi reegleid lubade andmisel, kuidas omandatud teavet säilitada ning käituda täpsemalt saadud tõenditega.

The Human Rights Act 1998 ehk inimõiguste seadus, mis tuleneb *European Convention on Human Rights* (ECHR) ehk Euroopa Inimõiguste konventsioonist. ÜK-s ei anna jälitustoimingu tegemiseks luba kohus, vaid täitevvõimu esindav kõrge ametnik, vastupidiselt Eestile kus jälitustoiminguks annab loa prokuratuur või kohus. Loa andmist ja jälitustoimingu tegemist kontrollib peaministri nimetatud sõltumatu ametiisik – *Interception of Communications Commissioner* (kommunikatsioonide pealtkuulamise sekkumise volinik). Eestis on sõltumatuks jälitustegevuse kontrollorganiks ombudsman. Sõltumatu kontrollorgani eripära seisneb selles, et teda nimetatakse kolmeks aastaks kõrges kohtuastmes kohtunikuametit täitva või täitnud kohtuniku poolt. Kommunikatsioonide pealtkuulamise volinik esitab igal aastal peaministrile raporti, milles ta toob välja jälitustegevuse käigus aset leidnud vigu. Peaminister esitab käesoleva raporti parlamendile.²²⁰

Lisaks volinikule tegutseb sõltumatu kontrollina jälitustegevuse üle tribunal (*Investigatory Powers Tribunal*), mille liikmeks nimetatakse kõrge kohtuastme kohtunik või vähemalt 10-aastase töökogemusega advokaadi. Tribunali poole võib pöörduda igaüks kes kahtlustab, et tema suhtlust on pealt kuulatud või vaadatud. ÜK institutsiooni kohustuseks on avaldus vastu võtta ja välja selgitada, kas sekkumine on aset leidnud ning kas selle käigus on rikutud põhiõigusi. Tribunal omab juurdepääsu kõigile salajastele dokumentidele, tal on õigus taotleda volinikult selgitusi ning abi. Sekkumise ebaseadusliku tegevuse tagajärjel võib tribunal tühistada jälitustoimingu luba, nõuda pealtkuulatud materjali hävitamist ja määrata põhiõiguse rikkumise eest hüvitis.²²¹

ÜK seadusandlus ja õigust reguleerivad avalikkusele kätte saadavad aktid avavad laiemalt politseiagendi mõistet ning kasutamise ulatust võrreldes Eesti seadusandlusega. Lisaks sellele annab õiguslik regulatsioon jälitustegevusele laiema ning selgema mõtte, eristab suunatud ja sekkuvat jälitustegevust, reguleerib neid suundasid ja annab selgitusi nende kasutusala osas. Nii nagu Eesti seadusandlus, ei anna ka ÜK õigusaktid konkreetset definitsiooni selle kohta, mis on

²¹⁹ *Ibid.*

²²⁰ Lõhmus, U. Kontroll jälitustegevuse üle (kriitiline analüüs). Kohtute aastaraamat 2015, lk 61-62.

²²¹ *Ibid.*

jälitustegevus, kuid samas selgitavad ÜK aktid, et jälitustoimingutel on erinevad suunad ning iga suuna puhul on välja toodud oma käitumise ning tegevuse reeglistik.

Autori arvates on see mõistlik lähenemine jälitustegevuse definitsioonile, kuna iga õigusakt omaette selgitab, millisel kujul mõtestatakse lahti jälitustegevuse termin konkreetsest aktist vaadatuna. ÜKs reguleerib jälitustegevust koos siseriiklikku õigusakti, mis käsitlevad erinevaid lähenemisi jälitustoimingutele nende lubade andmisest kuni praktiliselt tegevusteni välja. Eestis politseiagendi kasutamist jälitustegevusena reguleerivad avalikus ruumis kätte saadavad õigusaktid, milleks on KrMS ja vähesemal määral PPVS. Samas võrreldes ÜK seadusandlusega leiab autor, et Eesti siseriiklikud õigusaktid kirjeldavad politseiagendi kasutamisel seonduvaid õigusaktides reguleeritud tegevusi tunduvalt kitsamana, ei ava tegevuse mõistet ning annavad õigusruumis liialt palju tõlgendusruumi. See aga viib omakorda olukorrani, kus menetlust läbi viivad organid võivad seaduse valesi tõlgendamise tõttu koguda tõendeid õigusvastaselt.

4.3 Politseiagendi mõiste ja kasutamise ulatus

ÜK käsitleb politseiagendina *covert human intelligence source (CHIS)* või *undercover agent (UCA)* terminite all. Mõlemad tähendavad laiemalt jälitustegevuse käigus sekkumist teiste isikute eraellu eesmärgil koguda teavet kuritegevuse kohta. Politseiagent Varjatud luureallikate kasutamise tegevusjuhise kohaselt on isik, kes: loob või säilitab varjatud tegevuse kaudu personaalse või muu suhte isikuga eesmärgil varjatud tegevuse kaudu kasutada suhet selleks, et omandada teavet või saada ligipääsu vajalikule teabele või varjatud tegevuse kaudu kasutades isiklikku suhet paljastavad teavet.²²²

Lisaks sellele selgitab juhised jälitustegevuse mõistes suhte olemasolu: varjatud tegevuse käigus käesoleva seaduse mõistes on suhe kehtestatud või omandatud siis, kui see on jälitustegevuse eesmärgil ja ainult siis, kui see toimib viisil, mil tagatud asjaolu, et üks osapooltest ei ole teadlik suhtlemise tegelikust eesmärgist.²²³ Politseiagendi võib kasutada siis, kui see on tarvilik, riive on proportsionaalne ja püstitatud eesmärgiga ning on kooskõlas EIÕK art 6 ja 8-ga.²²⁴ Sama akti p 2.14 kirjeldab olukorda, kui politseiagendina esineb politseiametnik, peab ta lähtuma ametnike eetikakoodeksist ja professionaalsest käitumisstandardist. Samas nii nagu ka kriminaalmenetluse seadustik, ei konkretiseeri ÜK regulatsioon politseiagendi olemust, pigem loob võimaluse

²²² *Covert human intelligence sources code of practice p 2.1 (a, b c).*

²²³ *Covert human intelligence sources code of practice p 2.2.*

²²⁴ *Ibid, p 2.10.*

esineda agendina ka inimestel, kellel puudub otsene seos politseiasutusega.²²⁵ Eesti seadusandluse mõistes võivad sellisteks isikuteks olla salajased kaastöötajad. Politseiagendi kasutamise luba väljastatakse nii isikuliselt kui ka kombineeritult kompleksloana. Samas eelistatakse parema kontrolli tagamiseks igale jälitustegevusele eraldi loa andmine.²²⁶ Eesti seadusandlus näeb võimalust kombineeritud lubade andmisel, samas ei võta autor kindlat seisukohta, kumba varianti lubade andmisel eelistada, kuna mõlema puhul on tagatud võrdne kontroll prokuratuuri ja/või kohtu poolt ning lubade andmisel lähtutakse sarnastest tingimustest. Peale loa saamist, agendi kasutamist mõlema riigi kohtu ees seisab ülesanne hinnata saadud tõendeid ja nende lubatavust.

Politseiagendi kasutamise peamiseks probleemiks on mõlema riigi puhul olukord, kui kohus on tuvastanud matkija aktiivset käitumist isiku mõjutamisel. Taolisi küsimusi, mis annavad hinnangu, kas matkija ületas oma käitumisega lubatud mõjutamise piire, lahendatakse nn tavaostja (*ordinary purchaser*) testi alusel. Testi käigus on politseiline käitumine kohtu vaatluse all ning aset leidnud sündmuses ei tohi tegevus erineda sellest, kuidas eeldatavalt käituksid teised isikud, kui neile oleks loodud samad tingimused. Hinnangu andmisel on peamine rõhk asetatud provotseeritud isiku käitumisele.²²⁷

Inglismaa ja Walesi kriminaalmenetlus algab formaalse süüdistuse või kahtlustuse esitamisega. Menetlejal puudub kahtlustuse esitamise kohustus, kui on kahtlustus on tõendatud. Sellest tulenevalt Inglismaa ja Walesi kriminaalmenetluses on politsei ja prokuratuur pädevad oponentide põhimõttest tulenevalt iga üksikjuhtumi korral ja seaduse alusel antud juhenditest tulenevalt otsustama, kas isikule esitatakse kahtlustus, rakendatakse muu sund või hoopis loobutakse edasistest toimingutest.²²⁸ Sarnast süsteemi rakendatakse ka Eesti õigusruumis.

Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigi kohtupraktika lahendab olukorra enamasti *ex post* hinnangu alusel, mille kohaselt otsitakse isiku käitumises teovalmidust (kohtumenetluses kasutatakse mõisteid *propensity* ja *predisposition*). Oluline on ka isiku varasem kriminaalne tegevus, karistus, maine ja aktuaalne seotus kuritegevusega. Kui isikule tehakse ettepanek sooritada kuritegu ja ta on sellega nõus, siis hinnatakse isikupoolset teoplaani kuriteo realiseerimiseks (nt kas isik on teadlik, mida läheb süüteo toimepanemiseks vaja, mida ja kellelt

²²⁵ *Ibid*, p 2.23.

²²⁶ *Ibid*, p 3.19.

²²⁷ Randma (2006), *supra* nota 108, lk 312.

²²⁸ Ashworth, A., Redmayne, M. *The Criminal Process*. Oxford: Oxford University Press 2005, lk 146.

küsida jne). Selliseid teadmisi tõlgendatakse teovalmiduse väljendusena. Lisaks sellele on hinnangu andmisel oluline ajaline kriteerium. Kui isik nõustub ettepanekuga kohe ja ei kõhkle, näitab see olemasolevat teovalmidus kuritegu sooritama hilisemal *ex post* hindamise alusel.²²⁹ Tuues võrdlusesse Eesti kohtupraktikat, siis politseiagendi õiguspärasele kasutamisele algab loa taotlemisest, kui Riigiprokuratuur annab hinnangu kasutamise vajadusele, muuhulgas ka olukorrale kas isikus esineb teoplaani realiseerimise valmidus. Politseiagendi tegevust hindab faktipõhiselt haldusorgan – Keskkriminaalpolitsei tegevuse käigus, kus jälgitakse, et agendi tegevus ei ületaks seadusega lubatud piire. Hilisemalt hinnatakse kohtumenetluses kogutud tõendeid kompleksis, muuhulgas analüüsitakse ka eelnevate asutuste tegevus ning antakse *ex post* hinnang kogutud tõendi õiguspärasusele.

Isikupoolsest valmisolekust realiseerida kuritegu võib järeldada tema käitumise põhiselt, näiteks kui isik nõustub kõhklemata ja koheselt ning matkija poolt kallutatult, süütegu toime panema, on tema järgnev tegu selles osas Suurbritannia seaduste kohaselt karistatav. Sealjuures nii nagu ka Eesti seaduses, peab ka ÜK põhimõtetel tegutsema politseiagent kuriteole kallutamisel passiivselt.

ÜK seadusandluses ei olnud kuriteo matkimise mõistet või sellega sarnast regulatsiooni sõnaselgelt sätestatud kuni Lordide koja lahendini *Regina vs Sang*²³⁰, milles kohus möönis, et Inglise kehtivas õiguses kasutatav termin *entrapment*, peab omama sisulist kaitset süüdistatava jaoks. Eelnevalt kehtiva seadusandluse kohaselt puudus täpsustatav matkimise või lõksu seadmise regulatsioon ning riik võis sisuliselt omavolitseda. Peale käesoleva lahendi arutelu otsustati Parlamendi poolt vastu võtta *Police and Criminal Evidence Act 1984*, mille artikkel 78 lõige 1 sätestab, et kohus võib menetluses keelduda tõendist, millele süüdistus tugineb, kui kohtule on teada, et tõend on saadud ületades lubatud tegevuse ulatust, selle tõendi tunnistamine omab negatiivset mõju õiglasele kohtumenetlusele, seega kohus ei pea käesolevat tõendit kriminaalmenetluses tunnistama.²³¹ Kohus võib oma äranägemise järgi mitte tunnistada tõendeid, mis avaldavad negatiivset või kahjulikku mõju õiglasele kohtumenetlusele.

Sting operation on nii ÜKs kui ka mujal maailmas tuntud kui välkoperatsioon (autori tõlgendus). Selle nime on ta saanud põhjusel, et üldjuhul kestab politsei tegevus lühemat aega ja tulemus

²²⁹ Randma (2006), *supra* nota 108, lk 312.

²³⁰ Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL 3 WLR 263 25.07.1979 *Regina vs Sang*.
<http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1979/3.html> (17.04.2017)

²³¹ Police and Criminal Evidence Act 1984.

saadakse kohe peale kuriteo sooritamist. Parima selgituse erialakirjandusest andis 2007.a. New Yorgi kriminaalõiguse professor G. R. Newman politsei vastutuse juhendis.²³² Mainitud allikas annab põhjaliku ülevaate ülal meetodi sisust, kasutamise põhimõtetest ja problemaatikast. *Sting operation* sisaldab põhiliselt nelja komponenti, milleks on:

1. politsei poolt lavastatud või toime pandud kuritegu;
2. on suunatud teatud kurjategijale või õigusrikkujate grupile, mis on seotud konkreetse seaduse rikkumisega;
3. osaleb politseiagent, variisik või muu julgeolekuasutuse poolt töötav isik;
4. operatsioon lõpeb sellele kurjategija või grupi vahistamisega.

Sting operation probleemideks on see, et ta ei vähenda ega ennetata korduvat kuritegevust, vaid võib seda suurendada. Valitsus võib kohati tegevust ülehinnata ning osalemine taolises menetlusprotsessis võib sisaldada ebaetilist käitumist, ning muutuda kulukas. Operatsioon sisaldab endas lõksude seadmist ning rikub õigust privaatsusele.²³³

Käesolev politseiagenti kasutatav jälitustegevuse meetod on laialt kasutatav pedofiilide tabamiseks. Selle parimaks näiteks, kus kasutati just välkoperatsiooni kurjategija tabamiseks on Richard Huckle kaasus.²³⁴ Kurjategija tabamiseks pidid politseinikud looma täisealisest inimesest pornograafilises situatsioonis pildi, mille kasutamisel lõi politseiagent süüdistatavas ettekujutuse sellest, et ta on samuti pedofiil. Suhtluse käigus koguti R. Huckle tegevuse kohta tõendeid, mille tulemusel määras Krooni kohus talle 22 aastase vangistuse. Operatsiooni meede oli valitud eesmärgil tabada kurjategija võimalikult kiiresti kogudes maksimaalselt vajalikke tõendeid süüteo kohta.

Lisaks lapspornograafia või pedofiilia tegevuse avastamiseks kasutatakse taolisi operatsioone altkäemaksu või narkokuritegudes, samuti ka alaealistele alkoholi müügi tuvastamises, ebaseaduslike ning varjatud kiirendusvõistluskohtade tuvastamiseks või laste-seksuaalkuritegude

²³² Newman, G. R. Sting operations. U. S. Department of Justice. Office of community oriented policing services. No.6. USA, Washington, 2007, lk 1-72. http://www.popcenter.org/Responses/pdfs/sting_operations.pdf (24.02.2017)

²³³ Hay, B. Sting Operations, Undercover Agents, and Entrapment. Harvard Law School. 2007, lk 29-33. http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1229&context=harvard_olin (19.02.2017)

²³⁴ Ühendkuningriigi riigiprokuratuuri pressiteade pedofiili Richard Huckle tabamisest ja karistuse määramisest. 06.06.2016 http://www.cps.gov.uk/news/latest_news/paedophile_who_targeted_vulnerable_communities_abroad_to_abuse_children_sentenced/index.html (23.04.2017)

avastamiseks.²³⁵ Kõikides nendes komponentides esineb matkimine, mille raames kallutab politseiagent või variisik kurjategijat sooritama süütegu.

*Buy bust operation*²³⁶ – operatsiooni all mõeldakse politseiagendi kasutamist matkimisel. Üldjuhul tehakse sellise nime all operatsioone psühhotroopsete ja narkootiliste ainete käitlejate tabamiseks. Operatsioonis osalev politseiagent (võidakse kasutada ka salajast kaastöötajat või informaatrit) avaldab võimalikule müüjale soovi osta ebaseaduslikku ainet. Peale tehingu teostamist, kui aine on saadud ja raha üle antud, peetakse isikud kinni.²³⁷

*Mr. Big (Canadian technique)*²³⁸ – eesmärk on infiltreeruda kuritegelikku keskkonda või läheneda kuriteos kahtlustatavale võimalikult lähedale ning tekitada oponendis usaldust. Meetod põhineb sellel, et politseiagent loob endast ettekujutluse sellest, et tema näol on tegemist kuritegeliku grupeeringu liikmega, kes on oma elus pannud toime erinevaid kuritegusid ning avatud vestluse käigus saada võimalikult palju tunnistusi aset leidnud kuriteo kohta. *Dix vs Canada*²³⁹ politseioperatsioon *Kabaya*, mis on klassikaline näide Mr. Big meetodist. Politseiagent esines isikuna, kes kuulub kuritegelikku organisatsiooni, mis tegeleb rahapesuga ning seda juhib Mr. Big. Dixile tehti ettepanek osaleda kuriteos, mis on seotud rahapesuga, kasutades tema ettevõtet, Dix nõustus ning hilisemalt mõisteti ta mitmes kuriteo episoodis süüdi.

Inglismaal ja Walesis on viimasel ajal käesolev kuriteo toimepanemise tunnistuse välja meelitamise meetod leidnud laiemat kasutust. Kaasuses *R v Bow Street*²⁴⁰ mida lahendati magistraadi kohtus, oli kasutatud Mr. Big meetodit selleks, et kahtlustatavalt tunnistusi kätte saada.²⁴¹ Kanada meetodi kasutamine politseioperatsioonides ÜKS on kasvav trend. Autor on seisukohal, et käesoleva politseioperatsiooni rakendamisel tekib enesesüüstamise privileegi rikkumine ning meetodi laiaulatuslikum reglementeerimata kasutamine võib tekitada pigem kahju kui kasu. Politseitriki käigus saadakse ülestunnistusi võimalikust kuriteo toime panemises,

²³⁵ Newman (2007), *supra* nota 215, lk 17.

²³⁶ Buy bust – osta ja paljasta.

²³⁷ Okubo, S., Shelley, L. Human security, transnational crime and human trafficking: Asia and Western perspectives. USA and Canada, 2011, lk 69.

²³⁸ Moore, E. T., Keenan, K. What is Voluntary? On the Reliability of Admissions Arising From Mr. Big Undercover Operations. Canada, 2013, lk 46.

²³⁹ Kanada kohtulahend nr 2002 ABQB 580. 17.02.2002. Dix vs Canada. lk 26, p. 119.

²⁴⁰ Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL 3 WRL 1,456 10.05.2010. Regina v Bow street Metropolitan stipendiary magistrate. <http://iclr.co.uk/assets/media/vote/1996-2014/ac2000-1-147.pdf> (22.04.2017)

²⁴¹ Glazebrook, S. Mr Big Operations: Innovative Investigative Technique or Threat to Justice? 2009, lk 9. <http://www.hkcfh.gov.hk/filemanager/speech/en/upload/152/Mr%20Big%20Operations%20-%20Innovative%20Investigative%20Technique%20or%20Threat%20to%20Justice.pdf> (22.04.2017)

mida hilisemalt süüdistatava vastu kasutatakse. Täna kehtiv ÜK ja Eesti regulatsioon ei piiritle käesoleva meetodi seaduslikku kasutamise ulatust.

Eelpool loetletud politseimeetodid on Eesti õigusruumis käsitletavad ning kasutatavad. Autor on jõudnud lõputöö alguses püstitatud eesmärgini, mille käigus leidis hüpotees kinnitust. Eesti seadusandluses käsitletavad sätted, mis puudutavad politseiagendi kasutusala, on kitsad ning politseiagendi definitsioon ei ole avatud võrreldes ÜKs kehtiva õigusega. Autor on seisukohal, et seadusandja võiks rohkem selgitada politseiagendi mõistet lahti, eesmärgil vältida liigse tõlgendamise ruumi andmist.

Rein Lang avaldas Riigikogu istungil positiivset tagasisidet ÜK kriminaalmenetlusele: „Mina isiklikult leian, et me võiksime rohkem omaks võtta angloameerika elemente, eriti just Suurbritannia kogemust, mitte niivõrd Ameerika Ühendriikide eri osariikide seadusandluse kogemust, kuivõrd Suurbritannia kogemust. Suurbritannia kriminaalmenetlus on praegu üks kõige efektiivsemaid ja samas üks demokraatlikumaid.“²⁴² Autor nõustub R. Langi seisukohaga. ÜK seaduslooja on koostanud õigusakte, mis jagavad jälitustegevuse kaheks suunaks ning iga toiming on defineeritud, kirjeldatud lahti kasutamise ulatus ja lubatavuse piirid. Võrreldes Eesti seadusandlusega on tagatud süüdistatavale ja tema kaitsjale ligipääs kõigile andmetele, mis puudutavad konkreetset menetlust ja sellega kaasnevat inimõiguslikku riivet.

ÜK seadusandluse kohaselt tõendite fikseerimisel esitatakse materjali katkematu täisversioon, Eesti menetluspraktika näeb ette katkendlikke etappe kogu tegevusest ehk süüdistaja esitab kohtule ainult need materjalid, kus on süüdistatava poolt fikseeritud rikkumine. Seeläbi saab kohus hinnata politseiagendi tegevust valikuliselt esitatud materjalide põhjal. Autor on seisukohal, et taoline menetluspraktika ei taga süüdistatavale piisavat kaitset põhiseadusliku riive osas. Esiteks piiratakse politseiagendi kasutamisel tema õigust tutvuda materjalidega, kus on vastav meede kasutatud, teiseks ei saa riik tagada süüdistatavale omapoolset kaitset, kuna menetleja poolt esitatud materjalid on süüdistatava osapoole poolt valitud.

4.4 Regina v Loosely kaasus

Regina v Loosely kaasus tekitas ÜK palju kõneainet. Käesolevas lahendis on kohtu poolt analüüsitud lubatud ja lubamatut matkimise ulatust, kuriteomatkimist ning politseiagendi

²⁴² IX Riigikogu VII istungjärk, stenogramm 19.01.2010. <http://stenogrammid.riigikogu.ee/en/201001191000>, (17.04.2017)

sekkumist. Kaasuse põhjal on välja toodud komponendid, millest tuleks lähtuda jälitustegevuse käigus ning selle hindamisel teo lubatavuse üle.

Loosely ja Harris tegelesid narkootiliste- ja psühhotroopsete ainete käitlemisega. Ained, mille varustamisega kõne all olevad isikud tegelesid, kuulusid ÜK mõistes A klassi ehk kõrgemat sorti narkootiliste ainete hulka. Politseiagent varinimega Rob oli huvitatud heroini ostust nimetatud isikutelt. Rob helistas Looselyle ning palus viimasel „sorteerida välja paar pakki“. Loosely ja kaasosaline Harris varustasid Robi kolmel korral erinevatel päevadel soovitud koguse heroini, viimasel korral sai Rob ainult pool soovitud heroini kogusest. Rob käis korduvalt teist poolt soovitud kogusest Looselylt küsimas, kuid tulutult.²⁴³

Esimese astme kohus peatas menetluse, kuna leidis, et politseiagent peibutas süüdistatavaid kuriteo sooritamisele ning viimane jäeti võimalusest õiglasele kohtumenetlusele, mida eeldab EIÕK art 6. Teise astme kohus pidas esimese astme kohtu järeldust ekslikuks ning kohtuniku seisukohalt oli menetlus peatatud alusetult. Lordide koda pidas esimese astme kohtu järeldust õigeks.²⁴⁴

Lord Nicholls sedastas, et riigipoolne luuretegevus politseiagentide kasutamisel on lubamatu ning politseitrikkide kasutamise raames kodanikele lõksu seadmine edaspidise karistamise eemärgil on lubamatu ning riigi võimu kuritarvitamine. Lord Nicholls sedastas, et kui politseinike passiivse pealtvaatajatena käitumisel oleks lihtne tõmmata piir lubatud ja lubamatu tegevuse vahele. Narkootikumidega seotud kuritegusid on keeruline avastada, kuna ohvreid või tunnistajaid, kes sooviksid anda ütlusi aset leidnud kuriteo osas, ei ole, sellest tulenevalt võib mõnda et teatud juhtudel on politsei aktiivne tegevus kuriteo avastamisel, tõkestamisel või tõendite kogumisel lubatav.²⁴⁵

Autor nõustub Lord Nichollsi seisukohaga ja lisab, et jälitustegevus toimub lubatud ja lubamatu piiri peal. Politseiagent peab oma tegevuses lähtuma temale volitatud õigusest ja oma tegevusega tõendi kogumisel jääma lubatud tegevuse piiridesse. Käesoleva teema põhiselt ei ole võimalik reguleerida seadusandlust konkreetsete reeglitega, kuidas peab käituma, kuna iga kaasus on

²⁴³ Steventon, B.V. Entrapment and undercover operations - crossing the line between acceptable and unacceptable police behaviour. *Coventry Law Journal*, volume 6 (2): 63-70. 2001, lk 1
<https://curve.coventry.ac.uk/open/file/36aa7f38-8cef-bad7-2f91-523655be742e/1/Entrapment.pdf> (22.04.2017)

²⁴⁴ *Ibid*, lk 2.

²⁴⁵ *Ibid*, lk 4.

erinev. Samuti kasutatakse ka iga kuriteo tõkestamisel või lahendamisel erinevat meetodit ning tõendite kogumise tehnika võib ühel korral olla aktsepteeritav ning teisel juhul ületatakse piire.

Lordide koda täpsustas oma lahendis, et isiku lõksu seadmise eel peab olema veendumus, et kahtlusalune on valmis kuritegu sooritama ning lisaks selle peab menetlev asutus olema kindel selles, et ka politseiagendi sekkumiseta ning kuriteole kallutamiseta on kurjategija valmis kuritegu sooritama. Kui isikul on tahtmine kuritegu realiseerida ning politsei annab selleks võimaluse, võib seda pidada lõksu seadmiseks (*entrapment*'ks). Kohus nentis, et hindamisel tuleks lähtuda lisaks eeltoodule ka asjaolust, kas politsei lõi kurjategijale võimaluse kuriteo sooritamiseks või kasutades oma võimu tegi enamat. Mida aktiivsem on politsei tegevus, seda enam võib järeldada, et agent ületab temale riigi poolt volitatud piire ning kallutab isikut sooritama kuritegu. Siinjuures ei saa tähelepanuta jätta ka kahtlustatava hingelist seisundit, nimelt kuivõrd mõjutatav see isik lõksu seadmise hetkel on, kas ta on haavatud seisundis jms.²⁴⁶ Sama seisukoha on võtnud ka Eesti riigikohus, kes on sedastanud, et kahtlustatavas teotsuse esiletõstmise ja sealjuures matkija provotseerimises osakaalu põhjendamatu ülekaal kuulub lubamatu teoprovokatsiooni alla.²⁴⁷

Lord Hoffmann nõustus esimese astme kohtu otsusega ning leidis, et kohtul oli õigus jätta käesoleva toiminguga raames tõend kõrvale, kuna see oli saadud tegevuse käigus, mis ületas lubatud piire. Ta täpsustas, et politseiagent Robi kasutati salajase operatsiooni käigus eesmärgil avastada Guilfordi piirkonnas uimastite vahendamise. Loosely telefoninumber oli saadud avalikust kohast, helistades numbril ja küsides ainet, saadi koheselt süüdistatava nõusolek. Sellest tulenevalt oli uurimisasutusel põhjendatud kahtlus, et süüdistatav võib tegeleda uimastite vahendamisega. Soovi avaldusel sooritada uimastite ost, Loosely ei kahelnud ning andis oma nõusoleku aine müügi osas koheselt. Siinkohal leidis lord Hoffman, et politsei tegevus oli pigem passiivne ning ta lõi platvormi kuriteo sooritamiseks ilma, et ta peaks kurjategijat peibutama või kallutama selleks.²⁴⁸

Lord Hutton leidis käesoleva kaasusel lahendamisel, et tõendite kogumine tuleks peatada siis, kui ületatakse tegevuse lubatud piire ning tõendite kogumine muutub ebaseaduslikuks. Samas kui politsei käitumine ei erinenud tavapraktikast ning kuriteo sooritamisele kallutamine käis kurjategija plaaniga tegu sooritada, et ole politseiline tegevus lubatud piire ületanud. Peamine

²⁴⁶ *Ibid*, lk 5.

²⁴⁷ RKKKo 02.12.2004, 3-1-1-110-04, p 11.3

²⁴⁸ Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL 25.10.2001 nr 53, *Regina vs Loosely*, p 31.

küsimus lord Huttoni nägemusel oli ebaseaduslikult kogutud tõendite kasutamine õiglasel kohtumenetluses ning millist mõju käesolevad tõendid protsessis tulevikus avaldavad. Ta lisas, et ebaõiglaselt kogutud tõendi kasutamine näitab, et tegemist on ebaõiglusega politseitöös ja seadusandluses. Sellisel juhul tuleks tõendite kogumise protsess peatada.²⁴⁹

Riigikohus on Maadevahetuse²⁵⁰ protsessis nentunud, et formaalsete vigade puhul ei ole mõistlik tõend ebasobilike hulka nimetada. Sama mõtet toetasid Loosely kaasuses lordid Hoffman ja Hutton, juhtides tähelepanu sellele, et oluliste vigade puhul on tõendite kasutamine kohtus lubamatu. Iga protsessi puhul on lähenemine individuaalne ja iga tõendi saamisel selle seaduslikkuse hindamine on erinev. Autor on käesoleva lõputöö raames andnud hinnangu, et kohus peab tõendi ebasobilike hulka nimetades eelnevalt analüüsima tõendit eraldi kui ka kogutud tõendite kompleksis. Kui ebaseaduslikult kogutud tõend ei riiva olulisel kahtlustatava põhiõigusi, võib seda kriminaalmenetluse raames arvestada otsuse vastu võtmisel.²⁵¹

Loosely kaasuses leiti, et Inglise kohtute praktika ühtlustamiseks peab eelkõige hindama, kas riik on oma tegevusega isikut peibutanud või jõuliselt kallutanud kuriteo sooritamisele. Hinnata tuleks, kas isik oleks riigi sekkumiseta seda tegu toime pannud ning kas kuriteole mitte kalduv ehk tavaline inimene oleks samas olukorras samuti käitunud. Käesolev kaasus on ehtne näide politseiagendi kasutamisel trikitamise meetodist, mille raames meelitas politseiagent kuriteos kahtlustatavat isikut sooritama kuriteo. Politseiagent andis isikule võimaluse sooritada kuritegu, milleks isik ei olnud eelnevalt valmis.²⁵² Antud kaasuses mõisteti Loosely oma tegevuses õigeks, kuna leiti, et politsei tegevuse käigus teda kallutati sooritama kuritegu.

Autor jääb käesolevas kaasuses kohtuga eriarvamusele. Kaasuses *Ramanauskas vs Leedu*²⁵³ ja *Lagutin vs Venemaa*²⁵⁴ oli suunatud provokatsiooni ja teole kallutamise surve riigi poolt selgelt eristuv. Sama menetluse käigus oli prokurör korduvalt keeldunud altkäemaksust enne, kui lõpuks nõustus politseiagendilt selle vastu võtma. Loosely oli eelnevalt politseiagendile korduvalt ainet toonud, seega asjaolu, et politseiagent nõudis viimase koguse ostmisel selle ülejäänud osa, millest varasemalt kokku lepiti, ei saa tõlgendada tema aktiivse tegevusena kuriteo kallutamisele.

²⁴⁹ *Ibid*, p 36-37.

²⁵⁰ RKKKo 30.04.2014, 3-1-1-14-14, p. 691.

²⁵¹ Lõhmus (2014), *supra* nota 142, lk 699.

²⁵² Aziz, R., Lennon, J. Entrapment. Under-cover police officers – how far can they go? 2009, lk 2. <http://www.rahmanravelli.co.uk/pr/pr-05-04.pdf> (25.02.2017)

²⁵³ EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*. p 68.

²⁵⁴ EIKo 24.07.2014. 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 and 7451/09. *Lagutin vs Venemaa Föderatsioon*. p 121.

Kaasuses *Teixeira de Castro vs Portugal*²⁵⁵ puudus politseinikel eelnev teadmine selle kohta, et süüdistatav isik võib tegeleda narkootiliste ainete käitlemisega, mille tõttu leidis EIK, et uurimisasutus ületas sekkumisel lubatud piire ning nende tegevusetusel poleks toime pandud kuritegu eeldatavasti aset leidnud. Loosely kaasuses oli politseil eelnev teave selle kohta, et isik võib tegeleda narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemisega, ta oli koheselt nõus soovitud ainet müüma. Kohtulahendit erinevates etappides lugedes jäi veendumus, et isik oleks kuriteo sooritanud ka ilma politseilise sekkumiseta ning nähtavasti ta seda ka tegi, kuna aine saamise ja kätte toimetamise aeg ei olnud pikk. Tavakodaniku jaoks, kes ei ole narkootiliste ainete käitlemisega seotud, oleks problemaatiline pelgalt aine kättesaadavus.

Tulenevalt võrdlusest Eesti ja ÜK seadusandluse vahel on mõlema riigil, olenemata erinevast õigusruumis kohaldatavast õigusprintsiipest mingil määral sarnased lähenemised. Näiteks mõlema riigi puhul peamiseks jälitustegevuse sekkumise loa andmise aluseks on *ultima ratio* printsiiptingimused ning selle väljastamisel lähtuvad mõlemad riigid sarnastest formaalsetest ja materiaalistest tingimustest. Nii Eestis kui ka ÜK-s on reguleeritud järelevalve teostamine jälitustegevuse üle. Erinevus seisneb selles, et ühendkuningriigis nimetatakse sõltumatu kontrollorgan kõrgeamas kohtuastmes kohtuniku ametit täitev kohtunik. Eestis aga on sõltumatuks kontrollorganiks ombudsman, kelle nimetab ametisse Riigikogu presidendi ettepanekul.²⁵⁶ Lisaks sellele tegutseb sõltumatu kontrollorganina jälitustegevuse üle tribunal. Eestis taoline kontrollorgan eraldiseisvana puudub. Tribunal võib nõuda mõjuval põhjusel (ebaseadusliku jälitustegevuse raames) kogutud tõendite hävitamist.

Peamisteks erinevusteks võib tuua asjaolu, et ÜK menetlusprintsiiptingimused näeb ette maksimaalse süüdistatava tutvustamise kriminaalmenetluse materjalidega. Jälitustegevusega seotud juhid ja korrad on avalikult kätte saadavad ning süüdistataval ja tema advokaadil on võimalus kontrollida ja võtta omapoolne seisukoht tegevuse õiguspärasuse üle. Peaaegu iga jälitustoiming omab ÜK-s regulatsiooni, mis kirjeldab meetodi kasutamise ulatust, järelevalve teostamist selle üle, lubatud ja lubamatut tegevust selle rakendamisel.

Käesoleva lõputöö raames analüüsis autor mitme riigi, peamiselt Euroopa õigusruumi kohtupraktikat, mis käsitles politseiagendi kasutamise problemaatikat kriminaalmenetluses

²⁵⁵ EIKo 09.06.1998 44/1997/828/1034 *Teixeira de Castro vs Portugal*, p 38.

²⁵⁶ Õiguskantsleri seadus. RT I, 06.04.2016, 23.

tõendite kogumise eesmärgil. Peamiselt kasutas autor võrdleva analüüsi käigus Eesti ja Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriigi menetluskogemust, kohtupraktikat ja kehtivat regulatsiooni.

Sellest tulenevalt teeb autor ettepaneku muuta kriminaalmenetluse seadust *de lege ferenda*:

1. Kriminaalmenetluse seadustiku legaldefiniitsioonina käsitletud jälitustoimingu mõiste on autori hinnangul kitsas ning ei hõlma politseiagendi tegevust täies ulatuses, seega leiab autor, et seaduse muudatusel võiks õiguslooja kaaluda jälitustegevuse mõiste toomist lisaks toimingule ning tuua kahe mõiste erinevus seaduses välja. See mõiste annaks täienduse politseiagendi kasutamise vallas, kus toimub üksnes teabe kogumine ning andmete analüüsi sealjuures ei tehta.
2. Tulenevalt ÜK regulatsioonist diferentseerida jälitustoimingute mõistet: ÜK eeskujul sekkuvaks ja suunatud jälitustegevuseks, mille kohaselt saaks eristada jälitustoiminguid ja –tegevusi nende selgemaks ning õiguspärasemaks kasutamiseks kriminaalmenetluses, eesmärgil vähendada kriminaalmenetluse praktikas seadusevastaselt kogutud tõendeid. Mõistete täpsustamisel detailiseerida iga toimingute ja tegevuste läbi viimise korrad ÜK näitel.
3. Esitada tõendite fikseerimisel kriminaalmenetluses katkematu versioon jälitustegevuse sekkumisest. Eesti kehtiv seadusandlus ja ei kitsenda võimalust esitada menetleva organi poolt valikulised fragmendid süüstavast materjalist. Eesti seadusandlus ei konkretiseeri nõuet esitada kohtule menetluse käigus kogutud täisversiooni tõendi saamisest, pealtkuulamise protokollid võivad sisaldada materjali, kus on kirjeldatud teatud tegevus, mis esitatakse kohtule hindamiseks, samas ei pruugi menetlusdokumentatsioon sisaldada eelnevat tegevust. Käesoleval juhul on kohtul keeruline hinnata, kas teoprovokatsioon matkija või politseiagendi poolt oli õiguspärane või kallutati isikut sooritama kuritegu. ÜK seadusandlus kohustab esitama täisversiooni kogutud materjalist.

Kokkuvõte

Jälitustegevuse temaatika on äratanud palju diskussioone õigusteadlaste vahel. Peamiselt vaieldakse eraelu privaatsuse tähenduse üle ning otsitakse kompromissi riive ulatusel vähemoluliselt oluliseni. Asjaolu, et privaatsuse riive jälitustegevuse käigus on vältimatu, õigusteoreetikute seas omaette vastasseisu ei tekita, samas tuginedes kohtute erinevatele lahenditele ja vaidlustele ei ole tänaseni seatud täpset piiri riigi lubatud sekkumise ja jõupositiooni liigse kasutamise üle. Tõendite ja teabe kogumist võib jagada personaalseks ja impersonaalseks sekkumiseks, mille realiseerimisel kehtivad teatud reeglid. Politseiagendi kasutamine kriminaalmenetluses tõendite kogumise eesmärgil kuulub jälitustegevuse personaalse sekkumise alla ning selle raames leiab aset intensiivne põhiõiguste riive. Selle tõttu on oluline, et politseiagendi tegevust reguleeriv seadusandlus oleks võimalikult läbipaistev, selge, tasakaalus riive ja soovitud tulemusega.

Tulenevalt lõputöö eesmärgist keskendus autor jälitustegevusele, mille raames toimub personaalne sekkumine isiku eraellu muudetud identiteediga isiku – politseiagendi kaudu kriminaalmenetluses tõendite kogumise eesmärgil. Autor soovis oma lõputöö raames välja selgitada, millised on politseiagendi kasutamise võimalused kriminaalmenetluses ja kuidas on kehtiva seadusandluse raames reglementeeritud tema kasutamise ulatus ning millised on võimalikud tagajärjed, kui kasutamise piire ületatakse või eksitakse politseiagendi kasutamisel kehtivate reeglitega.

Käesolev lõputöö põhineb teoreetilisel ja õiguslikul analüüsil. Lõputöö teoreetiline osa põhineb Eesti ja välismaa õiguskirjandusel. Tulenevalt püstitatud hüpoteesist analüüsis autor jälitustegevusega seonduvat kehtivat regulatsiooni, EIK lahendeid ning tõi välja kohtulahendeid ka mujalt maailmast, lisaks sellele võrdles magistritöö raames Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigis kehtivat regulatsiooni ja menetluspraktikat Eesti seadusandluse ja avalikus ruumis kätte saadava kohtupraktikaga. Lõputöö keskseks probleemiks oli asjaolu, et kehtiv kriminaalmenetluse seadus ei ava politseiagendi kasutamise ulatust ning regulatsioon on üldsõnaline.

Eesmärgi saavutamiseks töötas autor läbi suures hulgas teaduslikke allikaid, mis puudutasid politseiagendi kasutamist, tutvus õigusteadlaste poolt koostatud artiklitega ning analüüsis siseriiklikku, välismaa kohtupraktikat. Autor tõi läbi töötatud materjalist välja lõputööga

haakuvad, paremini politseiagendi kasutamist ja sellega kaasnenud uurimisasutuste, prokuratuuri või kohtu poolt tehtud vigu ning õigusteadlaste arutelusid, mis andsid parema ülevaate uurimisobjekti – politseiagendi kasutamise problemaatikast tänapäeva õiguses.

Kehtiva seaduse kohaselt on politseiagent isik, kes osutab valeidentiteedi kasutamisel uurimisasutusele abi kriminaalmenetluses, eesmärgil koguda teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgi, konfiskeerimismenetlusega seotud teabe kogumisel, kriminaalmenetluses teavet kuriteo kohta. Kriminaalmenetluse seadustik ei täpsusta, kas politseiagendi rolli täidab ametnik või kaasatakse teabe kogumiseks kriminaalmenetlusesse politseiagendi näol isik, kes omab teatud eriteadmisi ja vajalikku profiili. Autor on seisukohal, et piiritlemata täpsustus annab liialt laia tõlgendamise ruumi, mille tõttu võidakse tõendite kogumisel eksida. Lisaks sellele käsitleb kriminaalmenetluse seadustik politseiagendi tegevust toiminguna, mis ei ole autori seisukohast ja sama seaduse legaaldefinitsioonist lähtuvalt korrektne.

Kriminaalmenetluse seadustiku muudatusega kaotati jälitustegevuse mõiste. Käesoleva lõputöö raames leidis autor, et kehtiva seaduse kasutuses olev mõiste „toiming“ ei hõlma kogu tegevuse ulatust ning on tulenevalt erinevatest menetlusõiguslikest aspektidest kitsam. Politseiagendi passiivne kasutamine kriminaalmenetluses ei tähenda käesoleva seaduse mõistes alati toimingut, kuna objekti tegevuse raames ei analüüsita alati andmeid. Käesoleva lõputöö raames leidis autor, et jälitustoimingute kasutusala paremaks mõistmiseks tuleb anda seaduse raames eraldi definitsioonid toimingule ja tegevusele ning viimase definitsiooni lahtimõtestamisel peab eristama suunatud ning sekkuvat jälitustegevust.

Autor leidis magistritöö raames, et teabe kogumisel peab politseiagent esinema passiivses rollis. Autor teeb ettepaneku, et politseiagendi kasutamise regulatsiooni täpsustada järgmiselt: politseiagent loob ja/või säilitab teabe saamise eesmärgil varjatud tegevuse kaudu suhte jälitustegevusele allutatud isiku ja temaga vahetus suhtluses olevate isikutega. Suhe politseiagendiga jälitustegevuse raames on saavutatud käesoleva seaduse raames siis, kui allutatud isik ning temaga vahetus kontaktis olevad isikud ei ole teadlikud uurimisasutuse varjatud tegevusest. Politseiagent, kui ta esineb matkija rollis, peab kuriteo sooritamise võimaldamise käigus andma subjektile kuritegu sooritama teotsuse esile tõstmata, subjektile peab esinema teovalmidus, vastasel juhul esineb politseiagent *agent provocateur*'na, mis on lubamatu.

Aktiivne kallutamine kuriteo sooritamisele rikub tõendite kogumise õiguspärasuse põhimõtet ning selle tulemusel võidakse järeldada, et provotseeritud õigusrikkumisel kurjategijale karistust ei järgne. Peamisteks menetluslikeks vigadeks võib pidada tõendite kogumisel formaalselt rikutud seadusest tulenevaid nõudeid. Samas on riigikohus ja EIK kinnitanud, et ka ebaseaduslikult kogutud tõendite puhul peab kohus analüüsima ning selgitama põhjalikult, miks tõendit kohtumenetluses ei käsitleta. Juhul, kui ebaseaduslikult kogutud tõend ei riiva oluliselt süüdistatava põhiõigusi või kuritegu vastab kõrgemale astmele, võib kohus tõendit kompleksina arvesse võtta.

Magistritöö käigus sedastas autor, et jälitustegevus riivab eraelu puutumatust, kuid samas on see kriminaalmenetluse raames vältimatu. Eraellu sekkumisel peavad olema tagatud õiguslikud garantiid lähtuvalt *ultima ratio* printsiibist. Politseiagendi kasutamise luba peab olema kaalutletud ning võimu teostamise vajadusel peab olema prevaleeritud austus jälitustegevusele allutatud isiku põhiõiguste üle. Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁹ sõnastus on abstraktne. Tegevuse kirjeldus on autori seisukohalt liiga üldsõnaline.

Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa ühendkuningriigi õigusruum toetub *common law* tavadele. Kogemuspõhise menetluspraktika tagajärjel on ÜK seaduslooja täiendanud oma akte, kirjeldanud jälitustegevuse, seal hulgas politseiagendi tegevuse ulatust võimalikult detailselt, samas jättes seaduse tõlgendamisele teatud ruumi. *Case-law* järjepideval arengu tagajärjel on loodud autori nägemusel selge reglementatsioon, millest saab juhinduda nii menetleja agendi kasutamisel kui ka kohus hilisemalt tema tegevuse hindamisel. Inglismaa ja Walesi menetlusprotseduurid näevad ette konkreetset tähendust jälitustegevuse suundadel ning igas regulatsioonis on selge kirjeldus toimingu sisu, lubatavuse ja käsitlemise üle kriminaalmenetluses kuni kogutud teabe hoidmise ja tutvustamiseni välja. Autor teeb ettepaneku kaaluda jälitustegevusega seonduva regulatsiooni avalikkusele kättesaadavaks tegemise. Taoline õiguskogemus tagab jälitustegevusele allutatud isiku parema kaitseõiguse. Autori arvates reglemendi sisu ei saa omada sellist teavet, mida ei oleks arutatud avalikult riigikohtu lahendites, seega puudub otsene vajadus selle ligipääsu piiramises. Samas politseiagendi isikuga seonduvad andmed peavad olema salastatud, mida nad ka kehtiva regulatsiooni järgi enamjaolt on.

Tõendite kogumiseks kriminaalmenetluses jälitustegevuse raames, peab selleks andma loa eeluurimiskohtunik või prokurör. A. Suklese kohtulahendi kaasusest tulenevalt annab politseiagendi kasutamiseks loa Riigiprokuratuur, samas kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁹

seada ei täpsusta. Loa saamisel tuleb lähtuda materiaaletest ja formaalsetest tingimustest. Autor teen ettepaneku täpsustada kriminaalmenetluse seadustikus osa, mille kohaselt annab politseiagendi kasutamiseks loa Riigiprokuratuur. Tegemist on menetluspraktikast tuleneva kogemusega. Lisaks sellele annab loa andmisel prokuratuuri täpsustamine ühiskonnas kindlustunde, et põhiseaduslikkuse riive otsustamine tehakse kõrgemal tasemel.

Kohtuliku *ex post* kontrolli paremaks tagamiseks peab kohtule esitama katkematu versiooni kogutud tõenditest. Täiendava hinnangu riigi õiguspärasele sekkumisele eraellu, annab järelevalve teostamine jälitustoimingu üle, mille üheks komponendiks on isiku poolt edastatud kaebus toimingu teostamise üle. Politseiagendi kasutamisel piiratakse allutatud isiku teadmist käesoleva meetodi kasutamise kohta. Magistr töö raames selgus, et jälitustegevuse iga etapi käigus on Eesti seadusandlus näinud ette mitu erinevat kontrolltasandit tagamaks allutatud isiku kaitseõigust, mis ei pruugi teatud põhjustel realiseeruda. Samas leidis autor, et Eestis kehtiva viietasandiliselt liigitatud kontrollsüsteem tagab maksimaalse võimaliku süüdistatava kaitse põhiõiguste riivel. Autor jõudis analüüsi tulemusel järeldusele, et olenemata sellest, et isik ei pruugi politseiagendi kasutamisest teada, on riik loonud piisava mitmetasandilise järelevalve süsteemi, seega teavitamata jätmise ei riiva oluliselt isiku kaitseõigusi.

Magistr töö püstitatud hüpotees leidis käsitletud kirjanduse, EIK, siseriiklike ja muude välisriikide kohtulahendite, õigusaktide kommentaaride, seletuskirjade ning õigusteadlaste arutelude läbi kinnituse. Politseiagendi kasutamist käsitlev regulatsioon on üldsõnaline ning ei ava tema kasutamise ulatust, lisaks on regulatsioonis mõned ebatäpsused, mille osas on autor teinud ettepanekuid kaaluda seaduse sätete täpsustust või muudatust.

Käesolev magistr töö kajastab praktikas aset leidnud küsimusi ning problemaatikat, millele autor teemapõhiselt tegi tähelepanekuid, ettepanekuid või pakkus enda nägemuse kohaselt sobivaid lahendusi. Käesolev temaatika on õigusvaldkonnas suhteliselt uudne ning õiguslaste teadustööde käigus vähe käsitletud. Autor loodab, et lõputöö raames käsitletud probleemid ja nende pakutavad lahendused leiavad aset praktilises valdkonnas.

Возможности в использовании полицейского агента в криминальном производстве для сбора доказательств

Possibility of using undercover agent in crime investigation in purpose of collecting evidence

Резюме

Методика собирания доказательств следственными органами развивается в шаге с технологическими возможностями. Однако технический интеллект не всегда может заменить ресурсы и возможности человека. Следственно-розыскные мероприятия содержат в себе не только различные возможности прослушивания, секретного просмотра данных или слежки, методика содержит в себе и использования агента под прикрытием, чья основная задача собрать максимальные доказательства, связанные с произошедшим преступлением или с запланированным преступлением, будучи с изменённой идентичностью.

В связи с тем, что законодательство Эстонской республики, а точнее закон о Криминальном расследовании не уточняет степень законности в использовании полицейского агента в криминальном расследовании, и обозначение субъекта по данному закону декларативное, автор данной работы считает нужным провести в рамках данной магистерской работы исследование с целью найти лучшую практику по законному использованию полицейского агента в ходе криминального расследования. Для более широкого обзора автор сравнивает Эстонское право по использованию полицейского агента с действующим правом Великобритании по использованию агента под прикрытием.

Автор поставил гипотезу: действующий закон о криминальном расследовании § 126⁹ декларативный, и не открывает степень использования агента под прикрытием.

В данной магистерской работе автор уделяет внимание нарушению основного права на неприкосновенность частной жизни, так как использование агента под прикрытием даже в пассивной форме имеет близкий контакт с субъектом. С учётом того, что человек, с которым налаживается контакт, не имеет представления о том, что он подвергается

оперативно-розыскным действиям, нарушается его право на неприкосновенность исходя из Конституции Эстонской Республики.

В первой части работы автор описывает и анализирует неизбежность нарушения права неприкосновенности при использовании агента под прикрытием в рамках уголовного дела.

Во второй части даёт автор обзор по практике расследования с использованием агента под прикрытием в странах Европейского Союза и за его пределами. Цель данной части найти грань между возможностями использования полицейского агента и допустимости в его использовании в законодательстве.

Третья часть описывает роль полицейского агента, агента провокатора и подражателя. Автор анализирует связь между ними в собирании доказательств, а так же анализирует проблематику об оповещении частного лица о том, что он был подвергнут оперативно-следственным действиям. В последней части автор анализирует единственный в Эстонии публичный казус, где был использован в криминальном деле полицейский агент.

Четвёртая часть посвящена законодательству и практике в использовании агента под прикрытием в Великобритании. В данной части автор сравнивает Великобританию с Эстонским законодательством, анализирует практику в использовании агента под прикрытием, сравнивает её с Эстонией. Целью данной части является поиск лучшей практики для использования в Эстонском законодательстве. По исходу последней части хочет автор сделать предложения в изменении закона о криминальном расследовании.

Несмотря на то, что на тему оперативно-розыскной деятельности написано по сегодняшний день огромное число разных исследовательских работ, на данную тему последняя работа была написана чуть менее десяти лет назад. Этот факт указывает на актуальность тематики, так как в судебной практике время от времени из-за неопределённого обозначения закона многие следственные органы делают ошибки в делопроизводстве.

В ходе данной работы автор сделал предложение в уточнении законодательства о том, что полицейский агент, используемый в рамках уголовно-процессуального действия, ведёт пассивный контакт с субъектом под прикрытием, налаживает контакт с ним и с другими

лицами, связанными с субъектом. Отношение между полицейским агентом и субъектом действует в рамках данного закона в том случае, когда субъект, подверженный уголовно-процессуальному действию, не знает о том, что контакт с ним происходит под прикрытием.

Kasutatud allikate loetelu

Teadusraamatud

1. Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene., E. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 2004.
2. Almonde, R. Covert Operations Management. LawTech Publishing Group, CA. 2002.
3. Ball, K. Webster F. The Intensification of surveillance: crime, terrorism and warfare in the information era. London, 2003.
4. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012. PS § 43 p 1. <http://pohiseadus.ee/ptk-2/pg-43/>
5. Fenwick, H. Civil Liberties and human rights. Fourth edition, 2007.
6. Fijnaut, C., Marx G., T. Undercover police surveillance in comparative perspective. The Netherlands, 1995.
7. Kergandberg, E., Sillaots M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006.
8. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn, Juura 2014.
9. Marx, G., T. Undercover: Police Surveillance in America. Cover. 1988.
10. Okubo, S., Shelley, L. Human security, transnational crime and human trafficking: Asia and Western perspectives. USA and Canada, 2011.
11. Prakke, L., Kortmann, M., Brandhof, J. C. E. Constitutional Law of 15 EU Member States. Kluwer Law International, 2004.
12. Rebane, I. Algteadmisi kriminaalõigusest. Tallinn, 1984
13. Гриненко. А. Руководство по расследованию преступлений. Москва: Норма 2008.
14. Колдин, В. Я. Криминалистика социалистических стран. Юридическая литература. Москва: 1986.
15. Стойко, Н., Шагинян. А. Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект. Красноярск, 2007.

Teadusartiklid

16. Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduslikule komisjonile. Juridica VII/2014.
17. Acquisti, A., Brandimarte L., Loewenstein G. Privacy and human behavior in the age of information. 2015.

18. Aziz, R., Lennon, J. Entrapment. Under-cover police officers – how far can they go?. 2009. <http://www.rahmanravelli.co.uk/pr/pr-05-04.pdf>
19. Asbrock, B. Der Richtervorbehalt - prozedurale Grundrechtssicherung Gerade rechtsstaatliches Trostpflaster? Zeitschrift für Rechtspolitik. Journal article. 1998.
20. Bibas, S. Observers as participants. Letting the public monitor public the criminal justice bureaucracy. Harvard Law Review 2014, vol 127, no 8.
21. Cohen, J. E. What privacy is for. 2013.
22. Glikman, L. Põhjendamatu sekkumine majandustegevusse ja jälitustegevus. Juridica IV/2011.
23. Hay, B., Moraes, C. Sting Operations, Undercover Agents, and Entrapment. Harvard Law School. 2007.
24. Jäätma, J. Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? Juridica II/2016.
25. Joh, E.E. Bait, mask, and ruse: technology and police deception. 2015.
26. Kergandberg, E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. Juridica IX/2000.
27. Kergandberg, E. Per aspera ad fair trial. Juridica, I/2011.
28. Livingston, D. United States and Woo Wai. California Law Review, 1915.
29. Laos, S. Jälitustegevuse seaduslikkuse kontroll.- Tractatus terribiles: artiklite kogumik professor Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn, Juura 2009.
30. Lõhmus, U. Kuriteo matkimisest. Kas riik võib provotseerida kuritegu? Juridica, IV/2005.
31. Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. Juridica, III/2013.
32. Lõhmus, U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem? Juridica, IX/2014.
33. Lõhmus, U. Veel kord õigusest sõnumite salasusele ehk kuidas 20. Sajandi tehnoloogia mõjutab põhiseaduse tõlgendusi. Juridica III/2016.
34. Moore, E. T., Keenan, K. What is Voluntary? On the Reliability of Admissions Arising From Mr. Big Undercover Operations. Canada, 2013.
35. Moraes, C., Veld I. S., Ernst. C. Liikmesriikide luuretalituste ja ELi luureorganite demokraatlik järelevalve. Kodanikuvabaduste, justiits- ja siseasjade komisjon, 2013.
36. Murphy, T., Cuinn O. T. Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights, 2010.

37. Nataproff, A. Deregulating Guilt: The information culture of the criminal system. Loyola Law school review. USA, 2009.
38. Newman, G. R. Sting operations. U. S. Department of Justice. Office of community oriented policing services. No.6. USA, Washington, 2007.
39. Sillaots, M. Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. Juridica VIII/2012.
40. Randma. P. Veel kord riigipoolsest teoprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud. Juridica V/2006.
41. Relve, K. Seadusloomest Ühendatud Kuningriigis. Juridica V/1997
42. Richards, N. M. The dangers of surveillance. Harvard Law Review 2013, vol 126, iss. 7.
43. Steventon, B.V. Entrapment and undercover operations - crossing the line between acceptable and unacceptable police behaviour. Coventry Law Journal, volume 6 (2): 63-70. 2001. <https://curve.coventry.ac.uk/open/file/36aa7f38-8cef-bad7-2f91-523655be742e/1/Entrapment.pdf>
44. Vallikivi, H. Põhiõiguste ja –vabaduste piiramise seadusliku aluse põhimõttest. Juridica V/1997.
45. Waxmann, C., M. Police and National Security: American Local Law Enforcement and Counterterrorism After 9/11. Journal of National Security Law & Policy, Vol. 3, Columbia, 2008. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1305268
46. Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K., J. Child-Pornography Possessors Arrested in InternetRelated Crimes: Findings From the National Juvenile Online Victimization Study. 2005.

Eesti õigusaktid

47. Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.
48. Isikuandmete kaitse seadus. RT I 2007, 24, 127.
49. Jälitustegevuse seadus. RT I 1994, 16, 290.
50. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364.
51. Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon. RT II 2001, 28, 140.
52. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 16.
53. Politsei ja Piirivalve seadus. RT I, 15.12.2016, 7.
54. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. RT I, 04.11.2016, 4.
55. Õiguskantsleri seadus. RT I, 06.04.2016, 23.

Rahvusvahelised õigusaktid

56. Covert human intelligence sources code of practice .
57. Covert surveillance and property interference code of practice.
58. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2000, 11, 57.
59. Intelligence Services Act 1994.
60. Investigatory Powers Act 2016.
61. Police and Criminal Evidence Act 1984.
62. Regulation of investigatory powers act 2000.
63. Intelligence Services Act 1994, 15.10.1994.
64. The Human Rights Act 1998.
65. The Interception of Communications Code of Practice.
66. The Schengen Acquis - Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders 14.06.1985, jõustunud 15.06.1985 – OJ L 239, 22.09.2000.

Eesti kohtulahendid

67. RKKKo 22.12.2000, 3-3-1-38-00.
68. RKPJKo 03.05.2001. 3-4-1-6-01.
69. RKKKo 08.07.2004, 3-1-1-74-04.
70. RKKKo 02.12.2004, 3-1-1-110-04.
71. RKKKo 26.03.2009. 3-1-1-5-09.
72. RKKKo 26.05.2010. 3-1-1-22-10.
73. RKKKo 05.12.2008, 3-1-1-63-08.
74. RKKKo 28.04.2011, 3-1-1-31-11.
75. RKKKo 19.12.2011, 3-1-1-92-11.
76. TlnRnKo 18.06.2013, 1-11-12591.
77. RKKKo 13.01.2014, 3-1-1-129-13.
78. RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13.
79. RKKKo 30.04.2014, 3-1-1-14-14.
80. RKKKo 16.12.2014, 3-1-1-68-14.
81. RKKKo 06.04.2015, 3-1-1-3-15.
82. RKKKo 23.02.2017, 3-1-1-112-16.

Välisriigi kohtulahendid

83. EIKo 07.12.1976, 5493/72, *Handyside vs Suurbritannia*.
84. EIKo 06.09.1978, 5029/71, *Klaas vs Saksamaa*.
85. EIKo 26.03.1986, 8978/80, *X and Y vs Netherlands*.
86. EIKo 15.06.1992, 12433/86, *Lüdi vs Šveits*.
87. EIKo 09.06.1998, 44/1997/828/1034 *Teixeira de Castro vs Portugal*.
88. EIKo 04.10.2000, 35394/97, *Khan v. The United Kingdom*.
89. EIKo 44787/98, 25.09.2001, *P. G and J.H. vs The United Kingdom*.
90. EIKo 12.06.2003, 63831/00. *Chalkley vs. Ühendkuningriik*.
91. EIKo 24.06.2004, 40660/08. *Von Hannoer vs Saksamaa*.
92. EIKo 03.03.2005, 59696/00, *Khubin vs Russia Federation*.
93. EIKo 05.02.2008, *Ramanauskas vs Lithuania*.
94. EIKo 05.01.2010, 7157/05, *Vayser vs Eesti*.
95. EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*.
96. EIKo 24.07.2014, 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 and 7451/09. *Lagutin vs Venemaa Föderatsioon*.
97. EIKo 04.12.2015, 47143/06, *Zakharov vs. Venemaa*.
98. Ameerika Ühendriikide Kõrgeima kohtu kohtulahend, 14.01.1963, 371 U.S. 471. *Wong Sun vs United States*.
99. Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL 3 WLR 263 25.07.1979 *Regina vs Sang*.
100. Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL nr 53, 25.10.2001, *Regina vs Loosely*.
101. Kanada kohtulahend Court of Queens bench of Alberta nr 2002 ABQB 580. 17.02.2002. *Dix vs Canada*.
102. Suurbritannia Lordide koja lahend UKHL 3 WRL 1,456 10.05.2010. *Regina v Bow street Metropolitan stipendiary magistrate*.

Muud allikad

103. Aas, N. Süüdistaja kutse-eetika. Ettekande teesid. 2010.
<http://www.riigikohus.ee/?id=795>
104. Aruanne jälitusstatistikast 2015. Aastal. Justiitsministeerium.
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/jalitusstatistika_aruanne_2015.pdf
105. Aruanne jälitusstatistikast 2016. aastal. 23.03.2017. Justiitsministeerium.

- http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/jalitusstatistika_aruanne_2016_1-2017.pdf
106. Courts and tribunals judiciary. Magistrates' Court.
<https://www.judiciary.gov.uk/you-and-the-judiciary/going-to-court/magistrates-court/>
 107. Eesti keele seletav sõnaraamat.
 108. English Oxford Living Dictionary.
 109. Free Legal Dictionary. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/entrapment>
 110. Glazebrook, S. Mr Big Operations: Innovative Investigative Technique or Threat to Justice?
 111. Järvet, T. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. – Sisekaitseakadeemia toimetised 2010/9.
 112. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, tolliseaduse ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 2013.
 113. Kaugia, S. Õigusnormide kohast eri kultuuriruumides. Riigikogu toimetised 6. 2002.
 114. Kohtu koduleht. Kriminaalmenetlus.
<http://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/kriminaalmenetlus>
 115. Kohtukorraldus Inglismaal ja Walesis.
https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-ew-et.do?member=1
 116. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 2011 SE 287i.
 117. Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll. Kohtupraktika analüüs. 2013.
 118. Laos, S. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. Akadeemia 2008/11.
 119. Lõhmus, U. Kontroll jälitustegevuse üle (kriitiline analüüs). Kohtute aastaraamat 2015.
 120. Moraes, C. USA Riikliku Julgeolekuagentuuri jälgimisprogramm ja ELi liikmesriikide jälgimisasutused ning nende mõju ELi kodanike põhiõigustele ja Atlandi- ülesele koostööle justiits- ja siseküsimustes (2013/2188(INI)) 2013.
 121. Radar. Politsei kulutas erootilistele massaažisalongidele sõja. 15.09.2015.
<http://www.postimees.ee/3329249/radar-politsei-kuulutas-erootilistele-massaazisalongidele-soja>

122. Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Chapter 1.
123. Rondel, M. Jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemine informatsioonilise enesemääramisõiguse riivena. Magistritöö. Tallinn, 2016.
124. Stewart Adams child pornography case in Toronto, 2012.
https://www.thestar.com/news/crime/2012/01/18/teacher_sentenced_to_53_months_on_c_hild_porn_charges.html
125. Secret Intelligence Service MI6. <https://www.sis.gov.uk/operational-officers.html>
126. Siseministeriumi uuring. Sisejulgeolek 2017
https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Sisejulgeolek/2017_julgeolekuasutuste_regulatsiooni_vordlev_analuus.2017-01-17.est.loplik.pdf
127. USA Riikliku Julgeolekuagentuuri jälgimisprogramm ja ELi liikmesriikide jälgimisasutused ning nende mõju ELi kodanike põhiõigustele ja Atlandi- ülesele koostööle justiits- ja siseküsimustes (2013/2188(INI)) 2013.
128. Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn, Õiguskantsleri Kantselei 2008.
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/6iguskantsleri_2007._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf
129. Õiguskantsleri 19.01.2012 arvamus KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta.
http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_eelnoule_kriminaalmenetluse_seadustiku_muutmise_eelnou.pdf
130. Õiguskantsleri Indrek Tederi ettepanek JTS muutmiseks. Riigikogu istungi ülevaade. 2011.
131. Ühendkuningriigi riigiprokuratuuri pressiteade pedofiili Richard Huckle tabamisest ja karistuse määramisest. 06.06.2016.
http://www.cps.gov.uk/news/latest_news/paedophile_who_targeted_vulnerable_communities_abroad_to_abuse_children_sentenced/index.html
132. IX Riigikogu VII istungjärk, stenogramm 19.01.2010.
<http://stenogrammid.riigikogu.ee/en/201001191000>.